

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

2015

מטא גינון קהילתי בישראל - תופעה בצמיחה

מאפיינים, שחקנים ותוצאות בשטח

עבודת גמר לתואר מוסמך במדיניות ציבורית

בהדרכת ד"ר גלעד רוזן

מוגש על ידי: אדם דה לנגה, ת.ז. : 015412802

תאריך: 20.10.2015

ירושלים

כרזה שפרסם המדפיס הממשלתי, המדור להסברה ויחסי ציבור, משרד החקלאות והפיתוח (אפריל 1952), מעוצב על ידי א. להמן. 49X68.5 ס"מ.

תוכן

1	תקציר
2	הקדמה
3	1. מבוא
9	2. גינות קהילתיות – סקירת ספרות
9	2.1 שטחים ציבוריים פתוחים
9	2.2 גינות קהילתיות – טרמינולוגיה
10	2.3 רקע היסטורי
11	2.4 יתרונות הגינות הקהילתיות
14	2.5 פיתוח גינות קהילתיות
16	2.6 גינון קהילתי בישראל
18	3. מתודולוגיה
22	4. ממצאים
22	4.1 פרופיל הגינות הקהילתיות בישראל
41	4.2 מיפוי שחקנים ברמה ארצית
55	4.3 רשויות מקומיות
66	4.4 דיון
71	5. סיכום ומסקנות
79	מקורות
79	מקורות בעברית
80	מקורות באנגלית
84	ראיונות, פגישות וסיורי שטח
85	אתרי אינטרנט ופרסומים שונים ברשת
91	נספחים
91	נספח 1 – "גינות ניצחון"
92	נספח 2- מיפוי גינות קהילתיות בישראל
93	נספח 3 – מפת הגינות הקהילתיות בירושלים
94	נספח 4- גינון קהילתי בירושלים : רעיון, מטרות והגדרות
95	נספח 5 - גינון קהילתי בבאר שבע

רשימת מפות

22	מפה 1 – מפת פיזור עוני סקר הרכזים
34	מפה 2 - גינת עמק לבן בשכונת קריית מנחם בירושלים
36	מפה 3 – גינת הנורית בשכונת קריית מנחם בירושלים
37	מפה 4 - גינה קהילתית מוזיאון הטבע – ירושלים

מפה 5 – מפת היישובים שבהם התקיימו סיורים בגינות קהילתיות. 55.....

רשימת תרשימים

- תרשים 1 - התפלגות רכזי גינות לפי קבוצות גיל. 23.....
- תרשים 2 - רקע קודם לגינן קהילתי, התפלגות ניסיון בתחום חברתי־סביבתי בקרב רכזי גינות קהילתיות. 24.....
- תרשים 3 – תחומי השתלמות נחוצים לפי רכזי גינות. 25.....
- תרשים 4 - יוזמי גינות קהילתיות ברשויות מקומיות. 25.....
- תרשים 5 – מקורות תמיכה בגינות קהילתיות ברשויות המקומיות. 26.....
- תרשים 6 – שיתוף פעולה עם גופים שונים. 27.....
- תרשים 7 - מספר משתתפים בפעילות שבועית בגינות קהילתיות. 27.....
- תרשים 8 - התפלגות לפי קבוצות גיל בגינת הקהילתיות. 28.....
- תרשים 9 – שכיחות מגזרים שונים בפעילות הגינות הקהילתיות. 29.....
- תרשים 10 – מוטיבציה להגעה לגינות קהילתיות. 29.....
- תרשים 11 – הערכת מידת הצלחת הגינות לספק מזון. 30.....
- תרשים 12 – הערכת אתגרים בפעילות הגינה הקהילתית. 31.....
- תרשים 13 – הערכת נזקי ונדליזם. 31.....
- תרשים 14 – הערכת רכזי גינות את היתרונות המיוחסים לגינות הקהילתיות. 54.....
- תרשים 15- קיום מדיניות ונהלים לגינן קהילתי ברשויות. 64.....
- תרשים 16 - מודל קונצפטואלי למארג תמיכה ופיתוח גינות קהילתיות בישראל. 66.....
- תרשים 17 - מערכת צירים להצגת מוטיבציות השחקנים הארציים המרכזיים. 67.....
- תרשים 18 - תיאור סכמטי למעורבות ותמיכה בגינות קהילתיות. 68.....
- תרשים 19 – יוזמים שונים להקמת גינות קהילתיות בישראל. 68.....
- תרשים 20 - מעטפת הפיתוח והתמיכה בגינן קהילתי בישראל. 69.....
- תרשים 21 – התפתחות הגינן הקהילתי בישראל על ציר הזמן. 75.....

רשימת טבלאות

- טבלה 1 - ריכוז נתונים גינות קהילתיות ירושלים. 33.....
- טבלה 2 - טבלת מאפייני שלושת גינות במחקר הגישוש. 40.....
- טבלה 3 - מאפיינים של שחקני מפתח בתחום הגינן הקהילתי. 52.....
- טבלה 4 - מדדים לתמיכה בגינות קהילתיות על פי רשויות מקומיות ואזוריות שונות. 57.....
- טבלה 5 – סיכום מידע ביישובים נבחרים. 59.....

תקציר

גינון קהילתי, פעילות של טיפוח שטחים פתוחים בתוך ערים על ידי התושבים, הופך לנפוץ בערים רבות ברחבי העולם. במובנים רבים ניתן לראות בגינון הקהילתי, על מאפייניו וביטוייו השונים בשטח, תופעה רחבה אשר אינה מסתכמת ומוגבלת רק לאותו מרחב פיזי בו התושבים מטפחים צמחים, אלא כוללת גם מארג של גורמים שונים, ממסדיים או אזרחיים הפועלים לפיתוחו. בישראל הגינון הקהילתי מתפתח בערים ויישובים רבים ברחבי הארץ. מטרת מחקר זה הן לבחון את תחום הגינון הקהילתי המתפתח בישראל תוך התמקדות בנעשה "מאחורי הקלעים" של עשיית השטח. ממצאי המחקר המרכזיים מצביעים כי המושג גינון קהילתי בישראל עדיין איננו מוגדר באופן מוחלט ובשטח מושם דגש רב על התחום החברתי קהילתי ופחות על תחום היצרנות והגידול. נמצא כי גופים שלטוניים ארציים ומקומיים פועלים לפיתוח התחום תוך יצירת מארג קשרים ושיתופי פעולה ביניהם. שחקני המפתח המרכזיים שזוהו ברמה הארצית הנם גופי מגזר שלישי יחד עם משרדי ממשלה הפועלים במישור המקומי והארצי. נמצא כי לרשויות המקומיות תפקיד מרכזי בפיתוח הגינות הקהילתיות בהקצאת השטחים להקמתן ובאפיקי תמיכה שונים ומגוונים ההכרחיים להפעלתן. עם התפתחות התחום בשטח ניתן לזהות התחלה של מיסוד ויצירת מדיניות ברמה הארצית והמקומית. מימוש האינטרסים של הגורמים השונים מביא פעמים רבות למצב של 'win win situation' בו כולם נהנים מפיתוח הגינון הקהילתי. התכנסות זו של גורמים שונים מרמות שונות סביב אותו מכתב משותף מביאה לידי יצירת מעין "קהילת על" או "מטא קהילה" התומכת ומקדמת את הגינון הקהילתי בישראל.

הקדמה

הכרותי עם תחום הגינון הקהילתי החלה בשנת 2008, עם המעבר שלי לירושלים למטרת לימודים באוניברסיטה העברית. ברחוב קטן הסמוך לדירה בה גרתי בשכונת נחלאות הקמתי יחד עם שכנתי גינה קהילתית קטנה בשטח מוזנח, אשר ממשיכה להיות פעילה גם היום והיא מייפה ומוריקה את הרחוב. בשנים 2011-2012 עבדתי כרכז סביבה וקהילה במנהל קהילתי "גנים" בקרית מנחם כשבאחריותי פעלו שתי גינות קהילתיות. בגינות הקהילתיות השונות זכיתי להכיר אנשים נהדרים בהן כל המשתתפים היו שותפים לעשייה מבורכת שהניבה תוצרים המשמחים את העין והלב. מפגשים בלתי אמצעיים אלה, הכוללים לקיחת אחריות ועשייה פיזית של ממש בין אדם לסביבתו, לחברו וילדיו, הופכים לדעתי בימינו עתירי הטכנולוגיה והמסכים ליותר ויותר נדירים.

בספר "מותן וחייהן של ערים אמריקאיות גדולות" טענה ג'ין ג'ייקובס ש- "ערים תוססות, רבגוניות ואינטנסיביות מכילות בתוכן את הזרעים לתחייתן ואת המרץ הדרוש כדי להתגבר על בעיות וצרכים הניצבים מחוץ להן" (ג'ייקובס, 2008, עמ' 530). במובנים רבים מהווה הגינון הקהילתי לדעתי אחד מאותם זרעים, בו טמון פוטנציאל גדול לפיתוח לכידות קהילתית הסובבת סביב טיפוח המרחב הפיזי המשותף בעיר. אינטראקציה חברתית זו חשובה במיוחד בחברה הישראלית של ימינו אשר עוברת תהליכי הפרטה משקיים, אך איתם להבנתי גם תהליכי הפרטה חברתיים ברמה לאומית, חברתית, משפחתית ואישית. הגינות הקהילתיות יכולות לתרום לליכודה של החברה סביב עשייה סביבתית נחוצה אשר נמצאת בחצר האחורית והקדמית של כל אזרח, להגביר את תחושת הסולידריות בה ולקדם את פיתוחן של ערים טובות יותר העונות על צרכי תושביהן. בנוסף לכך, לגינון הקהילתי פוטנציאל לקדם ביטחון תזונתי בקרב תושבי הערים ולקרב אותם לטבע ולמזון טרי ואורגני ולצמצם את הצורך בשינוע כמויות מזון עצומות לתוך הערים. פוטנציאל זה יוכל להיות ממומש ביתר שאת במידה וגופי ידע ומחקר תכנוניים וחקלאיים בישראל יפעלו לקידום הנושא ולשילוב של פתרונות טכנולוגיים ותכנון מקצועיים ויצירתיים.

אני רוצה להודות לד"ר גלעד רוזן, שלכל אורך הדרך הארוכה בכתיבת המחקר נתן תמיד רוח גבית אופטימית ומלאה התלהבות להתקדם לעבר קו הסיום. לעופרה תורן מבית הספר למדיניות ציבורית אשר ליוותה את כל שנות לימודי בבית הספר למדיניות ציבורית, וגם היא תמיד ברוח חיובית ובסבר פנים שמח וקורן. תודה גדולה לכל אלו שעזרו, ליוו, התראיינו וסיירו איתי בין הגינות, ובמיוחד ליאיר קמייסקי, נעמה לב ואביגיל הלר. תודה מיוחדת לשלושה אנשים שמהווים לי השראה בדרכם, בפועלם, בהתלהבות האמיצה לגעת באדמה, בחומר ובבני אדם, לדני פרדקין, מייק לייטר ואריאלה צוויקל. שזרעים באדמה ומצמיחים בני אדם.

תודה לכל רכזי הגינות, לכל הפעילים בגינות, לכל אלה אשר פועלים בשטח עם המעדר, המזמרה והטוריה. לכל אלו הפועלים באהבה ובנחישות בלי פחד מעבודה קשה פיזית וחברתית, מיבלות בידיים ומבוץ מתחת לציפורניים, הפועלים להפוך את סביבת חייהם ליפה יותר ואנושית יותר. עבודה זו מוקדשת להם, בתקווה שתוכל לסייע לקידום הגינון הקהילתי ברמה המקומית והארצית.

1. מבוא

תהליך העיור המואץ ברחבי העולם, החל גם במדינת ישראל, מביא לידי גידול מהיר של אוכלוסיית הערים המהוות כיום את מרכזי החיים למיליארדי בני אדם (European Union, 2011). מרכזים עירוניים אלה מתאפיינים בצפיפות דמוגרפית גבוהה מאד המושגת על ידי הפיכת מרבית המרחב העירוני למבונה. המרחב העירוני כולל בתוכו פונקציות תפקודיות שונות, בהם: אזורי מגורים, אזורי תעסוקה ומסחר, אזור ריכוז משרדים, מרחבים המיועדים לתנועה – כבישים, מסילות ברזל ומדרכות, וכן שטחים ציבוריים פתוחים (להלן: שצ"פ/שצ"פים). כפועל יוצא של פיתוח ובינוי המרחב העירוני מצטמצמים בו השטחים הירוקים, הפתוחים והטבעיים המאפיינים את המרחב הכפרי.

שטחים פתוחים המצויים במרחב העירוני משפיעים רבות על איכות החיים ורווחת התושבים. עוד במהלך המאה ה-19 חלוצי העבודה הסוציאלית וחקר העיר, ביניהם אולמסטד ומארש (Olmsted and Marsh), טענו שבילוי פנאי מחוץ לבית בשטחים פתוחים וירוקים משפרים את בריאות התושבים, מסייעים להם להירגע ולהתרענן מלחץ הערים המתועשות ומייצרים מרחבים ציבוריים דמוקרטיים בהם עשירים ועניים ישתלבו באותם התנאים (Sherer, 2006; ווינדזור, 2004). כיום אנשי התכנון ומדעי החברה מסכימים כי קרבה ומגע עם אלמנטים טבעיים עונים על צרכים אנושיים בסיסיים (ווינדזור, 2004), ומחקרים רבים מצביעים על תרומתם לבריאות, חברה, סביבה וכלכלה (Schmelzkopf, 1995; Coley et al., 1997; Kuo et al., 1998; Hanna and Oh, 2000; Kuo and Sullivan, 2003; Chiesura, 2003; Morancho, 2003).

דוגמא אחת לשטח עירוני פתוח ירוק היא הגינה הקהילתית. גינה קהילתית הינה מונח ספציפי הנכלל בתוך הגדרה רחבה יותר – הגן העירוני. הגן העירוני כולל גני מרגוע, גני ילדים, גנים שכונתיים, גני הכשרת עבודה ועוד (Lawson, 2005). גינות קהילתיות מוקמות במסגרת פעילות של גינון קהילתי (להלן: גינו"ק), הן כקיצור לגינון קהילתי והן לגינות קהילתיות), כ- "מסגרת של עבודה משותפת בין אנשים הגרים בסמיכות לבין רשות מקומית, עסק, או ארגון, לשם יצירת גינה או טיפוחה" (בלבן ושותפים, 2005, עמ' 47). ניתן למצוא מגוון גדול של גינות קהילתיות הנבדלות זו מזו בתחומים רבים – גודל הגינה, סוג האוכלוסייה המעורבת באתר, סוגי הגידולים, המטרות לשמן קמה הגינה, הבעלות על הקרקע, מודל הפיתוח ועוד. אך ברוב הגינות קיים מכה משותף בולט: תושבים מקיימים אינטראקציה סביב טיפוח צומח במרחב היישוב. במבט רחב על אותה אינטראקציה חברתית-סביבתית ניתן לזהות כי היא טומנת בחובה יתרונות רבים ומגוונים למשתמשי הגינה, תושבי האזור ולסביבה. כמו כן גינות קהילתיות מהוות זירה למפגש בין עולמות תוכן רבים הן ברמה הארצית והן ברמה המקומית כגון בריאות הציבור, תכנון המרחב העירוני ופיתוח ויישום של מדיניות ציבורית. מושגים מופשטים כגון שיוון, דמוקרטיה וצדק סביבתי מתגבשים לכדי פרקטיקות יום יומיות באינטרקציות ופעילויות בתוך הגינה ובהקשרה (Schmelzkopf, 1995; Coley et al., 1997; Kuo and Sullivan, 2001; Chiesura, 2003; Morancho, 2003).

חשיבות השטחים הפתוחים וביניהם הגינות הקהילתיות עולה בשל הירידה בזמינות השטחים הפתוחים בעיר לעומת העלייה בזמן הפנוי והמודעות לחשיבות הפנאי בפעילויות אקטיביות ופאסיביות (Coley et al., 1997). נמצא כי קיימים מקרים רבים של מחסור בשטחים פתוחים ביחס לתושבים ולעיתים שצ"פים קיימים מוסבים לנדל"ן. שירר (Sherer, 2006) מצביע על מגמות משתנות במעמדם של השצ"פים בארה"ב שבה חלק גדול מהפארקים הגדולים נבנו כבר במחצית השנייה של המאה ה-19. במהלך המאה העשרים ירדה קרנם של הפארקים העירוניים בעקבות מגמת הגירה של תושבים ממרכזי הערים אל הפרוורים המרווחים יותר בהם נפוצות חצרות פרטיות, אך נמצא כי חצרות אלה לא ענו על הצורך במרחב הציבורי הפתוח. משנות השמונים של המאה העשרים, חודש העניין

בפארקים עירוניים וממשלים והתארגנויות אזרחיות בארה"ב מחדשים פארקים מוזנחים ומקימים גינות בחלקות ריקות. על אף העניין הגובר בפיתוח ושימור שצ"פים קשיים כלכליים של ארצות ונערים מביאים לקיצוץ הקצאת המשאבים לפארקים הקיימים ולהקמת פארקים חדשים (Scherer, 2006).

רובד חשוב נוסף של שטחים פתוחים הוא היותם ייצוג פיזי לרעיונות, תפיסות ועקרונות יסודיים של הדמוקרטיה. על פי Mitchell (2003) צדק חברתי, זכויות, והקשר שלהם למרחב העירוני, לא נקבעים באופן מופשט, אלא בפרקטיקה – ברחובות, על המדרכות ובפארקים כשם שהיא מתבצעת בבית המחוקקים ובבתי המשפט. יתרה מזאת, השטחים הציבוריים הפתוחים מהווים אתר פוטנציאלי לאינטראקציות פוליטיות בין כל קבוצות האוכלוסייה (Mitchell, 1995). נגישות לשטחים פתוחים מהווה כשלעצמה סוגייה דמוקרטית חשובה. שירר (2006) מציג דוגמא לחוסר שוויון חלוקתי בשטחים פתוחים בין שכונות מהגרים ומיעוטים חלשות לאוכלוסיות חזקות. לדבריו בלוס אנג'לס השכונות הלבנות נהנות מ-128 דונם שטחי פארקים ל-1000 איש לעומת 7 דונם בלבד בשכונות של אפרו-אמריקאיים ו-2.5 דונם בשכונות של אזרחים ממוצא לטיני (Scherer, 2006).

לפי חזון האיחוד האירופי לעיר העתיד, על הערים להתנהל באופן מקיים במגוון תחומים דוגמת איכות אוויר ומים, אנרגיה, פסולת ומשאבים טבעיים (European Union, 2011). צפוי כי בעתיד הערים יצטרכו גם להבטיח אספקת מזון ולקצר את שרשרת הייצור-צריכה, כלומר לקיים ייצור מזון מקומי. פיתוח של מערך מזון בתוך העיר לפי Pothukuchi and Kaufman (1999) הוא עקרוני ומשפיע על הכלכלה המקומית, הסביבה, בריאות הציבור ואיכות השכונות. הם מצביעים על הצורך בפיתוח מערכות מזון בריא וטרי אשר יהיו נגישות לכלל השכבות הסוציאוקונומיות, יצמצמו את הפרבור הפוגע בשטחים חקלאיים ויתרמו לפיתוח מודעות לתזונה בריאה. גידול מזון בתוך העיר יכול להוות פתרון לסוגיות של זיהום הן בצמצום הפסולת הנוצרת בעקבות מארזי מזון משונע והן בצמצום שריפת דלקים לתעבורה, קירור ואכסון של מזון מן השטחים החקלאים לעיר (Pothukuchi and Kaufman, 1999). בשטחים הפתוחים בערים טמון פוטנציאל לייצור מזון מקומי, אשר ניתן למימוש במידה רבה על ידי גינון קהילתי. לפי Hamilton (1997) הצורה הנפוצה ביותר של חקלאות עירונית בארה"ב וקנדה היא הגינה הקהילתית אותה ניתן למצוא במאות ערים. בחלק מהערים הגינות הן פונקציה של מדיניות מוניציפאלית ספציפית המקדמת גינות קהילתיות ואילו בערים אחרות גינות קהילתיות הן תוצר של תכניות אחרות כגון דיוור ציבורי או המחלקה לשירותים חברתיים (Hamilton, 1997).

מחקרים רבים מצביעים על ריבוי של יתרונות הטמונים בגינון קהילתי בהיבטים החברתיים והבריאותיים – התושבים עובדים ופועלים פיזית יחד לטובת עצמם ומחזקים את הקשרים החברתיים ביניהם (Armstrong, 2000; Laverack and Wallerstein, 2001; Twiss et al., 2003; Saldivar-Tanaka and Kransey, 2004; Kingsley et al., 2006; Wakefield et al., 2007). ברמה המוניציפלית גינות קהילתיות תורמות במספר היבטים: פעילות הפנאי המשותפת בגינה הקהילתית יכולה לסייע במניעת דעיכה עירונית ודלדול השכונות, תוך שהיא מעצבת מחדש זהות קולקטיבית (Glover, 2003); לגינות קיים פוטנציאל להוות מנגנון לקידום הבריאות בעיר (Wakefield et al, 2007); גינות קהילתיות מהוות מדיום דרכו מממשים ומשכפלים ערכים דמוקרטיים התורמים לחיזוק הדמוקרטיה ברשות כולה (Glover et al., 2005). בבריטניה ואוסטרליה למשל ישנן ערים שהכירו בתרומתן של הגינות הקהילתיות וקבעו נהלים ומדיניות להקמה ותמיכה בהן תוך קידום מחקר בנושא (Department for Communities and Local Government, 2006; City of Sydney, 2009).

בישראל החלו הניצנים של הגינון הקהילתי בראשית שנות האלפיים, עם הקמתן של מספר גינות קהילתיות בודדות וכיום עולה מספרן בהתמדה ברחבי הארץ. רוב המחקר האקדמי בתחום הגינון בוצע עד כה בעיקר בצפון אמריקה, אירופה ואוסטרליה (Guitart et al., 2012), ועל אף הצמיחה המואצת של הגינון הקהילתי בישראל, מחקר בנושא בזירה המקומית עדיין בראשיתו. המחקרים המעטים שנערכו בישראל היו בעיקרם תזות לקבלת תואר מוסמך והתמקדו במבנה הפיזי של הגינות הקהילתיות, השפעתן על האוכלוסייה המעורבת ישירות או בעקיפין ואופן תפעולן בשטח. בדומה למחקרים שנערכו בחו"ל, נמצא כי גינות קהילתיות בישראל מקנות יתרונות לקהילות הנוצרות סביבן ולאוכלוסייה המתגוררת בסמוך להן (יעבץ, 2010; Kranzler, 2010; Filkobski, 2012). בנוסף למחקרים האקדמיים ישנם פרסומים מקצועיים לקהל הרחב בתחום הגינון הקהילתי מטעם גופים המעורבים בו כגון המשרד להגנת הסביבה והחברה להגנת הטבע וכן פרסומים רבים של אנשי שטח העוסקים בקידום ופיתוח הגינות הקהילתיות בישראל הן ברמה המקומית והן ברמה הארצית.

העבודה האקדמית בישראל התמקדה בעיקר במשתמשי הקצה של הגינות הקהילתיות- בתוצאות וההשפעות של הגינות הקהילתיות ברמת השטח על התושבים הפעילים בגינות. מחקר זה מתמקד בפער הידע הקשור בעשייה והפעילות המתרחשת "מאחורי הקלעים" מצד הגופים הפועלים "מלמעלה" ביוזמת הגינות הקהילתיות, ליוויין וניהולן. ניתן לומר כי הפוקוס הוא על "מערכת העצבים של הגינות הקהילתיות" – מרמת המוח ועמוד השדרה "מלמעלה" המדמים את השלטון המרכזי וגופי המגזר השלישי ברמה הארצית, דרך רמת האברים השונים המדמים את הנעשה ברמת הרשויות המקומיות, ולבסוף קצות העצב – רכזי הגינות הקהילתיות הפועלים בשטח, מתמודדים עם אתגריו ומתווכים בין "הלמטה" ל-"למעלה".

מחקר זה מבקש אם כן, לבחון באופן רחב את תופעת הגינון הקהילתי בישראל, את מאפייניו, השחקנים השותפים בו ואת התוצאות הבאות לידי ביטוי בשטח.

השאלות שהנחו את עבודת המחקר היו:

- 1. מה הוא גינון קהילתי בהקשר המקומי ואילו מנגנונים ומודלים מקומיים לפיתוח שלו צמחו בישראל?**
אילו הגדרות קיימות בישראל לגינות קהילתיות? האם ההגדרות שונות בין הגופים השונים ואילו מאפיינים הם מדגישים? אילו מודלים ומנגנונים לפיתוח גינות קהילתיות קיימים בישראל והאם מתקיים מודל שכיח במיוחד?
- 2. מי הם השחקנים המרכזיים המקדמים ומפתחים את הגינות הקהילתיות, מה האינטרסים המניעים אותם ומהי האינטראקציה ביניהם?**
מי הם השחקנים הראשיים ומיהם שחקני המשנה ומה הן המוטיבציות שלהם לקדם את התחום? האם מתקיימת חלוקה לשחקנים ברמה ארצית ורמה מקומית? באיזו מידה מתקיימים שיתופי פעולה בין הגופים, ובאיזו רמה? האם ניתן לזהות קונפליקטים בין הגופים? ומה הם המאפיינים של מיסוד הגינון הקהילתי ברמה הארצית?
- 3. כיצד משפיעות הרשויות המקומיות על התפתחות הגינון הקהילתי בתחומן?**
מה מידת משמעותן של הרשויות המקומיות בפיתוח הגינות הקהילתיות? אילו אופני פעולה ואמצעים קיימים ברשויות לפתח ולתמוך בגינות וכיצד משפיעה המעורבות בפיתוח הגינות על המערכת העירונית עצמה? האם ניתן לזהות מיסוד והטמעה של גינון קהילתי בסדר היום של הרשויות המקומיות? באיזו מידה מתקיים קשר בין גודל הרשות המקומית לבין המעורבות שלה בתחום הגינות הקהילתיות?

4. מה הם המאפיינים של הגינות הקהילתיות בישראל?

האם ניתן לזהות חתך אופייני בין הגינות השונות ובקרב רכזי הגינות המפעילים ומובילים אותן? כיצד מתחברות הגינות הקהילתיות למכלול וההקשר העירוני הסובב אותן? אילו יתרונות המיוחסים לגיון קהילתי באים לידי ביטוי בשטח? אילו אתגרים עומדים בפני הרכזים ואילו פערים ניתן לזהות בין צרכי השטח לבין העשייה ברמות המערכתיות של הרשויות המקומיות והארציות?

בעבודה זו שולבו מספר שיטות מחקר וניתוח מידע. במסגרת מחקר מקדים בוצעו תצפיות משתתפות בשלוש גינות קהילתיות בירושלים במהלכו נותחו וגובשו שאלות והשערות המחקר.

השערות המחקר הן:

1.1. הגדרת גיון קהילתי בהקשר הישראלי תהיה מגוונת ובעלת מאפיינים ודגשים שונים בהתאם לשחקנים השונים המקדמים את התחום. הגדרת הגיון"ק תגלם אינטרסים והמוטיבציות של כל שחקן ושחקן. ההגדרה תכלול בין היתר התייחסות לדגשים הבאים: מודלים שונים של הפעלה, פיתוח ותמיכה; קהל משתמשים ופעילים; מאפיינים פיזיים; מאפיינים סטטוטוריים; שותפות קהילתית; נגישות; קידום נושאים סביבתיים.

1.2. בגינות הקהילתיות בישראל יושם הדגש על הפן הקהילתי חברתי ולא על גידול מזון. כמו כן, מחסור בקרקע ראויה לגידול אינטנסיבי של מזון בתוך תחומי הערים וחשש מפני גניבה וונדליזם יפחיתו את השקעת המאמצים לפתח גינות קהילתיות המייצרות מזון.

2.1. שחקני המפתח המרכזיים ברמה הארצית בקידום ופיתוח הגינות הקהילתיות בישראל יהיו גופי מגזר שלישי בעלי אג'נדה סביבתית ולצידם גופים בעלי אג'נדה חברתית הפועלים במישור המקומי והארצי. אני משער כי בנוסף אליהם, אך במידה פחותה, פועלים גם משרדי ממשלה ובראשם אלו העוסקים בתחומים סביבתיים ותחומים חברתיים. ניתן לשער כי המוטיבציה של השחקנים השונים לקדם ולהשקיע משאבים בגינות קהילתיות בישראל תהיה מגוונת וקשורה למהות הגוף ותכליתו. הגופים השונים יתמכו בגינות מתוך שאיפה לקדם את התחומים שעליהם הם אמונים, כמעין השקעה חוזרת. כך למשל ניתן לשער כי משרד הסביבה ישקיע בגינות קהילתיות מתוך אינטרס לקדם את החינוך הסביבתי ולשפר את השטחים הפתוחים הירוקים בערים כריאות ירוקות ומקלט לבעלי חיים מצד אחד ומשרד הרווחה ישקיע בפיתוח גינות קהילתיות ככלי להעצמת הקהילה. אני משער כי ניתן לחלק את המוטיבציה לפיתוח גינות קהילתיות לארבע נושאים מרכזיים: חברה, סביבה, כלכלה ובריאות.

3.1. היות שגינות קהילתיות רבות מוקמות על גבי שצ"פים הנמצאים באחריות הרשויות המקומיות ולהן היכולת לקבוע את אופיים ואת המשאבים המוקצים לפיתוחם, ניתן לשער כי לרשויות המקומיות תפקיד מרכזי בפיתוח גינות בתחומן. קיום מודל עבודה מוסדר לפיתוח גינות קהילתיות ברשות מקומית, הכולל מדיניות, נהלים, והקצאת משאבים עשוי להביא לידי פיתוח מהיר של גינות תוך הגדלת מספר המשתתפים בפעילות בהן.

3.2. אני משער כי תמיכה בגינות קהילתיות תהיה תלויה במעורבות של האגפים השונים בתוך הרשויות המקומיות ושיתופי פעולה ביניהם וכי עשוי להתקיים קשר בין גודל הרשות ומעמדה הסוציו-אקונומי לבין היקף מערך התמיכה שהיא מספקת לגינות הקהילתיות. בנוסף לכך ייתכן כי מתקיימים מאפיינים המעידים

על מיסוד והטמעה של גינון קהילתי בסדר היום של הרשויות המקומיות וניתן לשער כי מאפיינים אלה יופיעו ברשויות בהן תחום הגינון הקהילתי מפותח במיוחד, בעיקר ברשויות גדולות.

3.3. בשל העדר מדיניות ונהלים כלל ארציים הקובעים את אופי הפיתוח והתמיכה בגינות הקהילתיות ברשויות המקומיות נראה כי לא ימצא מודל עבודה קבוע ומסודר החל בכלל הרשויות המקומיות או בחלקן. יחד עם זאת, היות שצפוי למצוא מספר מצומצם של גופים כלל ארציים המקדמים את הגינון הקהילתי ופועלים מול הרשויות המקומיות, אני משער כי ימצא דמיון בצורת העבודה ומאפייני התמיכה.

4. האתגרים המרכזיים בפיתוח גינות קהילתיות עשויים לנבוע מהשטח – "מלמטה" מצד אחד, וכאלו הקשורים לרמת הגופים הממסדיים – "מלמעלה" מהצד השני. אני משער כי אתגרי השטח קשורים לקשיים בגיוס הקהילה לפעילות והפעלתה בגינה, להקצאת משאבים ותמיכות מקומיות בגינות (סיוע מהרשות המקומית, תקציב לרכו גינה, תקציב ציוד, מים וכו'). ייתכן שפערי ידע וניסיון בתחום הגינון ופעילות קהילתית יהוו אתגר עבור רכזי הגינות. ניתן לשער כי אתגרים נוספים יהיו קשורים להקצאת משאבים כספיים וכוח אדם לתחום, זאת יחד עם העדר קיום נהלים ומדיניות בתחום הגינון הקהילתי והעדר מודעות לנושא בקרב רבים בתוך מוסדות ממשלתיים ועירוניים מכיוון שתחום זה עדיין בראשיתו בישראל.

בעקבות המחקר המקדים בוצעה סקירה רחבה של מידע מקוון אודות שחקני מפתח מרכזיים בתחום הגינון"ק. בהתבסס על סקירת המידע המקוון נערכו 10 ראיונות עומק עם מקבלי החלטות, נציגי גופים מרכזיים ודמויות מפתח בתחום הגינון"ק אודות הגדרות הגינה הקהילתית, מוטיבציה למעורבות, תקציב, מודלים של עבודה, אתגרים ומדיניות. כמו כן נערכו תצפיות בכנסים וימי עיון, ישיבות של הוועדה הארצית הבין משרדית לגינון קהילתי על מנת לתעד את האינטרקציה בין השחקנים, התפתחות הדיון בנושא הגינון"ק וגיבוש המדיניות. בשלב שני בוצע סבב תצפיות ב-15 ישובים המפעילים מודלים מגוונים של גינות קהילתיות, חלקם בליווי נציגים של הרשויות המקומיות ופעילים המעורבים בתחום. מטרת התצפיות היתה לבחון את המודל התפעולי של הגינות הקהילתיות השונות, לאפיין את התוצרים בשטח ולעמוד על מעורבות הרשות המקומית בתחום הגינון"ק ברמה המוניציפלית. בכדי לבחון את תופעת הגינון הקהילתי ברמת הפעילות בשטח נערך בשלב השלישי סקר ארצי בקרב 66 רכזי גינות קהילתיות מרחבי הארץ. הסקר התמקד בשאלות אודות פרופיל הרכזים, הפעילים והגופים המסייעים, פעילות שוטפת בגינה, אתרים ויתרונות ומטרות הפעילות. בעבודה מוצגות תמונות שונות המאפשרות מבט ויזואלי למרחב הפיזי של מספר גינות קהילתיות, כל התמונות צולמו על ידי אלא אם מצויין אחרת.

העבודה מחולקת באופן הבא :

פרק 2. תוצג סקירת ספרות המתעדת את התפתחות הגינון הקהילתי בעולם, את יתרונות הגינון הקהילתי המתועדים במחקר האקדמי, מודלים של עבודה ותהליכי התפתחות של גינות קהילתיות. כמו כן תוצג בפרק זה סקירה קצרה של התפתחות הגינות הקהילתיות בישראל.

בפרק 3. תוצג המתודולוגיה שנבחרה לביצוע המחקר. במחקר שולבו שיטות מחקר איכותניות וסקר כמותי.

בפרק 4. יוצגו ממצאי המחקר.

בתת פרק 4.1 יוצג פרופיל כללי של גינות קהילתיות בישראל בהתבסס על סקר בקרב רכזי גינות קהילתיות ומחקר גישוש בשלוש גינות קהילתיות בירושלים. הפרק יציג מאפיינים כגון מודלים שונים של הפעלה, פיתוח ותמיכה ; קהל

משתמשים ופעילים; מאפיינים פיזיים; מאפיינים סטטוטוריים; שותפות קהילתית; נגישות; אתגרים לפעילות ומוטיבציות להשתתפות בגינות קהילתיות בישראל. בתת פרק 4.2 יתמקד בשחקנים הראשיים בתחום הגינון בישראל והמוטיבציות שלהם לקדם את התחום בשיתופי פעולה בין הגופים ובמאפיינים של מיסוד הגינון הקהילתי ויצירת מדיניות קוהרנטית עבור הגינות הקהילתיות. בתת פרק 4.3 יעסוק במשמעותן של הרשויות המקומיות בפיתוח הגינות הקהילתיות; אופני פעולה ואמצעים קיימים ברשויות לפתח ולתמוך בגינות; השפעת המעורבות בפיתוח הגינות על המערכת העירונית עצמה ומאפייני מיסוד והטמעה של גינון קהילתי בסדר היום של הרשויות המקומיות. תת פרק 4.4 יציג דיון אודות הממצאים יחד מודל קונספטואלי המגדיר ומשרטט את יחסי הגומלין בין הגורמים הפעילים בגינון בישראל ברמה הארצית, הממשל המקומי ורמת השטח.

פרק 5. יהווה סיכום ויציג את מסקנות המחקר לצד הצעות למחקר המשך והמלצות לצעדי מדיניות.

במחקר זה טמון פוטנציאל לשפוך אור נוסף על תחום הגינון הקהילתי בישראל אשר טרם נחקר בהרחבה, זאת על אף צמיחתו המהירה בעשור האחרון ותרומותו לרווחת תושבי הערים כפי שנמצא בספרות אקדמית בין לאומית. מכיוון שהמחקר בישראל עסק עד כה בעיקרו באוכלוסיית הקצה, המשתמשים של הגינות הקהילתיות לעבודה הנוכחית פוטנציאל לגשר על פערי הידע בהיבט המערכתי של הגינות הקהילתיות. אני מקווה שהעבודה תסייע לגופים השונים הפועלים לקידום הגינון הקהילתי בישראל לשפר את מערך התמיכה בגינות וכך להגדיל את התרומה הרבה שהן מביאות, ותתרום לחיזוק אותה מערכת שיתופי פעולה רבת שחקנים ורמות, היוצרת מעין "מטא קהילה" של גינון קהילתי.

2. גינות קהילתיות – סקירת ספרות

פרק זה סוקר בהרחבה את הספרות האקדמית בתחום הגינון הקהילתי. הפרק מתחיל בבחינת הגינות קהילתיות כחלק מקטגוריה רחבה יותר של שטחים ציבוריים פתוחים (להלן: שצ"פ/שצ"פים) בערים, מתמקד בתופעת הגינות הקהילתיות – הגדרתן, בחינת ההיסטוריה של גינו"ק ברחבי העולם, היתרונות הטמונים בהן, מנגנונים להקמתן ואתגרים לפעולתן. הפרק מסתיים בסקירת התפתחות הגינות הקהילתיות בישראל.

2.1 שטחים ציבוריים פתוחים

בהיבט הפיזי, גינות קהילתיות הן בראש ובראשונה מרחב פתוח, לא מבונה המכיל צמחים ומהווה חלק ממכלול השצ"פים הקיימים בעיר. לשצ"פים השפעה על אופיין וצביוןן של ערים ועל תושביהן. על פי שפירא והאן (2008) השטחים הפתוחים מהווים את השלד של המרחב העירוני הציבורי והם מתפקדים כגורם מפריד ומקשר בין אלמנטים בעלי תפקודים שונים (דוגמת אזורי תעשייה, מסחר ושכונות מגורים) ובין השכונות השונות. למעשה, השטחים הפתוחים מאפשרים את התנועה במרחב העירוני ומספקים אפשרויות לפנאי ונופש (אלתרמן והאן, 2004). מחקרים שבחנו את הסיבות שבגינן אנשים פוקדים גנים הצביעו על רצון האנשים להתרחק מהסביבה העירונית האינטנסיבית וליהנות משלווה של "חיק טבע" בגנים הנמצאים בסמוך לביתם (Chiesura, 2003). כמו כן מרחבים ציבוריים ירוקים מושכים אנשים לצאת מביתם, מגדילים את ההזדמנויות למפגשים חברתיים מזדמנים בין שכנים, מעודדים התפתחות קשרים חברתיים בשכונה, תורמים להפגת מתחים, צמצום אגרסיות והפחתת אלימות (Kuo et al., 1998; Kuo and Sullivan, 2001). היבט נוסף בחשיבות השצ"פים קשור לשוויון, Rimmer (2005) עומד על כך שהריחוק היחסי והנגישות המוגבלת לשטחים טבעיים מחוץ לעיר מקנים חשיבות נוספת למרחבים ירוקים בערים עצמן ובעיקר לאוכלוסיות בעלות נגישות מוגבלת, אשר פעמים רבות סובלות מהדרה חברתית והשטחים הטבעיים הזמינים להן משמשות להן למפלט (Rimmer, 2005).

2.2 גינות קהילתיות – טרמינולוגיה

בהגדרה רחבה ניתן לומר כי הגינות הקהילתיות הן מרחבים פתוחים, המעוצבים, מטופחים ומתוחזקים על ידי תושבי הישוב. השם גינות קהילתיות הפך נפוץ בתחילת 1970 והוא מבטא את הקשרן לתנועות החברתיות העירוניות (Pudup, 2008). אייזנברג (2008) מגדירה גינות קהילתיות באופן הבא: "גינות קהילתיות עירוניות הן שטחים פתוחים בעיר המעוצבים, מנהלים ומתוחזקים על ידי תושבי השכונה... הגנים עובדים בהתנדבות ולא בשכר" (Eizenberg, 2008, p. 32). עם זאת בספרות ניתן למצוא מגוון הגדרות שונות לגינה קהילתית, חלקן מתבססות על האפיון הפיזי של הגינות אחרות את הפן הקהילתי-חברתי (Kurtz, 2001; Gibson, 2010). לעומתם, ישנם הטוענים כי על אף שלרבות מהגינות בסיס רעיוני דומה ומאפיינים משותפים הגינות יכולות ללבוש צורות רבות הן באופיין הפיזי והן בתכליתן על כן כלל לא רצוי לתחום את הגינות הקהילתיות בהגדרה ברורה ומוחלטת. כך למשל Ferris ואחר' (2001) טוענים כי: "לא מאוד שימושי להציע הגדרה מדויקת של גינות קהילתיות, משום שזה יטיל הגבלות שרירותיות על התגובות היצירתיות לצרכים קהילתיים מקומיים" (Ferris et al., 2001, p. 560).

ניתן למצוא מודלים שונים של עבודה, התנהלות ופיתוח של גינות במרחב העירוני. הגינות יכולות להיות ממוקמות על אדמות הנמצאות באחריות ממסדים, אדמות ציבוריות או אדמות פרטיות. ישנן גינות המתמקדות

באופן בלעדי בגינון ירקות, בעוד שאחרות מגדלות פרחים, צמחים מקומיים או צמחים בעלי משמעות תרבותית לצורכי לימוד. גינות מסוימות מספקות אדמה שבה אינדיבידואלים מגדלים צמחים בנפרד עם פעילות ומרחב קהילתי מצומצמים יותר, באירופה מכונה מודל זה Allotment Gardens (הקצאת חלקות לגינון). בעוד שבגינות אחרות כל שטח האתר מעובד בשיתוף של כל הפעילים והיבולים מחולקים באופן שווה (Lawson, 2005). ישנם גם מקרים של גינון גרילה - רשת מתנדבים המטפחים שטחים ללא רשות בעליהם או האחראיים עליהם (Hardman, 2011). לגינות קהילתיות גדולות ישנם פעמים רבות מגוון שימושים ותפקודים וניתן למצוא בהן אלמנטים רבים, מברכות נוי וערוגות לירקות ועד במות להופעות ומגרשי כדור סל (Gibson, 2010). ככלל, הגינות הקהילתיות מספקות אתרים ליצירת סולידריות קהילתית, שיתוף פעולה רב דורי, מרחב בטוח למשחקי הילדים, חינוך סביבתי, ייצור מזון, מסורת תרבותית ומקום מפגש ציבורי לא רשמי (Gibson, 2010).

2.3 רקע היסטורי

ראשיתן של הגינות הקהילתיות בבריטניה של המאה ה-19 במסורת המכונה Allotments (הקצאת החלקות). עוני בערי המהפכה התעשייתית מחד ותחילת ההכרה ביתרונות הגינון והשטחים הפתוחים לרווחת הפועלים ובני המעמדות השונים מאידך הובילו את הממשל לחלק אזורים ציבוריים לאלפי חלקות אדמה קטנות לטובת גידול מזון (Gaskell, 1980; Irvine *et al.*, 1999). גם בארה"ב ניתן להתחקות אחר רצף מתמשך במאמצים לפתח גינון קהילתי כבר מסוף המאה ה-19, ויש הטוענים כי ההיסטוריה שלהן מתחילה עוד לפני כן, בערי החלוצים האמריקאיות. גינות קהילתיות רבות בארה"ב פותחו על ידי רפורמיסטיים חברתיים וחינוכיים וכן מתוך צרכים שעלו בעקבות גלי ההגירה והמעבר הכללי מהאזורים הכפריים לערים אשר ליווה את המהפכה התעשייתית (Glover *et al.*, 2005; Lawson, 2005).

Pudup (2008) מציינת מספר שלבים בהתפתחות של מיזמי גנים עירוניים בארה"ב, המייצגים את מגוון הצרכים עליהם ענו המיזמים לאורך השנים. גינות בית ספר (1900-1920), גינות עירוניות (1905-1920), גינות חירות וגינות מרגוע (1930-1939), גינות ניצחון (1941-1945), ולבסוף גינות קהילתיות, מ-1970 ועד ימינו. גינות קהילתיות נהנו מצמיחה מואצת בארה"ב בין שתי מלחמות העולם. כפיצוי על הצטרפות החקלאים לשורות הצבא - מיליוני אמריקאים גידלו צמחי מאכל בחצרותיהם ובגינות קהילתיות שכונו 'גני ניצחון' בכדי להגדיל את מלאי המזון והאספקה לחזית (Pudup, 2008). כמו בארה"ב כך גם בבריטניה הופיעו כרוזות מאויירות בהן עודד הממשל את האזרחים להקים ולטפח את אותן 'גינות ניצחון' כביטוי של תמיכה בחזית והצטרפות למאמץ המלחמתי (ראה נספח 1). נראה כי גם יריבתן של בעלות הברית בתקופת מלחמת העולם השנייה הכירה ביתרונות הגינות הקהילתיות, כך בברלין פעלו 200,000 גינות ברחבי העיר במהלך מלחמת העולם השנייה (Drescher, 2001).

לדברי Schmelzkopf (1995) חלה מגמת התרחבות בפעילות הגינון בארה"ב על רקע משברים כלכליים. לטענתו הגינון הקהילתי היה נפוץ במרבית תקופות המשברים מאז שלהי המאה ה-19. לעתים קרובות היוזמה להקמת גינה הגיעה מהשלטון המקומי והפדראלי בכדי שתושבים יוכלו לספק את מזונם בעצמם. התרחיש הנפוץ היה שאת הגינות הקימו על קרקע בעלת ערך שוק נמוך ובתום המשבר השלטון לרוב הקפיא את התמיכה בגינות והתמקד דווקא בשיווק הקרקעות לנדל"ן (Schmelzkopf, 1995). נדבך חשוב בהיסטוריית הגינות הקהילתיות בארה"ב הינו גינון של תושבים בחלקות אדמה ללא קבלת רשות מבעלי הקרקע או האחראיים עליה המכונה 'גינות גרילה' (guerilla)

(gardening). לפי Hardman (2011) ראשיתו של גינון גרילה, שבמהותו הינו פעולה בלא אישור במרחב ציבורי, נטוה בעבר הרחוק ולא ניתן לקבוע את מקורה בוודאות. תופעת גינון הגרילה המודרנית מקורה בעיר ניו יורק בראשית שנות השבעים בתנועה העממית "Green-Guerrillas" אשר פיזרה זרעי פרחים וצמחים בשטחים עירוניים נטושים במטרה לייפות אותם. כיום המטרות של קבוצות גינון גרילה מגוונות, לחלקן יש תכלית פוליטיות ואחרות פועלות לשם הנאה ללא אג'נדה מוגדרת (Hardman, 2011).

הופעת התנועות הסביבתיות בשנות השבעים יחד עם הזמינות של מרחבים פתוחים בערים כתוצאה מחוסר הצלחה במאמצים ליזום ולהפעיל חידוש עירוני, הביאו לתנופה נוספת בפיתוח של הגינות הקהילתיות בערים אמריקאיות רבות. חלק ניכר מהגינות ממוקמות באזורים שתושביהם הם בעלי הכנסה נמוכה והן נתפסות כמרחבים בטוחים המספקים לתושבים תחושה של טבע, קהילה, שורשיות ועוצמה (Schmelzkopf, 1995). תושבי שכונות עניות הפכו אזורים מוזנחים ומוכי אלימות לאזורים נקיים וירוקים לגידול מזון, תוך שהם מקיימים בהם אירועים קהילתיים ופעולות יצירה. הגינות הקהילתיות הוקמו כפעולה של התמודדות עם נטישה עירונית וכן לאספקת משאבים ובטחון תזונתי בתקופות אינפלציה. הגינות האלה ייצגו גישה סביבתית חדשה ותרמו לחיבור בין שכנים בתקופות של אי שקט חברתי. המיזמים הנ"ל היוו השראה לגינות קהילתיות עכשוויות ועיצבו את החזון המכוון רבות מהן עד היום (Lawson, 2005).

ניתן לזהות מעין ציר התפתחות של גינון קהילתי המתחיל במאה ה-19 ומשתנה לאורך השנים בהיקף הפעילים בגינות, במטרות להקמת הגינות, במודלים של ההפעלה והתמיכה בהן ובגוון התוצרים וההשפעות הנגזרות מתופעה זו. הגינון הקהילתי התחיל כמענה לבעיית ביטחון תזונתי לאוכלוסיות מוחלשות וכמרחב עשייה ופנאי לאוכלוסיות ממעמד בינוני מתוך תפיסה כי פעילות זו מועילה לבריאות תושבי הערים בהן חסרים שטחים פתוחים ומגע עם הטבע (Gaskell, 1980; Irvine *et al.*, 1999). מלחמות העולם הפכו את הגינון קהילתי לצורך קיומי בכדי לחזק את מלאי אספקת המזון בעורף ולחזית (Drescher, 2001; Pudup, 2008). משנות השבעים ניתן לזהות מגמה שבה הפך הקהילתי מתחזק יחד עם הפך הסביבתי, כאשר הגינון הקהילתי הופך לכלי להשפעה במרחב ובקהילה על ידי אקטיביסטים הפועלים "מלמטה" (Lawson, 2005).

2.4 יתרונות הגינות הקהילתיות

מחקרים רבים שבחנו גינון בערים שונות בעולם מצביעים כי לגינון מגוון רחב של השפעות חיוביות (Kingsley *et al.*, 2007; Wakefield *et al.*, 2006). חוקרים רבים ממליצים לקדם את פיתוח הגינות הקהילתיות בערים על ידי הכללתן במדיניות העירונית, הן במסגרת מדיניות פיתוח הקהילה והן במסגרת מדיניות התכנון (Armstrong, 2000; Jamison, 2003; Holland, 2004; Glover *et al.*, 2005; Eizenberg, 2008; Kranzler, 2010). ניתן לחלק את היתרונות של הגינות הקהילתיות למספר תחומים שלעתים קשורים זה בזה דוגמת העצמה חברתית-קהילתית הקשורה לתחום של בריאות הנפש, המושפעת מרמת הקשרים והביטחון הקיימים בקהילה.

העצמה חברתית-קהילתית - גינות קהילתיות, כפי שנגזר משמן, מטפחות הן שטח פיזי והן קהילה. פעילות בגינה הקהילתית, במיוחד בשכונות חלשות ובעלות ריכוז של מיעוטים, מסייעת בבניית רשתות חברתיות, יצירת אמון, יכולות ארגון קהילתיות ומנהיגות. קשרים ויכולות אלה מחזקים את תחושת השייכות והאחריות לקהילה, ולעתים קרובות מובילים לפיתוח של יוזמות נוספות בתוך השכונה ולכן מהווים זרזים למעורבות קהילתית (Armstrong,).

החברתית של הגינות הקהילתיות מאפשרת פיתוח של רשתות חברתיות בעלות פוטנציאל למיתון ופתרון קונפליקטים וכן קידום קבלת החלטות באופן דמוקרטי (Teig et al., 2009).

לעתים הגינות מייצגות בעיני הפעילים מקום המאפשר תקשורת בין אנשים מתרבויות שונות, כאשר המזון והניסיון האישי מהווים נקודות פתיחה לחיבור והבנה ביניהם. כמו כן, הגינות מסייעות להפגת בדידות, וליצירת דיון בנושאים קהילתיים (Wakefeild et al., 2007). הפעולה הפיזית של טיפוח הגינה יוצרת קשר בין התושב, השכונה והקהילה. העשייה המשותפת מביאה בתורה לבניית "נרטיב משותף" המשקף יתרונות קבוצתיים כגון התאספות, הכרות ותחושת זהות משותפת של תושבי השכונה. באופן זה מציין Glover (2003) הגינות הקהילתיות משרתות הן פונקציות של קישור (Bonding) והן פונקציות של גישור (bridging).

לעתים קרובות גינות קהילתיות משרתות אוכלוסיות מודרות. Schmelzkopf (1995) הצביע במחקרו על ההיבט המגדרי של פעילות בגינה קהילתית ומצא כי גינות קהילתיות בשכונת עוני בניו יורק מתאפיינות ברוב נשי. נשים מרקע סוציאקונומי נמוך מרגישות מוגנות ובטוחות בגינות קהילתיות ונהנות להיות בחוף יחד עם ילדיהן בחברת אנשים ללא החשש מסכנות הרחוב (Schmelzkopf, 1995). גינות קהילתיות במרכזים עירוניים מתאפיינות גם באוכלוסיית משתמשים מקרב המהגרים. מהגרים המגיעים לערים מרקע ואורח חיים כפרי-חקלאי מלווה לעיתים קרובות בתחושות של אובדן מומחיות וערך עצמי נמוך, עבורם מספקות הגינות הקהילתיות גישה לעבודה ועיסוק בחקלאות מקומית ומחזקות את הערך העצמי והערכים התרבותיים המסורתיים (Saldivar-Tanaka and Kransey, 2004).

היתרונות החברתיים של הגינות הקהילתיות אינם חלים אך ורק על פעילי הגינה העובדים בה. הגינות הקהילתיות מאפשרות לציבור רחב יותר להשתתף ולקחת חלק באירועי תרבות הנערכים בשטח הגינות דוגמת ימי הולדת, חגים לאומיים וסדנאות. מחקרים מראים כי בגינון יש יתרונות פסיכולוגיים, כגון העלאת ההערכה העצמית, כאשר המעורבות והאחריות על שטחים פתוחים מקדמת תחושה של סיפוק וניהול של מקום (Saldivar-Tanaka and Kransey, 2004). בגינות הקהילתיות, המהוות למעשה מרכזים קהילתיים הנבנים ומופעלים על ידי הקהילה, גלום הפוטנציאל ליצור, להעמיק ולבסס את הרשתות אשר בונות הן חברתי. הון חברתי מתואר על ידי Glover ושותפיו (2005) כנכס קולקטיבי המעניק לחברים השותפים לו "אשראי" חברתי אשר יכול לשמש כהון בכדי לבצע פעולות מעשיות ותכליתיות. הון זה נוצר באמצעות קשרים חברתיים המושתתים על גבי יצירת מחויבות, ציפיות, נורמות, סנקציות וערוצי תקשורת (Glover et al., 2005). גינות קהילתיות מוציאות את התושבים אל המרחב הפתוח המשותף בו הם נהנים מהאפשרות לעבד את האדמה, לגדל מזון, לחזק את הקשר עם שכניהם וליצור שינוי נראה לעין בשכונתם. בקרב התושבים נוצרת תחושה של בעלות וזיקה עם חלקת האדמה שלהם בתוך העיר הצפופה ובכך הגינות הקהילתיות קושרות תושבים לרשויות המוניציפאליות וכן עם ארגונים שכונתיים דוגמת בתי ספר (Eizenberg, 2008).

תרומה סביבתית וחינוך לקיימות - בסביבה העירונית, מציעות הגינות מרחב המאפשר חיבור מחודש עם הטבע. הצמחייה העשירה, פרחים וירקות מושכים אליהם בעלי חיים היוצרים מערכות אקולוגיות קטנות הפזורות במרחב העירוני (Hanna and Oh, 2000). הגינות מקנות איכויות סביבתיות נוספות: צמחים ועצים קולטים מזהמים מהאוויר ופולטים חמצן; העצים משמשים כבולמים נגד רוחות חזקות; הצמחייה תורמת להפחתת הטמפרטורה

בקיץ בכ-5-6 מעלות; הן מפחיתות רעש ומצמצמות נגר עילי של מי גשמים; הגינות מספקות אתרים למחזור חומר אורגני והפיכתו לקומפוסט (Schmelzkopf, 1995; Sherer, 2006). הפעילות בגינות הקהילתיות מהווה כר למידה פורה ללימוד ויישום של ערכי קיימות, שמירה על הסביבה, מחזור, חלוקת משאבים ושיתוף פעולה. בגינות רבות מתקיימות פעילויות של בתי ספר וחוגים שכונתיים. הדרכות בנושאי גינון וקורסים מקצועיים ניתנים לפעילי גינות בגינות עצמן או בימי עיון מרוכזים על ידי אנשי מקצוע (Jamison, 2003; Eizenberg, 2008; Kranzler, 2010). גינות קהילתיות מאפשרות לילדים ולבני נוער את ההזדמנות להתחבר לטבע ולאדמה, ללמוד מהיכן מגיע המזון, איך לגדל חלק ממנו בעצמם, וכן לשלב ערכים של קיימות עירונית בחייהם העירוניים (Armstrong, 2000).

קידום בריאות - העשייה בגינות הקהילתיות מקדמת בריאות במספר דרכים. נמצא מתאם חיובי בין קרבה לפארקים לבין רמת הפעילות הגופנית של התושבים בכלל ושל ילדים בפרט (Mota et al., 2005). הגינות הקהילתיות מספקות גישה למזון טרי; מעודדות פעילות פיזית; תורמות לשיפור הבריאות הנפשית דרך העצמת הקשרים החברתיים והקהילתיים; ותורמות לשיפור מקומי באיכות סביבת החיים, המביאה בטווח הארוך לשיפור בבריאות (Wakefield et al., 2007). בקליפורניה גינות קהילתיות משמשות מהגרים לשימור מסורות תרבותיות במקביל לקידום בריאות אישית ומשפחתית. לעתים אוכלוסיות שוליים המתמודדות עם בעיות בריאות הנובעות מהעדר גישה לחנויות מזון מזין (חנויות מרכל, שוקי איכרים) בשל מגבלות כלכליות ותחבורתיים עושות שימוש בגינות קהילתיות הממוקמות בתוך השכונות ובמרחב ציבורי כפתרון מקומי (Twiss et al., 2003). במחקר שנערך בגינות קהילתיות בקליבלנד, אוהיו, נמצא כי פעילים בגינות הקהילתיות מתמקדים בגידול של צמחי מאכל ובעיקר ירקות, דבר המשתקף גם בהרגלי התזונה שלהם – עם פעילותם בגינה שינו שלושה רבעים מהגננים את הדיאטה שלהם (Blaine et al., 2010).

השפעה כלכלית - נמצא כי לגינות קהילתיות יתרונות כלכליים ישירים ועקיפים. יתרון כלכלי ישיר לפעילי הגינות הקהילתיות הינו חסכון בהוצאה על מוצרי מזון הנגזר מצריכת היבולים של הגינה. כך למשל במחקר שנערך בניוארק, ניו-ג'רסי, נמצא כי בשנת 1989, היו בעיר 905 גינות קהילתיות בשטח כולל של כ-60 דונם, בהם גידלו 45 סוגים של ירקות בשווי של יותר מ-450,000 דולר (Patel, 1991). ביטוי עקיף לערך הכלכלי של גינות קהילתיות קשור לעלייה בערך הנדל"ן של מבנים הממוקמים בסמוך לשטחים פתוחים ירוקים, בהם גם גינות קהילתיות. לפי מורנצ'ו (Morancho, 2003), קיימת השפעה רבה על מחיר נכס ביחס למרחק שלו מפארק או גינה. הוא מצא כי כל התרחקות של מאה מטר מהשטח הירוק מביאה לירידה של כ-1800 יורו במחיר הנכס (Morancho, 2003). כך נמצא במחקר שנערך בסנט-לואיס מיזורי, כי בין השנים 1990-2000 השכירות החודשית של דירות הסמוכות לגינות קהילתיות עלו בשיעור חציוני של 91 דולר לעומת ירידה של 4 דולר באזורים אחרים בעיר (Sherer, 2006).

יתרונות הגינות הקהילתיות לרשויות המקומיות - גינות קהילתיות תורמות למערכת הרשות המוניציפאלית בהן הן מוקמות במספר היבטים. פעילות הפנאי המשותפת בגינה הקהילתית יכולה לסייע לעיצוב של זהות מקומית קולקטיבית, לפיתוח של מנהיגות מקומית ותושבים הערים לסביבתם (Glover, 2003). נמצא כי גינות קהילתיות תורמות ליציבות הדמוגרפית בשכונות. כך למשל בעיר סנט-לואיס, אשר איבדה בהגירה שלילית במהלך עשור אחד 50,000 תושבים, בשכונות בהן קיימות גינות קהילתיות נרשמה עזיבה של 6% מהתושבים לעומת עזיבה של 13% מכלל תושבי העיר (Sherer, 2003). תרומה נוספת של הגינות קהילתיות לרשויות המקומיות נובעת מכך שהתושבים הם אלו המטפחים אותן, ובכך מאפשרים לעירייה לצמצם את הוצאות האחזקה על השטחים הירוקים שבשטחה

(Saldivar-Tanaka and Kransey, 2004). יתרון זה משמעותי במיוחד לאור העובדה שרשויות רבות מתקשות לתחזק שטחים ירוקים פתוחים בשל קיצוצי תקציב והצורך בהתייעלות (Tyrvainen and Vaananen, 1998). השפעה עקיפה של גינות קהילתיות ממנה נהנית כלכלת העיר הינה העלאת האטרקטיביות של בתי עסק ושטחי מסחר הממוקמים בסמוך לשטחים ירוקים ומטופחים. אספקט אסטטי זה תורם למשיכת לקוחות לבתי העסק (Wolf, 2003). תרומה עקיפה נוספת של הגינות הקהילתיות קשורה לרמת הביטחון ברשות, והיא נובעת מחיזוק הקשר של התושבים אל השטחים הציבוריים שסמוכים למקום מגוריהם תוך שהם דואגים לתחזוקתם וניקיונם ומצמצמים בכך את הסיכוי להופעת פשיעה בסביבתם (Sherer, 2003). לפי Glover (2005) גינות קהילתיות הן מדיום בעל פוטנציאל למימוש ושכפול ערכים דמוקרטיים. תהליך הטמעת הערכים וההתנהלות דמוקרטית נובע מעצם העובדה שהגינות מנוהלות על ידי התושבים עצמם תוך קבלת החלטות משותפת לגבי המרחבים העירוניים בשכונותיהם. כך הגינות מעודדות תושבים לקחת תפקיד אפילו פעיל יותר בקביעת ההתפתחויות העתידיות של שכונתם (Glover, 2003; Jamison, 2003). לפי אייזנברג (2008) השפעת הגינות הקהילתיות אינה מוגבלת רק לרמה השכונתית אלא משפיעה גם ברמה הכלל עירונית: "המיסוד של הגינות הקהילתיות מצביע על השלכות מרחיקות לכת למעמדן ויכולתן להשפיע על מדיניות עירונית" (אייזנברג, 2008, עמ' 28).

2.5 פיתוח גינות קהילתיות

הגינות הקהילתיות נשענות על הכוחות המקומיים של הקהילה, יחד עם זאת, הן נסמכות לרוב גם על מערכות תמיכה עירוניות, לאומית ולעיתים אף בינלאומית. מערכות תמיכה אלה מספקות לגינות קהילתיות מגוון של משאבים חומריים, מימון וייעוץ. גם במקרים בהם בראש הגינה עומדים תושבים הפועלים בהתנדבות לעתים קרובות הנהלת הגינה תלויה במגוון מקורות תמיכה, בהם הרשות המוניציפאלית, מוסדות השלטון המרכזי וארגונים ציבוריים ללא כוונות רווח המייצרים מדיניות מחוץ לקהילה המיידית של פעילי הגינה (Drescher, 2001; Lawson, 2005; Saylor, 2005). קיימות דוגמאות רבות למסגרות תמיכה לפיתוח גינות קהילתיות הנבדלות זו מזו במעמדן הרשמי (גופי ממשל, רשויות מקומיות או ארגוני מגזר שלישי), ברמת מעורבותן ותמיכתן (הקצאת משאבים כספיים, ציוד, סיוע בהדרכות מקצועיות וכו'), ובמטרות לשמן הן תומכות בגינות (מטרות סביבתיות, בריאותיות, קהילתיות ועוד). במדינות מסוימות גינות קהילתיות מאוגדות תחת ארגון גג הרשום כעמותה ללא רווח. כך לדוגמה גינות קהילתיות רבות בארה"ב נתמכות על ידי "ארגון הגינון הקהילתי האמריקאי", עמותה לא מטרות רווח, הפועלת במטרה לקדם את הגינון הקהילתי בכל מדינות ארה"ב וקנדה. הארגון תומך בגינות קהילתיות על ידי קידום ופיתוח רשתות ארציות ומחוזיות של גינון קהילתי; פיתוח משאבים לתמיכה בגינות; עידוד מחקר וביצוע תכניות חינוכיות (ACGA, 2012).

בערים מסוימות תחום הגינון הקהילתי מוגדר כחלק ממדיניות מוניציפלית. קביעת מדיניות עירונית לגינון קהילתי מאפשרת התייחסות לתחומים רבים כגון איתור וזיהוי שטחים נטושים והפיכתם לנגישים לשימוש של גינון קהילתי (Hamilton, 1997), סבסוד המים, הגברת התודעה הציבורית לבריאות, פיתוח גישות חינוכיות מתאימות וחיזוק כישורים קהילתיים (Twiss et al., 2003).

באוסטרליה, לדוגמה, פועלת תכנית ממשלתית הנקראת "אסטרטגיית חיזוק המשפחות והקהילות" בה נכלל גם גינון קהילתי (Astbury and Rogers, 2004). הרשות המוניציפאלית בסידני, בדומה לערים נוספות באוסטרליה,

פרסמה מסמך מדיניות לגינות הקהילתיות (City of Sydney, 2009), כמו כן פורסם מדריך מקיף שנועד לעזור לקהילות לתכנן, לעצב, לנהל ולתחזק גינות קהילתיות חדשות וקיימות (Thomas, 2008).

במחקר שערך Grayson (2010) בעיר סידני, אוסטרליה, ניתן לזהות כי בכל פעם שנקבעו נהלים ומדיניות בנוגע לתמיכה בגינון הקהילתי והכרתן כשימוש קרקע עירוני חלה מגמת עלייה במספר הגינות הקהילתיות בעיר (Grayson, 2010). סקר שנערך בבריטניה מטעם המחלקה לקהילות וממשל מצא כי שלוש רשויות מתוך עשר הנבדקות יצרו מדיניות בנושא חלקות גינון אישיות המתייחסת לאופן הקמתן והשימוש בהן. כן נמצא שככל שברשות יש יותר גינות כך הסיכוי שתהיה לה מדיניות בנושא גדול יותר ושמרבית הרשויות פעלו לקידום תחום הגינון על ידי תמריצים לפנסיונרים, בעלי חלקות חדשות ומובטלים (Department for Communities and Local Government, 2006).

יצירת ממשק בין הרשויות המוניציפאליות והגינות הקהילתיות הנמצאות בתחומן כרוך לעיתים באתגרים וקונפליקטים בין פעילי הגינות וגופי שלטון וממסד מקומיים. Wakefield ואחר' (2007) מציינים במחקרם כי פעילים בגינות קהילתיות מצביעים על בעיות ואתגרים שונים הקשורים לקשר עם הרשויות: העדר הבעלות על הקרקע של הגינות הקהילתיות מביאה לחוסר יציבות ואי ודאות לגבי עתידה והאפשרות לטפח אותה; התעלמות של מקבלי ההחלטות מצרכים העולים בקרב פעילי הגינות הקהילתיות; חוסר מודעות אודות הגינות קהילתיות בקרב נציגי מוסדות עירוניים וממשלתיים. פעילי גינות קהילתיות ציינו שיש צורך הכרחי במימון ותמיכה לתשתיות בכדי להפעיל את הגינות, אך צורך זה נותר ללא מענה (Wakefield et al, 2007).

על אף חשיבותם של השצ"פים במרקם הפיזי של העיר ניתן למצוא שצ"פים רבים שהרשויות המוניציפאליות לא מצליחות לטפח. שצ"פים מוזנחים מהווים מטרד ומוקד להתנהגויות שליליות כגון השלכת פסולת וונדליזם. פעמים רבות גינות קהילתיות מוקמות דווקא בשצ"פים מוזנחים ומסייעות לצמצם תופעות שליליות האופייניות למרחבים אלה (Stacheli et al., 2002; Lawson, 2005). על אף הפוטנציאל של הגינות הקהילתיות לתרום לפיתוחם של אותם שטחים ציבוריים מוזנחים, סוגיית הקצאת הקרקעות לגינות מהווה אתגר מרכזי לקיום ארוך תווך של גינות קהילתיות רבות. כך בארה"ב בשנות השמונים גינות קהילתיות רבות שהוקמו על קרקע ציבורית יקרה פונו על ידי הרשויות המקומיות לצורך מכירה ופיתוח דיור או עסקים (Schmelzkopf, 1995; Gibson, 2010). פעילי הגינות הגיבו לכך באמצעות מחאה ציבורית, עצומות לשלטון העירוני, ותעמולה תקשורתית. בעקבות פינוי הגינות משטחים הציבוריים החלה לצמוח בערים רבות תנועה פוליטית של גינון קהילתי, שנתמכה באופן חלקי על ידי קבוצות סביבתיות המתנגדות לגינטריפיקציה, וקראה לסולידריות מקומית והעצמת תושבים (Gibson, 2010). דוגמא נוספת למאבק על קרקע הגינות הקהילתיות התרחש בעיר ניו-יורק. באמצע שנות התשעים החל בעיר מאבק בולט מאד הקשור בזכויות הנטענות לרכוש, בתים ומרחב ציבורי שתפקד כגינות קהילתיות. הסכסוך על הגינות מוסגר כסכסוך בין שתי קבוצות של זכויות: הזכות לקניין מטעמה של העירייה אשר ראתה את זכותה לקבוע מה יהיה אופי פיתוח הקרקע (ומי ירוויח מהפיתוח) לעומת הזכות למקומות עבור הציבור והקהילה אשר טיפחו את אותה הקרקע שהייתה לפני כן נטושה ומוזנחת (Stacheli et al., 2002). גם אייזנברג (2008) מתייחסת למאבק של הגינות הקהילתיות בניו-יורק ומתארת התמודדות מוצלחת בין הגננים של הגינות הקהילתיות לבין הרשויות ויזמי נדל"ן השואפים לפתח את השטחים עליהן הן ניצבות. התמודדות זו הביאה בשנת 2002 לידי הסדר המגן על מרבית הגינות. מאבק זה מצביע על המורכבות הקיימת בממשק שבין הכוחות השונים ובעיר ועל כוחן של הגינות הקהילתיות להוות מעין מצע לאגינדה משותפת המאחדת תושבים ומעלה את המודעות והמעורבות הציבורית (Eizenberg, 2008).

2.6 גינון קהילתי בישראל

בישראל גינות קהילתיות החלו להתפתח בסוף שנות התשעים - ראשית שנות האלפיים, כאשר הגינה הקהילתית הראשונה הוקמה בשכונת בקעה בירושלים (הוד, 2007). כיום קיימות מאות גינות, וגינות חדשות מוקמות מדי חודש (אתר גינות קהילה בישראל, 2012). ירושלים היא הרשות המובילה בנושא, ובה קיימות כ-40 גינות קהילתיות בהובלת החברה להגנת הטבע ובתמיכת העירייה (גלון, 2010). בדומה לארצות אחרות גם בישראל המונח גינות קהילתיות נתון לפרשנויות והגדרות שונות. בשנת 2013 יצא לאור בישראל מדריך מקיף על גינון קהילתי "סודן של הגינות הקהילתיות" בהפקה ומאמץ משותף של גורמים רבים: משרד החקלאות, ג'וינט ישראל, המשרד להגנת הסביבה, החלה"ט, משרד הבינוי והשיכון, התארגנות גינות קהילה בישראל, משרד הבריאות ומשרד הרווחה. ההגדרה לגינון קהילתי המופיעה במדריך הינה: " ... מסגרת עבודה משותפת של קבוצת אנשים, המאמצת שטח אדמה ומטפחת אותו ובכך היא מזמנת קשרי גומלין בין התושבים ומעודדת פעילות קהילתית סביב מטרה משותפת. הגינון, אם למטרות חקלאות ואם למטרות אסטטיות, מתבצע ע"י חברי הקהילה, בשטחים פרטיים (שפ"פ - שטח פרטי פתוח השייך לבניין) או בשטחים ציבוריים (שצ"פ - שטח ציבורי פתוח)." (לוי ואחר, 2013, עמ' 6). הגדרה אחרת מציגים אלון-מוזס ואמדור (2005) המפרידים בין ההגדרה של גינון קהילתי להגדרה של "חקלאות עירונית", כך לפיהם: "גינות קהילתיות" מתייחס בדרך כלל לגינות נוי המוקמות על ידי הקהילה, ללא תכנים חקלאיים" (אלון-מוזס ואמדור, 2005, עמ' 9).

בישראל, כמו במדינות אחרות בעולם, מחקרים מצביעים על תועלת הנגזרת מהקמת הגינות הקהילתיות וכן על האתגרים לפיתוחן. בירושלים נמצא כי הגינות הקהילתיות תרמו לפיתוח של הון חברתי של פעילי הגינות (Kranzler, 2010). גינות קהילתיות ישראליות רבות משמשות אוכלוסיות מודרות של מהגרים, שכבות סוציאקונומיות חלשות וקשישים. כך למשל קהל יעד של גינות קהילתיות רבות הינם מהגרים מאתיופיה החווים קשיים בהסתגלות לאורח החיים העירוני ולשינויים החברתיים והמגדריים. העבודה בגינה מספקת לפעילים האתיופיים מקור לגאווה, אספקת מזון וכן העצמה פרטנית וקהילתית (Eizenberg, 2010). במדריך למהלכים 'ירוקים' ברשויות מקומיות בישראל מדגישה הוד (2007) כי פרויקטים של גינות קהילתיות ניתנים ליישום בטווח זמן קצר יחסית בכל רשות מקומית בישראל. עם זאת, על אף היתרונות הרבים של הגינות הקהילתיות הן לתושבים והן לרשויות המוניציפאליות שהוצגו לעיל תחום הגינון הקהילתי עדיין בראשיתו בישראל וכבר ניתן לזהות התייחסות לאתגרים וחסמים בפרסומים המקומיים. על פי אלון-מוזס ואמדור (2005) המודעות לתחום החקלאות והגינות העירוני קיימת רק במספר מועט של עיריות ומקורות התמיכה בהם דלים. לפיהם הניסיון הישראלי העכשווי בגינון קהילתי עודנו מצומצם ביותר. הם מציינים כי התועלת הנגזרת מגינון קהילתי בישראל דומה ליתרונותיו בעולם, להוציא את התועלת הכלכלית אשר בישראל היא מועטה בהשוואה לניסיון הבין-לאומי. נמצא כי קיימים קשיים גם ברמת השטח, חרש (2010) מציינ כי לעתים מתעוררת התנגדות בקרב תושבי שכונות להקמת גינה קהילתית בסמוך לביתם. ישנם תושבים אשר מתנגדים להקמת גינות קהילתיות בשכונתם בשל העדפה לגינון מסודר ומקצועי, הצבת מתקני שעשועים, הרחקת מתקנים להכנת קומפוסט, והפחתת כמות המזיקים והחיות שהגינות הקהילתיות מושכות. תושבים אלו פונים לרשויות מקומיות בדרישה למנוע הקמת גינות קהילתיות בקרבתם (חרש, 2010). אתגר נוסף שנמצא ברמת השטח בספרות המקומית קשור בגיוס פעילים מובילים. במחקרה על נשים המובילות גינות קהילתיות מצאה יעבץ (2010) שברוב המקרים הובלת הגינה נעשית באופן יחידני, זאת בעיקר בשל הקושי למצוא שותפים ולגייס פעילים נוספים לתפקידים משמעותיים יותר בגינה. העשייה האינטנסיבית של רכזי הגינה יכולה להביא לידי שחיקה, ובמידה ופעילות הגינה תלויה ברכז, פרישתו מטילה בספק את המשך קיום הגינה (יעבץ, 2010).

על אף שגינות קהילתיות הינן תופעה חדשה בישראל הן מתפתחות במהרה, מושכות תומכים רבים ויוצרות דיון אודות סביבה מקיימת, קהילה, שטחים ציבוריים פתוחים, חלקאות, חינוך ורווחת הפרט בקרב מגוון מוסדות, דרגי ממשל וקהילות. מחקר רחב ברחבי העולם וראשית המחקר בישראל מתעד מגוון רחב של יתרונות פוטנציאליים של הגינון הקהילתי אשר ביטוייו בשטח תלויים לעתים קרובות במגוון גורמים כגון מדיניות, מקורות תמיכה, הקצאת משאבים וקהילה מקיימת.

3. מתודולוגיה

עבודה זו שילבה בין שיטות מחקר איכותניות ומחקר כמותי. על מנת לאפיין את הגינות הקהילתיות בישראל בחתך רחב ככל האפשר נערך סקר בקרב רכזי גינות קהילתיות. שאלות הסקר עסקו בחתך משתמשים, פרופיל רכזי גינות, יתרונות בפועל של הגינות הקהילתיות, שחקנים השותפים לפיתוח הגינות, שיתופי פעולה ואינטראקציה בין גורמים רלוונטיים וכן אתגרים וצרכים בפעילות הגינות. מטרה נוספת של הסקר היתה להשוות בין תפיסת המציאות של רכזי הגינות הקהילתיות הפעילים בשטח לבין התפיסות של בעלי העניין, קובעי המדיניות ונציגי גופים רלוונטיים, תוך השוואה לנטען בנוגע לגינו"ק בספרות המחקרית. הסקר הועבר כשאלון אינטרנטי בחודש מאי 2014 והופץ לכ-250 רכזי גינות קהילתיות ברחבי הארץ. בסך הכל מולאו כ-66 שאלונים (26.4%) על ידי רכזי גינות ברחבי הארץ המרכזים גינה או מספר גינות קהילתיות. השאלון יועד לרכזי גינות קהילתיות בשל הראיה הכללית של הרכז, הכרותו עם סביבת העבודה, השפעתו על הקהילה, ובקיאותו בשיתופי הפעולה עם הגורמים השונים ובראשם הרשות המקומית.¹ שפת הסקר היא עברית ורובו בנוי כשאלון רב-ברירתי. הפצתו נעשתה בפנייה אישית לרכזי גינות שונים בטלפון ובדואר אלקטרוני וכן בסיוע של נעמה לב, רכזת הגינות הקהילתיות הארצית של החברה להגנת הטבע, ויהונתן היימן מארגון "גינות קהילה בישראל" אשר פרסמו את הפנייה לסיוע במחקר באמצעי התקשורת האלקטרונית שלהם.

שיטות מחקר איכותניות נבחרו על מנת להבין אינטרסים ומוטיבציות של השחקנים המרכזיים ומקבלי ההחלטות המפתחים ומקדמים את תחום הגינו"ק, אופני הפעולה ויחסי הגומלין בין הגורמים השונים וכן את המאפיינים של התמסדות ופיתוח מדיניות ונהלים לתחום. כמו כן שיטות איכותניות יושמו על מנת לבחון את תפקידן של הרשויות המקומיות ומשמעותן בפיתוח הגינות הקהילתיות. בחירת שיטות מחקר איכותניות התבססה על התפישתה של המחקר האיכותני מתאים למקרים בהם יש קושי להגדיר ולאפיין את המשתנים, לכמת ולמדוד אותם (Blanche et al., 2006). לטענת Blanche ואחרי (2006) המחקר האיכותני מאפשר לזהות משתנים פוטנציאליים חשובים ולהעלות השערות על קשרי גומלין אפשריים ביניהם. בנוסף במחקר האיכותני נוסף הפן האנושי לעולם הלא אישי של המחקר המדעי (Blanche et al., 2006). הגינות הקהילתיות הוא מושא מחקר המשלב איכויות ואינטראקציות אנושיות רבות, שיטות מחקר איכותניות מאפשרות ניתוח והתייחסות לגורמים אלה.

כמחקר מקדים לצורך הגדרת הסוגיות המרכזיות והעלאת ההשערות המנחות של העבודה נערכו תצפיות בשלוש גינות קהילתיות בירושלים. ירושלים נבחרה כאתר למחקר מקדים בשל היותה חלוצת תחום הגינות הקהילתיות בישראל ובעלת מספר הגינות הגדול ביותר בארץ. סיבה נוספת היא מעורבותו של החוקר בגינות קהילתיות בירושלים והכרותו המעמיקה עם המנגנונים לתפעולן של הגינות הקהילתיות בעיר. בתצפית מתבונן החוקר על השדה ומתעד כל פרט הנוגע לנושא הנחקר. לתצפית מספר מעלות מרכזיות: השערות המחקר נבחנות באמצעות התנסות ישירה בשדה המחקר תוך תהליך מתמשך של בדיקת השערות חדשות בשיח בין החוקר לשדה. כמו כן, תצפית מאפשרת גישה למאגרי הידע סמוי של החברה אליה נכנס החוקר באמצעות מיקוד על תקשורת בלתי מילולית, פרקטיקות, מנהגים ומערכי תגובה (DeWalt and DeWalt, 2010, p.p 259-260). שיטת מחקר זו איפשרה תיעוד של הסביבה היום יומית של השדה על ביטוייו הפיזיים של קונצפט הגינות הקהילתיות, דפוסי הפעילות בהן, יחסי הגומלין בין השחקנים השונים המעורבים בגינות באתרים הנחקרים והאתגרים העולים בעבודת השטח.

בשלושת הגינות הקהילתיות שנבחנו במחקר המקדים נערכו תצפיות משתתפות. בתצפית משתתפת הופך החוקר לחלק מהקבוצה הנחקרת. המעבר בין תפקיד החוקר לתפקיד הסובייקט הנחקר מאפשר תיעוד של החוויה בגוף ראשון והשתתפות באינטראקציה שנבחנת (DeWalt and DeWalt, 2010, p.p 264-265). בשיטת זו מהגינות נערכו

¹ מפאת אורכו והיקפו של השאלון האינטרנטי הוא לא צורף בנספחי המחקר.

מספר תצפיות בין השנים 2011-2012 בעת תפקידי כרכז סביבה וקהילה במינהל הקהילתי גנים בשכונת קריית מנחם בירושלים וכחבר בפורום רכזי הגינות בעיר. תפקידי כרכז אפשר לי הכרות והתנסות אישית בהפעלת גינות קהילתיות הכוללת את הדרכת וגיוס התושבים, הפעלת הגינות, ניהול תקציבן ותכנית הפעילות בהן. כמו כן, תפקיד הרכז כלל קיום ישיר של אינטראקציות הן עם המוסדות השונים והרשות המקומית הקשורים לפעילות בגינות והן עם התושבים עצמם. הפעילות והאינטראקציות אותן מקיים הרכז הופכות אותו לצומת מרכזית בין השטח לממסד אשר תושב פעיל מין השורה לאו דווקא נחשף אליהן. על אף היתרון ברקע הקודם כרכז נלווים לניסיון בתפקיד זה גם מגבלות אינהרנטיות. כך מציין DeWalt ואחר' (2010, עמ' 291) כי במחקר השתתפותי החוקר המשתתף מביא עמו דעות קדומות, העדפות היוצרות הטיות ומדגיש את החשיבות לתת תשומת לב לאופן שבו מרכיבי הזהות שלנו יכולות להשפיע על שדה המחקר שלנו. עם כל השאיפה לאובייקטיביות שלי כחוקר משתתף איני יכול להימנע ממרכיבי הזהות שלי המשפיעים על אופן התפישת שלי את המרחב הפיזי של הגינה וכל האינטראקציה החברתית ממסדית אנושית הקשורה בו.

אסטרטגיית ראיון עומק חצי מבונה נבחרה ככלי איסוף מידע מרכזי למחקר בקרב מקבלי החלטות ונציגי גופים מרכזיים בתחום הגינון על מנת לבחון את האינטרסים של הגופים לקידום הגינות, מנגנונים להשגת מטרות ותפקודם בתוך הוועדה הארצית לגינות קהילתיות. בסך הכל נערכו 8 ראיונות חצי מובנים עם מרואיינים מגופים מרכזיים הרלוונטיים לתחום הגינון בישראל שזוהו במהלך סקירה מדוקדקת של חומרים מקוונים. שלושה-עשר ראיונות עומק נוספים נערכו עם אנשי מפתח בתחום הגינון הקהילתי ברמה המקומית. המדגם האיכותני הינו קטן וייחודי ואינו מתמקד במקרים אלא בדגימת תכנים מתוך שדה המחקר לשם הבנת השדה. המרואיינים משמשים כמוסרי מידע אשר מייצגים מעבר לעצמם תובנות, אירועים היסטוריים, מושגים ונתונים בתוך ההקשר הספיציפי שלהם (צבר בן-יהושע 1990).

בראיון עומק חצי מבונה נוצרת תקשורת בלתי אמצעית בין החוקר למרואיין המדמה שיחה אישית בה נוצר אמון המאפשר למרואיין לחשוף את רגשותיו, עמדותיו ומחשבתו (צבר בן-יהושע, 2001). באמצעות ראיונות עומק ניתן לבחון את הפרשנות האישית שהמרואיינים מייחסים לחוויותיהם תוך ההתייחסות למורכבות של ההקשר התרבותי והחברתי (שקדי, 2003). בראיון חצי מבונה קיים סט של שאלות קבועות מראש אך לחוקר מתאפשר מרחב להתגמש בסדר השאלות, ניסוחן המילולי ודגשים על נושאים מסויימים על פני נושאים אחרים בהתאם למהלך הראיון. השאלות הכלליות המוצגות לכל המרואיינים יוצרות אחידות במידע שנאסף אך גמישות בהצגת השאלות מאפשרת לחוקר גישה פרטנית ומעמיקה למרואיינים בהתאם למה שהמרואיינים מייצגים (Turner III, 2010). כל הראיונות החצי מובנים הוקלטו ותומללו.

על מנת לבחון את שיתוף הפעולה בין הגופים השונים יחד עם צורת העבודה, הדיון, שיתוף המידע ואופן קבלת החלטות נערכו תצפיות ישירות בארבע ישיבות של הוועדה הארצית לגינות קהילתיות שהתקיימו בבנין הגיונט בירושלים אשר ארכו כשעתיים (בתאריכים: 26.2.13, 5.6.13, 17.10.13, 19.12.14). כמו כן נערכו תצפיות גם בשני ימי עיון לרכזי גינות בבית דגן במהלך השנים 2011-2012 והכנס הארצי לגינון קהילתי באוקטובר 2013.

סדרה נוספת של תצפיות נערכה ב- 25 גינות קהילתיות שונות ב-15 יישובים נבחרים בין השנים 2011-2014. התצפיות במהלך סיורי שטח בגינות הקהילתיות נועדו להשוות בין הממצאים שנאספו בראיונות וסקירת המידע המקוון לביטויים הפיזיים באתרי הגינון. הרשויות המקומיות והיישובים שנבחרו ממוקמים באזורים גיאוגרפיים שונים בישראל ובהן מתקיימת פעילות הקשורה בגינות קהילתיות. כל התצפיות תועדו והערות נרשמו בכל ביקור.

ניתוח הנתונים היווה חוט מקשר בין כל שלבי העבודה ושיטות המחקר השונות. ניתוח הנתונים נבנה מתוך התיאוריה המעוגנת בשדה (Glaser and Strauss, 1967). תיאוריה זו מבוססת על נקודת המבט של האינפורמנטים.

חוקרים בשיטה זו אוספים מידע על דפוסי חיים ועל מבנים ארגוניים וחברתיים כשנקודת המוצא היא שבהתנהגות האנושית קיימים דפוסים וחזרות אבל הם אינם ניתנים בהכרח לכימות. הדפוסים עולים כאשר החוקר נכנס לתוך שדה המחקר עם שאלות ראשוניות, כלליות ופתוחות בחיפוש אחר התמות החוזרות. ניתוח הנתונים במחקר האיכותני מתאפיין ב"תהליך אנליטי בדרך כלל לא סטטיסטי, עם יסודות או מאפיינים אינטואיטיביים, שמטרתו מתן משמעות, פרשנות והכללה לתופעה הנחקרת" (גבתון, 2001, עמ' 195). אסטרטגיית ניתוח תוכן, המתבססת על תיאוריה מעוגנת בשדה, נועדה לבודד ולקטלג מסרים חוזרים בתכנים הנחקרים. במהלך הניתוח החוקר מנהל דיאלוג בין התיאוריה לשדה המחקר באמצעות איתור ומיון של תמות מרכזיות בממצאים תוך הגדרה ברורה והיררכית של יחידות ניתוח. על בסיס התמות העולות מין הממצאים ישנו ניסיון לבודד מודל תאורטי המסכם ומבהיר את העולה מהשדה. ניתוח תוכן התבצע במספר שלבים עליהם מצביע גבתון (2001):

בשלב הראשון: אותרו והוגדרו קטגוריות ראשוניות. התצפיות הראשוניות בשלושת הגינות הקהילתיות בירושלים נותחו על מנת לאתר חזרות, נושאים וכותרים החוזרים על עצמם וניתנים לאפיון. התמות שאותרו בשלב הראשון כיוונו קטגוריות ראשוניות ושימשו כמנחות להמשך תהליך הבניית המחקר. הנתונים שעלו והניתוח והפרשנות הראשוניים שלהם הצביעו על כיווני מחקר נוספים. לאורך ניתוח התצפיות נרשמו הערות על מנת לקשר בין קטגוריה אחת לשניה ובין הממצאים והקטגוריות למושגים מתחום ספרות המחקר.

בשלב השני: תמלילים של ראיונות העומק עם קובעי המדיניות ונציגי גופים מרכזיים הפעילים בתחום הגינו"ק שזוהו באמצעות סקירה אינטרנטית נותחו על ציר הקטגוריות שכבר נוסחו, תוך דיוק מתמיד של הקטגוריות. קטגוריות נוספות עלו וחודדו כתוצאה מתצפיות בכנסים וועדות של קובעי המדיניות. תהליך זה התבצע על רישומי התצפיות בגינות קהילתיות ב-15 ישובים שונים.

בשלב השלישי: זוהו ונבררו הקריטריונים השונים בתמלולים ורישומי התצפיות ועוצבו למערכת הקטגוריות הסופית.

בשלב הרביעי: נבנתה היררכיה בין הקטגוריות של הקריטריונים והשונים ואותרו קטגוריות גרעין, קטגוריות מרכזיות הקשורות לקטגוריות המופיעות בתדירות גבוהה.

ניתוח הנתונים היווה תהליך שיטתי בו המידע נותח על פי אותן סט כללים במטרה לקשר בין המקרה הפרטני של המחקר בגינות קהילתיות בישראל לבין ממצאים הקיימים בספרות האקדמית הבין לאומית. ניתוח הנתונים, ועוד לפני כן גם בשלב כתיבת שאלות המחקר ואיסוף המידע, נתון תחת מספר מגבלות מחקר. הטיות מחקריות יכולות להיגרם בהשפעת הרקע האישי שלי. היותי סטודנט יהודי ממין זכר, בעל רקע הדרכתי בתחום הסביבה, יוצר הטיות פוטנציאליות אינהרנטיות בגישה שלי לשדה המחקר. כאשר אני נכנס למרחב הפיזי של הגינות הקהילתיות אני רואה אותן דרך תפישות האסטטיקה והתכנון האישיות שלי. מעבר לאתגרים אותם מציבה דמותו של החוקר לעבודה זו מספר מגבלות נוספות:

- בשלב הראשוני של המחקר שיטת איסוף הנתונים מבוססת בעיקרה על המידע המופיע ברשת האינטרנט ולכך מספר מגבלות: רשויות מקומיות קטנות וגופים קטנים לא בהכרח מפעילים אתרי אינטרנט, ולעיתים האתרים שהם מפעילים אינם מקיפים את כלל פועלם, ובכלל זה פיתוח גינות קהילתיות. בנוסף לכך, אתרי אינטרנט אינם בהכרח מעודכנים באופן שוטף, ובשל כך קיים סיכוי להגיע למידע מוטעה או חסר.
- שפת המחקר – המחקר אינו בוחן במידה שווה את הגינות הקהילתיות שמתפתחות ביישובים ערבים.

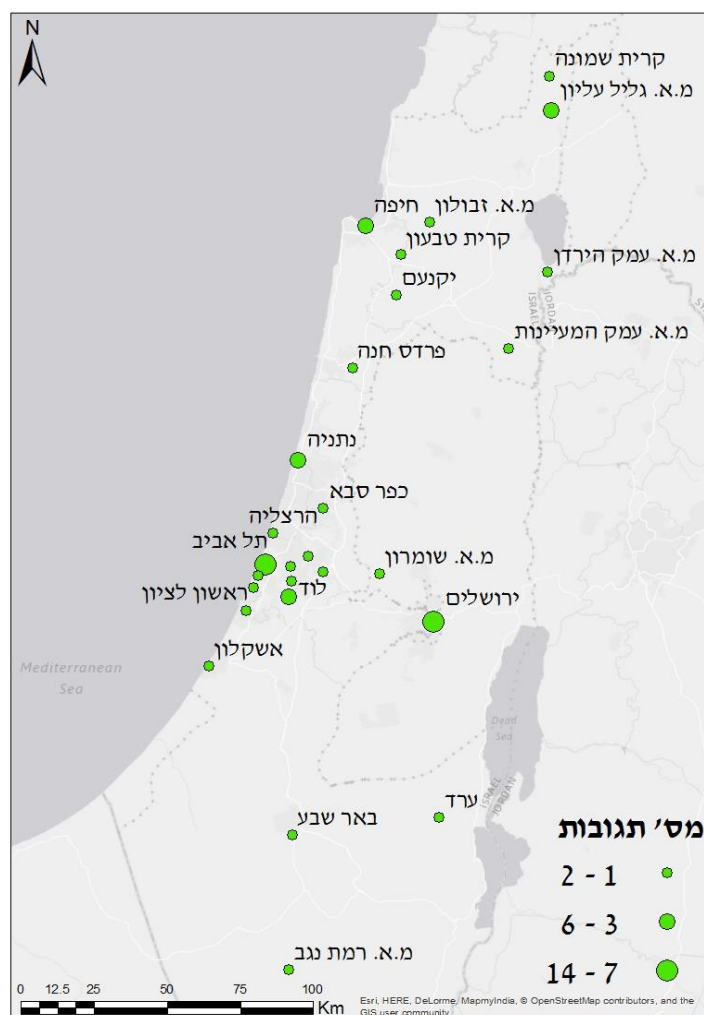

- "תרבות המחקר" – השימוש המרובה ברשת האינטרנט יכול לנפות מתוכו אוכלוסיות המקיימות גינון קהילתי אך לא עושות שימוש מרובה באינטרנט.
- המחקר הוא כלל ארצי ואינו מתמקד ברשות אחת או שתיים ולכן חסרה בו בחינת עומק של פיתוח מנגנון התמיכה בגינות הקהילתיות והשפעתו הן על הגינות אשר נמצאות ברשות והן על התנהלות הרשות עצמה כמפתחת מנגנון שכזה.
- מסגרת הזמן הצרה של המחקר אינה מאפשרת מעקב אחר התפתחויות ארוכות טווח בתוך הגינות עצמן, דוגמת פיתוח לכידות בין התושבים ויצירת שיתופי פעולה עם הרשות המקומית.
- המחקר מתמקד בהגדרה של גינון קהילתי כפעילות הפתוחה לציבור. הגדרה זו מדירה מהמחקר מודלים אחרים של גינון המתקיים בקהילה (דוגמת גינון טיפולי), זאת בשל אילוצים הקשורים לחיסיון של פעילות זו וכן בשל פעילותה והשפעתה היותר מצומצמת במרחב הציבורי.

4. ממצאים

4.1 פרופיל הגינות הקהילתיות בישראל

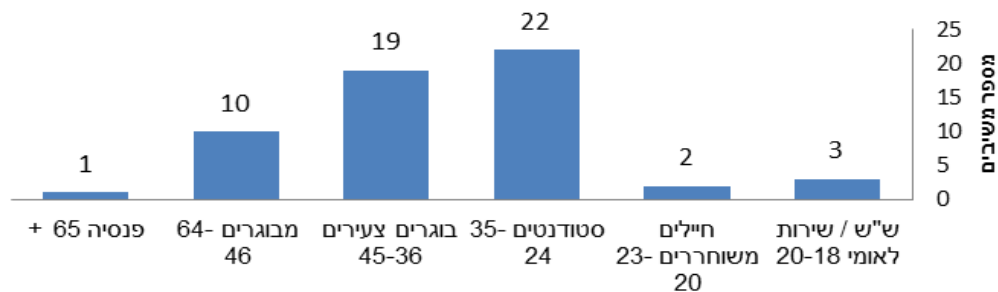
פרק זה בוחן מספר תחומים מרכזיים בגינון הקהילתי בארץ בניסיון לשרטט פרופיל כללי של גינות קהילתיות בישראל. פרופיל זה מתבסס על ממצאי הסקר שנערך בקרב 66 רכזי גינות קהילתיות והוא מאפיין את אוכלוסיית רכזי גינות קהילתיות, חלוקת האחריות לשטח העבודה, מקורות מימון, פעילויות בגינות, אתגרים ומאפיינים של פעילי הגינות. מפה 1 להלן מציגה את היישובים מהם נתקבלו תגובות לסקר. בפריסה הגיאוגרפית נמצא כי היישוב הצפוני ביותר ממנו נתקבל מענה על השאלון הינו כפר גלעדי, היישובים הדרומיים ביותר הם מדרשת בן גוריון וכפר הנוער ניצנה, לאורך קו האורך המזרחי של ישראל היישובים אפיקים, צופים, ירושלים וערד, ובמערב יישובי קו החוף ואשקלון היישוב המערבי ביותר. לא נתקבלו תגובות מיישובי מיעוטים או יישובים שלהם יש אופי יהודי דתי מובהק. מספר התגובות הגדול ביותר התקבל מהיישובים ירושלים, תל אביב והמועצה האזורית גליל עליון. תוצאה זו משקפת במידה רבה את היחס המספרי בין מספר הגינות ביישובים השונים לבין מספר הרכזים שענו לשאלונים, למעט באר שבע שבה יש מספר גדול של גינות קהילתיות (27 גינות לפי הרכז העירוני) אך רק שני רכזים מילאו בה את השאלון. ניתן להיווכח כי מרבית התגובות נתקבלו מיישובי המרכז באזור מישור החוף, בעיקר באזור מטרופולין תל אביב. פיזור זה מצביע על כך כי היקף הגינון הקהילתי באזור המרכז גדול יותר מאשר הנעשה בתחום באזורי הפריפריה, כפי שניתן לראות גם במיפוי של 'התארגנות גינות קהילה ישראל' בנספח 2.

מפה 1 – מפת פיזור עוני סקר הרכזים

הסוגיה הראשונה בה עסק הסקר הינה רכזי הגינות הקהילתיות. רכזי הגינות הקהילתיות אמונים על הארגון והליווי החברתי-קהילתי של התושבים ולעבודה משותפת בגינה. לעתים קרובות הרכז מתפקד כאיש מקצוע בתחום הגינון, הנוי ובניית האלמנטים הפיזיים. תפקיד נוסף של הרכז הוא להוות חוליה מקשרת בין גורמים שונים ברמה השכונתית והעירונית וכן לייצג את פעילי הגינה או תושבי השכונה אל מול הרשויות מחד ואת הגופים השונים המקדמים את הגינון הקהילתי כלפי התושבים הפעילים מאידך. ריבוי תפקידים זה הופך את הרכזים לדמויות מפתח בגינה הקהילתית. עבודותם, לעתים תובענית ושוחקת, חיונית במקרים רבים להצלחה ולהמשכיות המיזם. תפקיד הרכז טרם זכה לעיון במחקר האקדמי על אף מרכזיותו לפעילות הגינות הקהילתיות. נמצא כי גילם הממוצע של הרכזים הינו 37 (n=57), הרכז המבוגר ביותר הוא בן 65 והצעיר ביותר בן 18 (בני שירות של גרעין 'דבש' בחברה להגנת הטבע). קבוצת הגיל הגדולה ביותר בתפקידי ריכוז גינות קהילתיות היא זו שבתחום ה-"סטודנטיאלי", בגיל 35-24 המהווה 38.5% מכלל הרכזים (ראה תרשים 1).

מספר רכזי גינות לפי קבוצות גיל (n=57)

תרשים 1 - התפלגות רכזי גינות לפי קבוצות גיל.

נמצא כי אין הבדל בולט בין מספר הרכזים לרכזות, 33 ו-29 בהתאמה. יחד עם זאת נמצא כי יש יותר גברים בתפקידים של ריכוז גינה אחת (הבדל של 13%), אך יש יותר נשים המרכזות מספר גינות ברמה השכונתית והעירונית (הבדל של 14%). כן ניתן לזהות כי בין רכזי הגינות השכונתיים והעירוניים יש באופן יחסי יותר עובדות סוציאליות, כולן נשים. 4 מתוך 21 הרכזים השכונתיים/עירוניים הן נשים בעלות הכשרת של עבודה סוציאלית (19%) לעומת חלקן בכלל המדגם שהוא 5 מתוך 65 (7.7%). רכזי הגינות נתבקשו לציין האם הם הגיעו לתפקיד עם רקע קודם הרלוונטי לתחום הגינון הקהילתי. הרקע הרלוונטי הוגדר כהכשרה חברתית קהילתית דוגמת עבודה סוציאלית או הכשרה בתחום הגינון כגון דוגמת חקלאות, קורסי פרמקלצ'ר² ואדריכלות נוף. נמצא כי ל-65% מהרכזים רקע קודם הרלוונטי לגינון קהילתי ואילו ל-35% מהמשיבים אין רקע קודם רלוונטי (ראה תרשים 2 בהמשך). בין 43 בעלי הרקע הקודם נמצא כי למעטים בלבד (14%) רקע קודם בתחום החברתי.

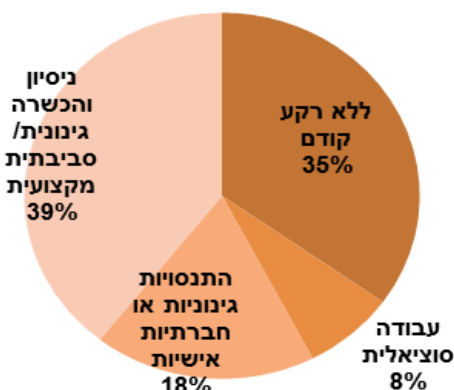
נמצא כי בקרב רכזי הגינות ישנה התפלגות בהיקף וסוג ההשכלה עם נטייה ברורה להשכלה גבוהה. 77% מהמשיבים רכשו השכלה על תיכונית, המתפלגת בין הנדסאים, תואר ראשון, שני ושלישי. נתון זה גבוה בהשוואה לשיעור בעלי ההשכלה הגבוהה בקרב כלל הציבור הישראלי.³ מבחינת ותק וניסיון בגינון קהילתי בקרב הרכזים עולה כי 74% מהם נמצאים בתפקיד זה שלוש שנים ומטה. רק ל-9% מהרכזים יש ניסיון העולה על חמש שנים. נראה כי ממצא זה תואם את העובדה כי הגינון הקהילתי הינו תחום צעיר וחדש בישראל, אך יחד עם זאת אם לוקחים בחשבון

² פרמקלצ'ר (בעברית- תְּרָבוּת עֵדָן) היא גישה חקלאית המשלבת שיטת תכנון סביבתי ואורח חיים צרכני-יצרני בדגש על עקרונות הקיימות ושימוש במשאבים זמינים בסביבה הטבעית הקרובה.

³ לפי דו"ח ארגון OECD משנת 2010 בישראל שיעור בעלי ההשכלה הגבוהה בקרב האוכלוסייה הוא 46%, הרבה מעל הממוצע של ה-OECD העומד על 31% (קורטיוקוב, 2013). מכאן שקיים הבדל של 31% בין אוכלוסיית רכזי הגינות לכלל האוכלוסייה בישראל בתחום ההשכלה הגבוהה.

כי בשנים 2010-2012 החלה פריחה משמעותית בתחום הגינון הקהילתי יתכן שאפשר לראות בכך נתון המעיד על כך שרכזי גינות לא נשארים בתפקידם לאורך שנים.

רקע קודם רלוונטי לגינון קהילתי (n=66)

תרשים 2 - רקע קודם לגינון קהילתי, התפלגות ניסיון בתחום חברתליסביבתי בקרב רכזי גינות קהילתיות.

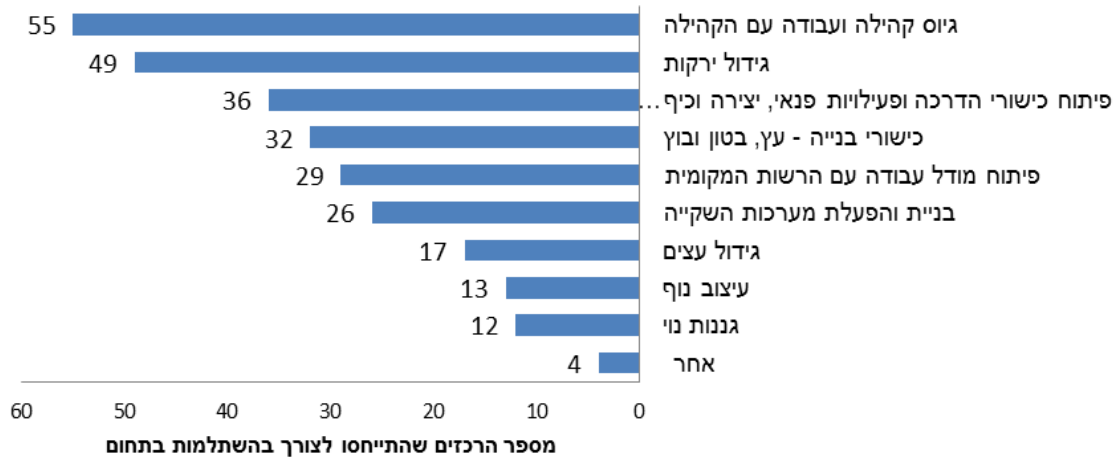
משרד החקלאות יחד עם החלה"ט והגוינט עורכים מידי מספר חודשים מפגשי עיון והכשרה ארציים לגינון קהילתי הפתוחים לכלל רכזי הגינות הקהילתיות בישראל, המתקיימים בקרייה החקלאית בבית דגן. במהלך מפגשים אלה, המתקיימים בימי חול ובשעות עבודה, נערכות הרצאות של אנשי מקצוע על תחומים שונים הקשורים בגינות הקהילתיות. הרוב הגדול של התכנים עוסק בהיבטים גנניים-חקלאיים ומעט אם בכלל בתכנים הנוגעים לנושאים השונים מעולם "האנושי", דוגמת עבודה קהילתית או עבודה עם הרשות המקומית.⁴ רכזי הגינות הקהילתיות מוזמנים להירשם לכנסים אלה ללא עלות באמצעות הזמנה הנשלחת בדואר אלקטרוני, ובפועל מגיעים אליהן כמה עשרות רכזים מיישובים שונים מרחבי הארץ.

רכזי הגינות נתבקשו לציין האם הם מגיעים להכשרות הארציות. נמצא כי רק 5% מגיעים לכלל ההכשרות, כמחציתם (48%) מגיעים כשמתאפשר להם, 39% מהרכזים מודעים להכשרות אך אין באפשרותם להגיע ו- 8% מהם לא מודעים לקיומן. סיבות אפשריות לנוכחות החלקית בימי העיון וההכשרה ניתן לקשור למועדים בהן הם נערכים- במהלך שבוע העבודה ובמיקומן הגיאוגרפי. רכזי גינות אשר לא מתגוררים במרכז הארץ נדרשים לנסיעה ארוכה ולהוצאות הנלוות לכך. 21 רכזים מתוך 66 שמילאו את הסקר מתגוררים במרחק הגדול מ-50 קילומטר מבית דגן.⁵ רכזי הגינות נתבקשו לדרג באילו תחומים לדעתם יש לקיים השתלמויות לרכזי גינון. 83% ציינו כי בתחום גיוס קהילה ועבודה עם הקהילה ההשתלמויות נחוצות ביותר (תרשים 3). שני התחומים הבאים הם גידול ירקות (74%) ופיתוח כישורי הדרכה ופעילות פנאי, יצירה וכיף המותאמים לגינה (54%). פיתוח כישורי הדרכה ופעילויות פנאי הוא למעשה תחום הקשור ביכולת להפעיל ולמשוך את הקהילה לפעילות בגינה. לרכזים ניתנה האפשרות להוסיף תחומים שלדעתם רצוי לפתח. בין הרעיונות שצוינו היו: קיימות כלכלית, שיתופי פעולה מחוץ לגינה והפקת אירועים בנושאים ירוקים הפונים למגוון אוכלוסיות. הצורך של רכזי הגינות בקיום השתלמויות בתחום החברתי עולה בקנה אחד עם הממצא שגיוס תושבים לפעילות הגינות הוא אתגר מרכזי עבורם.

⁴ בשנת 2013 התקיימו שלושה מפגשים בבית דגן, אשר כללו את התכנים הבאים: דבורים בגינה הקהילתית, שיטות שונות לגידול צמחים, איסוף זרעים, ליקוט עשבי בר, שימוש בצמחי מרפא, שיטות השקיה, הרכבת עצים, הנבטה, השרשה, השבתת קרקע, המלצות לזריעה וריבוי ירקות ותבלינים, הקמת חורש מאכל ים תיכוני.

⁵ כפי שהוצג לעיל בפרופיל רכזי הגינות, הגיל הממוצע של הרכזים הוא 36, וניתן לשער שבתקופת חיים זו יש קושי ביציאה משגרת עבודה וחיים ולהגיע באמצע השבוע להשתלמות, במיוחד אם ריכוז הגינה נעשה בהתנדבות.

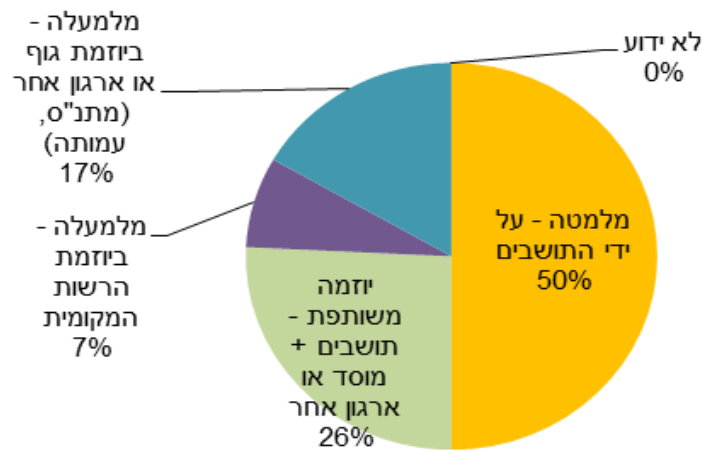
תחומי השתלמות נחוצים לפי רכזי גינות (n=66)

תרשים 3 – תחומי השתלמות נחוצים לפי רכזי גינות.

יוזמי גינות קהילתיות – מחצית הגינות הקהילתיות הוקמו "מלמטה" ביוזמת התושבים, ו-26% מהגינות הוקמו ביוזמה משותפת של התושבים עם מוסד או ארגון נוסף. 24% מהגינות הוקמו ביוזמה "מלמעלה", רובן ביוזמת ארגון חברתי דוגמת מתנ"ס או עמותה ומקצתן (7%) ביוזמת הרשות המקומית (ראה תרשים 4).

יוזמים ומקומים של גינות קהילתיות (n=66)

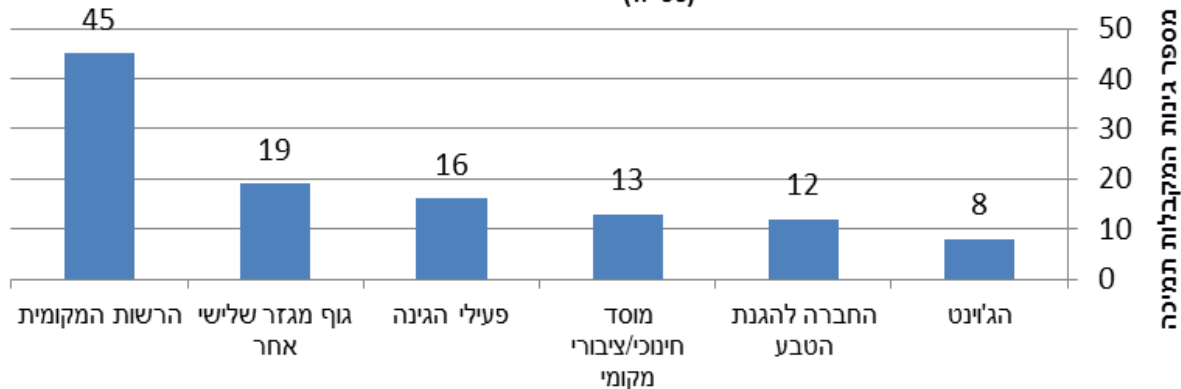
תרשים 4 - יוזמי גינות קהילתיות ברשויות מקומיות.

יותר ממחצית הרכזים (58%) ציינו כי הגינה הקהילתית קמה על שטח המוגדר כשצ"פ (כאשר כוללים את הגינות בקיבוצים אחוז הגינות הממוקמות בשצ"פ הנמצא באחריות הרשות המקומית או ועד היישוב עומד למעשה על 72%). 18% מהרכזים ציינו כי הגינות הוקמו על גבי שטח של מוסד ציבורי (יעוד קרקע המוגדר כשטח חום – דוגמת מתנ"ס או בית ספר) ו-9% על גבי שפ"פים הנמצאים באחריות התושבים. היות שמבני ציבור אף הם תחת אחריות ישירה או עקיפה של הרשות המקומית יוצא כי 90% מהגינות הוקמו על קרקע באחריותה של הרשות המקומית. רוב רכזי הגינות (71%) ציינו כי השטח עליו קמה הגינה היה מוזנח ו/או מלוכלך ורק 20% ציינו כי השטח היה במצב תחזוקה סביר.

רכזי הגינות נתבקשו לדרג את מידת הסיוע הכספי/שווה כסף לו זוכה הגינה לפי סולם הערכים: במידה רבה, במידה בינונית, במידה מועטה וכלל לא. הדירוג נעשה למכלול הגופים הבאים: פעילי הגינה, הרשות המקומית, החברה להגנת הטבע, הגוינט, גוף מגזר שלישי אחר, מוסד חינוכי/ציבורי מקומי. תרשים 5 מציג את מספר הגינות

הנתמכות במידה רבה ובמידה בינונית לפי הגופים השונים. נמצא כי למרבית הגינות קיימת תמיכה מהרשות המקומית (68%). גופי המגזר השלישי מספקים תמיכה במידה רבה או בינונית ל- 59% מכלל הגינות כאשר בולטת ביניהם החלה"ט התומכת ב-18% מהגינות. ב-24% מהגינות הפעילים מגייסים משאבים לטובת הפעילות ו-19% מהגינות מקבלות סיוע ממוסד חינוכי/ציבורי מקומי. ישנם גופים שלא נכללו ברשימת המוסדות המסייעים ועבודת השדה האירה את חשיבותם לפעילות הגינות הקהילתיות. כך למשל, אלכס קצ'אן, מייסד ומנהל המדרשה לחקלאות פרמקלצ'ר ומלווה גינות קהילתיות רבות במועצה האזורית גליל עליון, הצביע על משרד להגנת הסביבה שלא נכלל בשאלון כמממן מרכזי של גינות קהילתיות באזורו (ראיון, 2014). למעשה ישנן שלוחות של השלטון המרכזי ברשויות המקומיות שגם הן תומכות בכסף או שווי כסף בגינות, דוגמת עובדים סוציאליים קהילתיים מטעם משרד הרווחה המפעילים גינות קהילתיות. דוגמה נוספת היא עובדים של משרד השיכון המשתמשים בכלי הגינון הקהילתי במקומות בפרויקטים של "שיקום שכונות". גופים אלה וגופים נוספים הפועלים ברמת השטח, חסרים בשאלון שנשלח לרכזים.

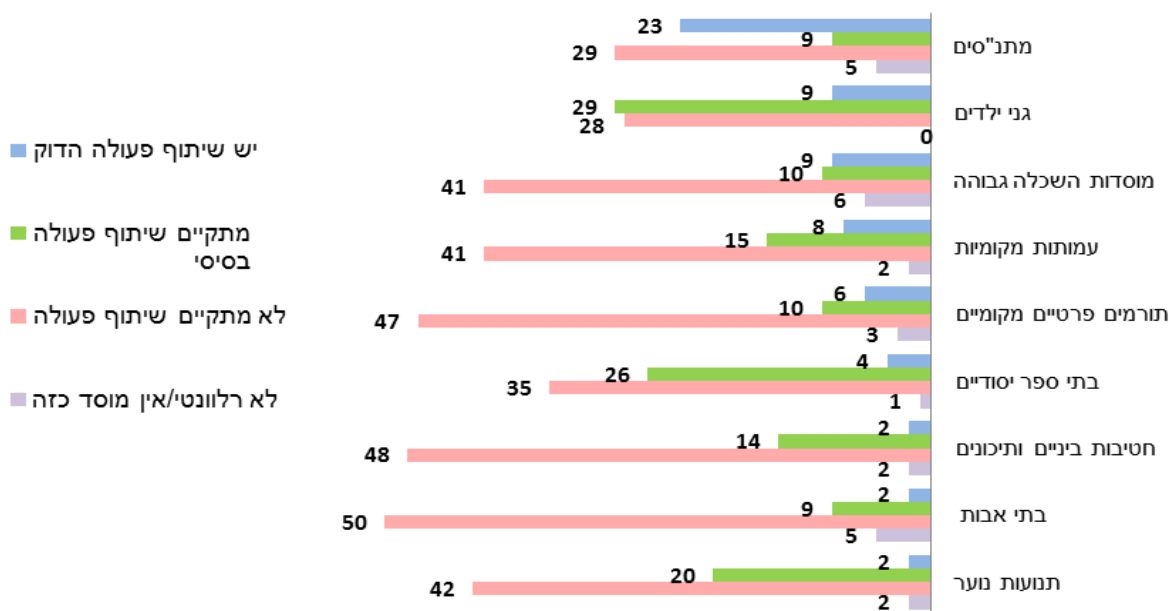
מקורות תמיכה שוטפים ברמת דירוג "בינוני" + "גבוהה" בגינות הקהילתיות
(n=66)

תרשים 5 – מקורות תמיכה בגינות קהילתיות ברשויות המקומיות.

בפעילות בגינות הקהילתיות משתלבים לעיתים קרובות גופים, תנועות ומוסדות עירוניים או שכונתיים. שיתוף הפעולה יכול לבוא לידי ביטוי בהשתתפות של פעילים בפעילות השבועית דוגמת חניכים ומדריכים של תנועות נוער או חברי מועדון הגיל השלישי הפעילים במתנ"ס, או בהפקה, ארגון, פרסום והקצאת מדריכים לאירועי שיא. רכזי הגינות התבקשו לדרג עם איזה מהגופים מתקיים שיתוף פעולה לפי סולם הערכים הבא: שיתוף פעולה הדוק; שיתוף פעולה בסיסי; לא מתקיים שיתוף פעולה; לא רלוונטי/אין מוסד כזה. כפי שניתן לראות בתרשים 6. נמצא כי שיתוף הפעולה ההדוק ביותר שצויין על ידי המספר הגבוה של רכזים (34%) הוא עם המתנ"ס. שלושת הגופים הבאים אחריו הם גני ילדים (13%), מוסדות השכלה גבוהה (13%) ועמותות מקומיות (9%). בראש הדירוג של קיום שיתוף פעולה בסיסי עומדים גני ילדים (44%), בתי ספר יסודיים (39%), תנועות נוער (30%) ועמותות מקומיות (22%). יותר ממחצית מהגינות (57%) מקיימות שיתוף פעולה עם גני ילדים, כן נמצא כי גני הילדים הם הגוף היחיד שלא צוין כי הוא לא קיים או לא רלוונטי לגינה, כלומר לכל הגינות שהרכזים התייחסו אליהן קיימים גני ילדים בקרבת מקום. בולטים בחסרונם כשותפים אפשריים לפעילות בגינות הקהילתיות חטיבות הביניים והתיכונים, תנועות נוער ובתי אבות.

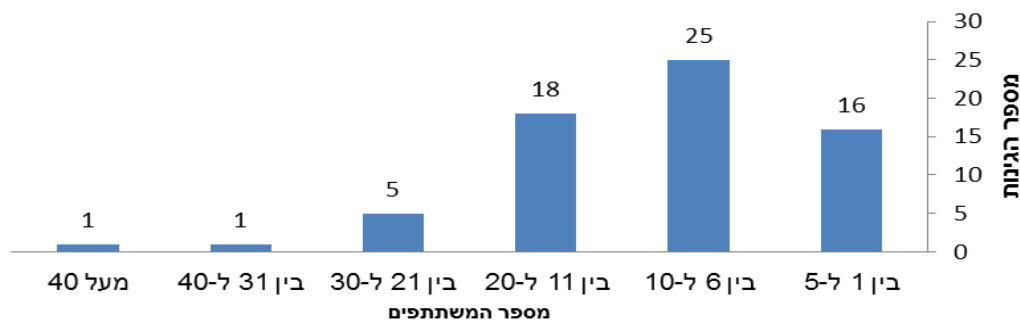
שיתוף פעולה עם גופים ומוסדות הפועלים בתחומי הרשות המקומית (n=66)

תרשים 6 – שיתוף פעולה עם גופים שונים.

נמצא כי בפעילות שבועית עומד מספר המשתתפים הממוצע על 12 (חציון 10), כאשר מספר המשתתפים המקסימאלי שצוין היה 50 והמינימאלי 1 (ראה תרשים 7). ב-89% מהגינות היקף מספר המשתתפים בפעילות השוטפת לא עולה על 20 פעילים, כשב-62% מהן היקף הפעילות אף לא עולה על 10 משתתפים. באירועי שיא בהן מתקיימות פעילויות מיוחדות דוגמת נטיעות טו' בשבט, מופעים וסדנאות מספר המשתתפים בפעילות הגינה עולה באופן ניכר. מספר המשתתפים הממוצע באירועי שיא עומד על 62 (חציון 50), כאשר מספר המשתתפים המינימאלי הוא 5 והמקסימאלי הוא מעל 200. מספר הפעילים באירועי שיא הוא פי 6.85 בממוצע מאשר בפעילות השבועית.

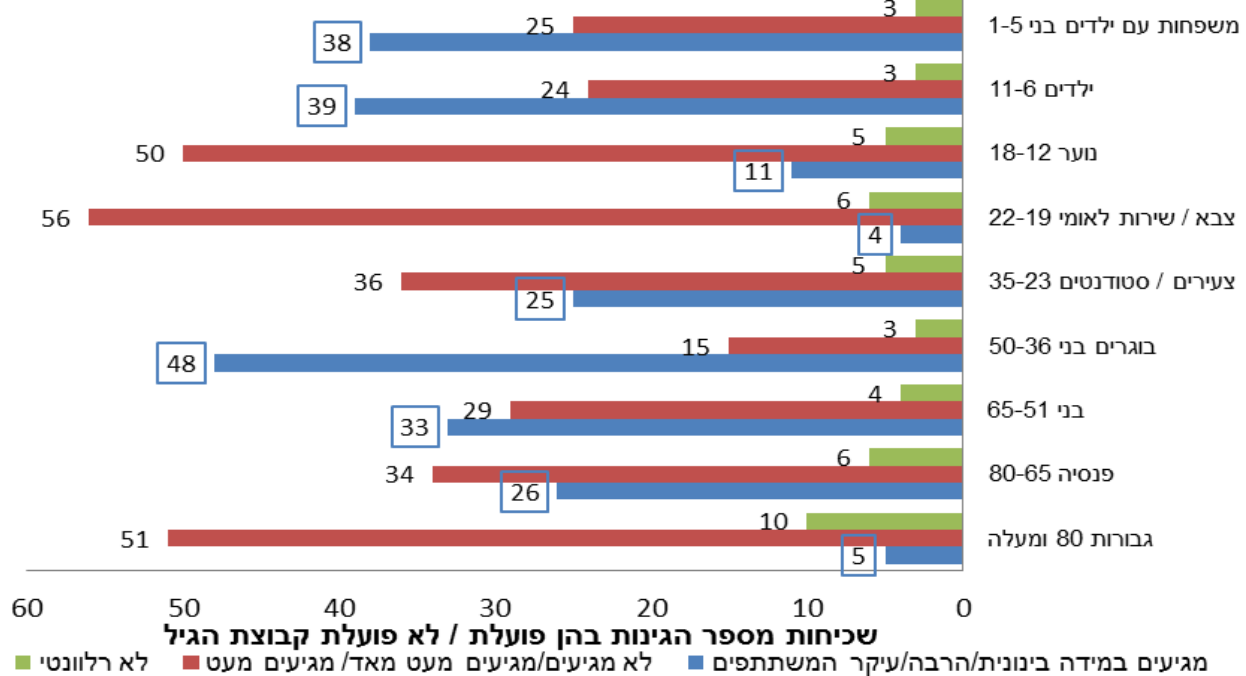
מספר משתתפים בפעילות שבועית בגינות קהילתיות (n=66)

תרשים 7 - מספר משתתפים בפעילות שבועית בגינות קהילתיות.

נמצא כי קבוצת הגיל פעילי הגינות הקהילתיות שדורגה כשכיחה ביותר היא בוגרים בני 36-50, ושלושת הקבוצות הבאות הן ילדים בני 6-11, משפחות עם ילדים בני 1-5 ובני 51-65. קבוצות הגיל הפחות שכיחות הן בני הגיל של השירות הצבאי/לאומי ושנת השירות/מכינה בגילאים 18-22, קשישים בני 80 ומעלה ובני נוער בטווח הגיל 12-18 (ראה תרשים 8). נמצא כי ביותר ממחצית הגינות (55%) אין הבדל מובהק בין מספר הנשים למספר הגברים. ב-24 גינות נמצא רוב של נשים (36%), וב-6 גינות רוב גברי (9%). מכאן שבהכללה ניתן לומר שנשים פעילות יותר בגינות הקהילתיות מאשר גברים.

התפלגות שכיחות הגעה לפעילות הגינות לפי קבוצות גיל (n=66)

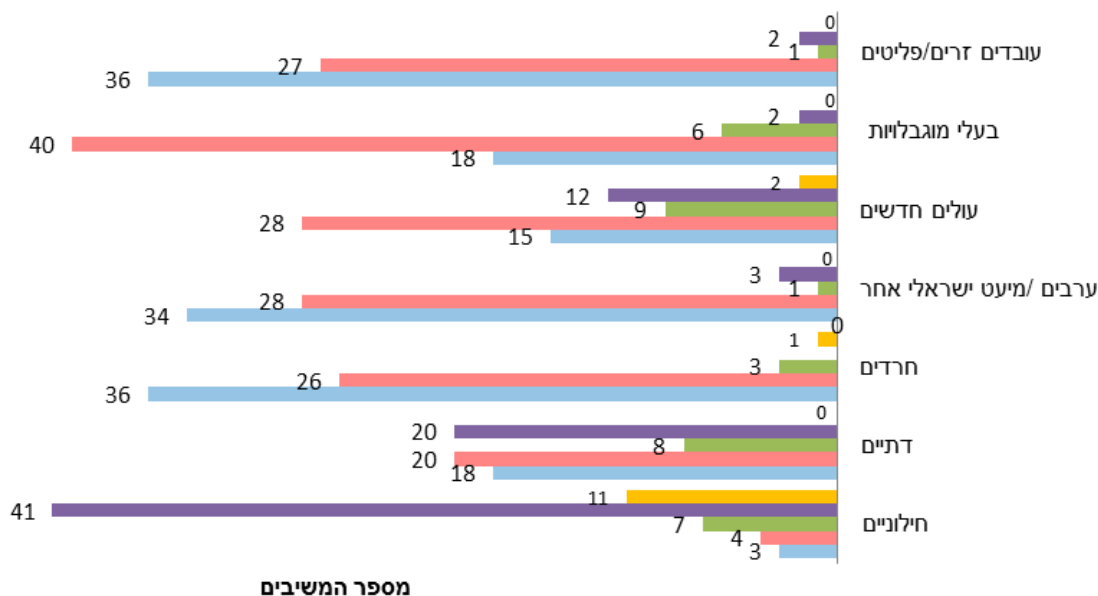
תרשים 8 - התפלגות לפי קבוצות גיל בגינת הקהילתיות

כאשר נשאלו על שילוב בין מגזרים שונים בגינתם 21% מהרכזים תיארו את גינתם כהומוגנית – הרכב פעיליה הוא ממגזר אחד בלבד, מתוכן 16% גינות של מגזר 'חילוני', 3% גינות של 'עולים חדשים' וגינה אחת (1.5%) של 'חרדים' (בירושלים). בגינות המעורבות מבחינת מגזרים, המגזר השכיח ביותר הוא המגזר החילוני – 62% מהגינות, אחריו המגזר הדתי עם 33% גינות ומגזר העולים החדשים – 18% מהגינות. ב-3 גינות (4.5%) דווח כי 'ערבים/מיעוט ישראלי אחר' מגיעים בתדירות גבוהה וב-2 גינות (3%) ציינו הרכזים כי קיימת השתתפות משמעותית של עובדים זרים/פליטים. יותר ממחצית מהרכזים (60%) ציינו כי בעלי מוגבלויות מגיעים מעט או כלל לא. נתון זה מעלה שאלה לגבי רמת הנגישות הפיזית של הגינות הקהילתיות לאוכלוסייה זו והאפשרויות לשילובה בפעילות על ידי פיתוח טכניקות עבודה ותשתיות מתאימות (ראה תרשים 9 בהמשך).

פעילות בגינה קהילתית מצריכה תקשורת בין הרכז לפעילים וכן בינם לבין עצמם, זאת בכדי לתאם ולידע על זמני הפעילות, סוג הפעילות והתוכן שלה. השיטה הנפוצה ביותר בקרב רכזי הגינות להעביר מידע על הפעילות בגינה הינה באמצעות מחשבים ברשת האינטרנט, באמצעות דואר אלקטרוני (70%) ושימוש ב'פייסבוק' (54%). 39% מקרב הרכזים ציינו כי הם מודיעים על הפעילות באמצעות הטלפון ומספר מצומצם יחסית של רכזים עושה שימוש בידוע באמצעים "פיזיים" הכוללים שימוש בלוח מודעות המוצב בגינה או חלוקת דפים עם מידע ותליית שלטים אודות הפעילות. שבעה רכזים (10%) ציינו שהם כלל לא מקיימים ידוע מסודר ומראש על פעילות הגינה. שימוש באמצעי תקשורת מבוססי טכנולוגיה ומחשבים כאמצעי תקשורת מרכזיים עלול להדיר אוכלוסיות שפחות נגישה לאמצעים אלה (דוגמת קשישים), זאת על אף שבישראל נעשה בה שימוש נרחב.

שכיחות מגזרים שונים מהאוכלוסייה בפעילות הגינה (n=66)

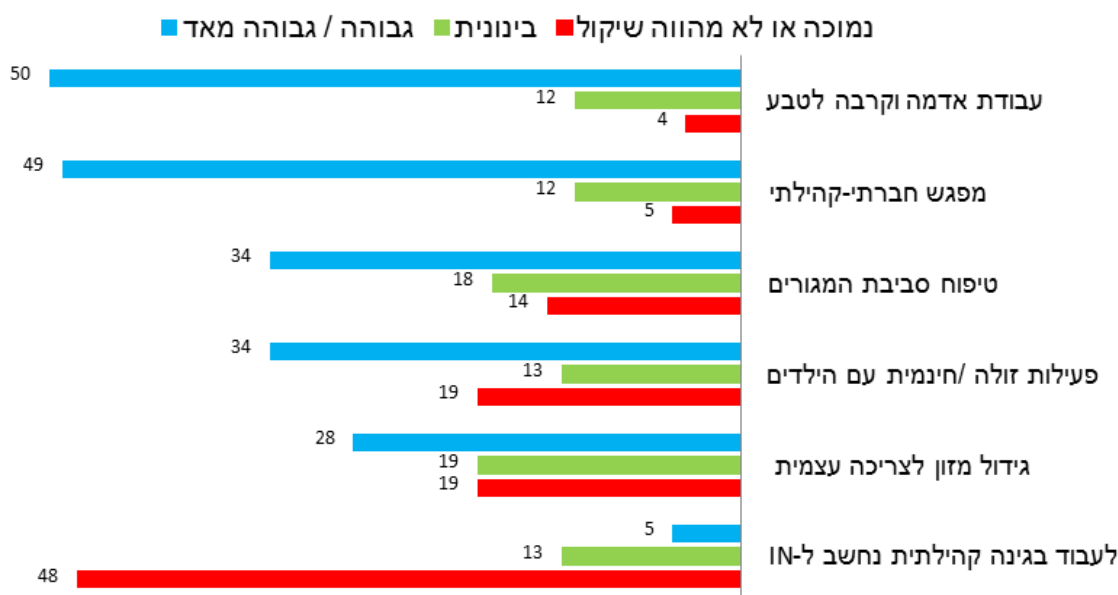

■ לא רלוונטי לגינה ולשכונה ■ מגיעים מעט או כלל לא ■ מגיעים במידה בינונית ■ מגיעים הרבה / חב המשתתפים בפעילות ■ המגזר היחידי בגינה

תרשים 9 – שכיחות מגזרים שונים בפעילות הגינות הקהילתיות

מוטיבציות התושבים להגיע לפעילות בגינה הקהילתית – רכזי הגינות נשאלו מה לדעתם המניעים המרכזיים של פעילים להקים גינה קהילתית, להגיע לפעילות ולעבוד בה. תרשים 10 מציג את רמת המוטיבציה של הפעילים להגיע לגינה הקהילתית לפי הערכת רכזי הגינות בחלוקה לתחומים שונים. רוב הרכזים (76%) ציינו עבודת אדמה וקרבה לטבע כמוטיבציה הגבוהה ביותר, ולאחריה המפגש החברתי-קהילתי (74%), טיפוח סביבת המגורים וכן ופעילות זולה / חנימית עם הילדים עם אותו מספר רכזים (51%).

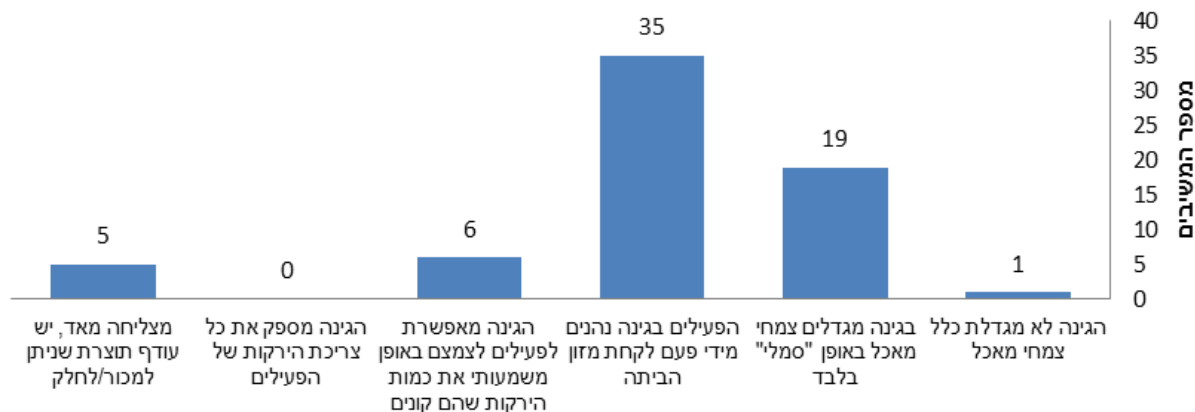
מוטיבציות שונות בקרב הפעילים להגעה לפעילות הגינה (n=66)

תרשים 10 – מוטיבציה להגעה לגינות הקהילתיות.

רוב הרכזים (83%) ציינו כי כמות הגידולים למאכל בגינות הקהילתיות היא למעשה שולית, בעוד ש-17% מהם ציינו כי הגינות מצליחות לספק תוצרת מזון במידה משמעותית. בהתייחס לכך ש-42% מהרכזים ציינו כי גידול מזון לצריכה עצמית מהווה מוטיבציה גבוהה בהגעה לעבודה בגינות, נראה כי יש פער בין המוטיבציה והציפייה לממש אותה לבין התוצרים המצומצמים בשטח (ראה תרשים 11).

הערכת מידת הצלחת הגינות כמספקות מזון (n=66)

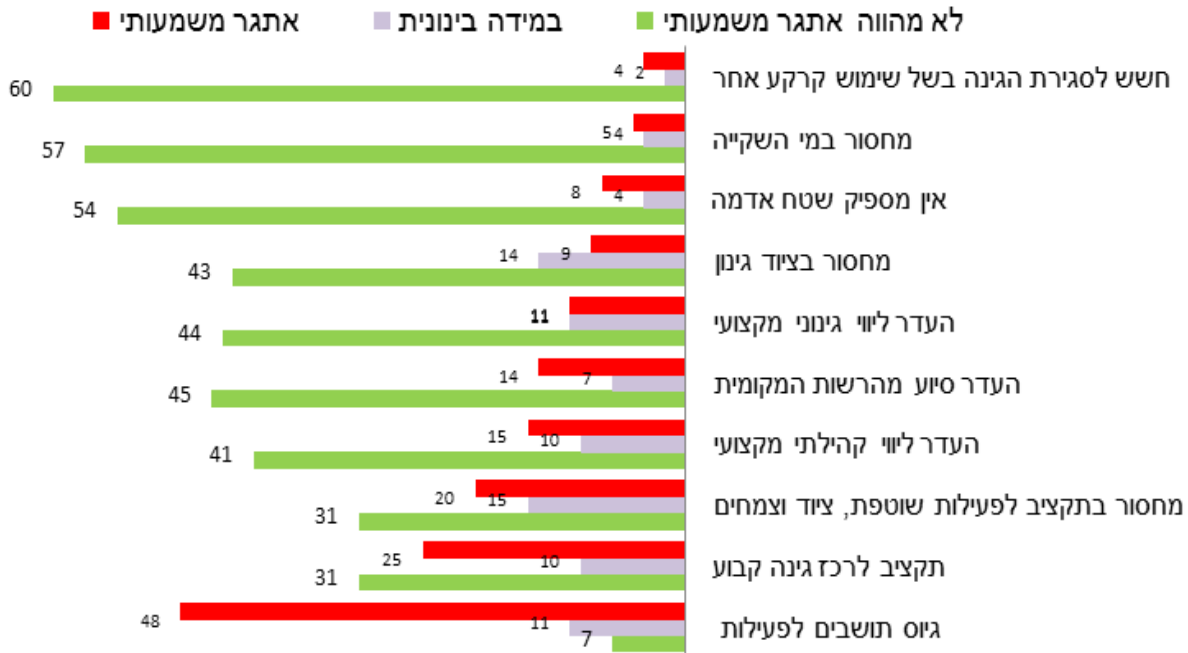

תרשים 11 – הערכת מידת הצלחת הגינות לספק מזון

שטח הגינה הקהילתית יכול להיות נגיש ופתוח לכלל הציבור באופן חופשי בכל שעות היממה, להיות מגודר בגדר גבוהה או נעול ונגיש רק למשתמשי הגינה. לאופן תיחום השטח וגידורו יש השפעה על היקף מספר המבקרים בגינה, ולכך יתרונות וחסרונות. הגינה הפתוחה מאפשרת לכלל ציבור התושבים להנות מהמרחב הירוק הפתוח והמתקנים הקיימים בו ויחד עם זאת לחשוף את הגינה לוונדליזם ולגניבות יבול. מרבית הרכזים (75%) ציינו כי שטח הגינה פתוח לכלל הציבור כל הזמן, 21% ציינו כי ניתן להיכנס לגינה רק בזמן הפעילות ושני רכזים נוספים דיווחו כי הגינה מגודרת בגדר נמוכה וננעלת בלילה. בחינת הקריטריונים של הצלחת הגינה לגדל מזון באופן משמעותי מול גידור ונעילת הגינה מרמז על קשר אפשרי ביניהם. בסך הכל 11 רכזים ציינו כי הגינות מצליחות לגדל מזון באופן משמעותי, מתוכן 4 גינות מגודרות בתוך ערים, 4 גינות בקיבוצים ו-3 גינות בעיר הפתוחות לקהל. קיבוץ הוא למעשה קהילה מגודרת (רוזן ורוזין, 2007), כך שלמעשה 8 גינות מתוך 11 הגינות שמצליחות לספק כמות יבול משמעותית הן מגודרות. כאמור, הרוב הגדול של הגינות לא מצליחות לספק מזון בכמות משמעותית וייתכן שגידור שלהן היה מאפשר להגדיל את הכמויות מצד אחד, ובמובנים רבים להפוך את השטח לפחות ציבורי מהצד השני.

האתגר המרכזי לפעילות הגינה עבור מרבית הרכזים (72%) בפער גדול משאר האתגרים, הוא גיוס תושבים לפעילות. האתגרים הבאים שדורגו הינם: העדר תקציב לרכיב גינה קבוע (37%); מחסור בתקציב לפעילות שוטפת, ציוד וצמחים (30%); העדר ליווי קהילתי (22%). מרבית רכזי הגינות השיבו כי החשש לסגירת הגינה בשל שימוש קרקע אחר לא מהווה אתגר משמעותי, כלומר ל-90% מהגינות אין חשש מסגירה ופינוי. יחד עם זאת, ב-4 גינות (6%) מהווה היבט זה אתגר מרכזי ובשתי גינות נוספות (3%) הוא דורג במידה בינונית (ראה תרשים 12).

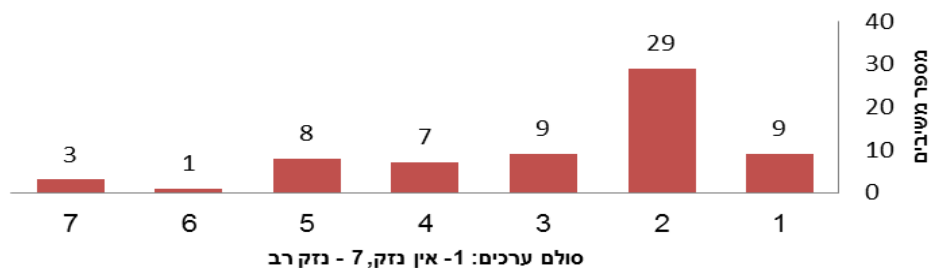
הערכת אתגרים בפעילות הגינה הקהילתית (n=66)

תרשים 12 – הערכת אתגרים בפעילות הגינה הקהילתית

ונדליזם וגניבות – סוגיה זו מהווה פעמים רבות מטריד וגורם מעקב בפיתוח של הגינות הקהילתיות. פגיעת ונדליזם, גניבת ציוד או תוצרת יכולה להיות משמעותית בהרבה מהנזק הכספי והפיזי שהיא גוררת, זאת כאשר היא גורמת לתסכול רב בקרב פעילי הגינה הרואים את פירות מאמצם יורדים לטמיון. סוגיית הוונדליזם בגינות הקהילתיות עלתה פעמים רבות במפגשים, שיחות וראיונות עם אנשי שטח ועם בעלי תפקידים שונים ברמת העשייה הארצית. אולם, נראה כי לפי תגובות רכזי הגינות היקף תופעה זו פחות חמור ממה שניתן לצפות לו. רכזי הגינות נתבקשו לדרג לפי סולם ערכים את מידת הפגיעה והנזק לגינות כתוצאה מוונדליזם וגנבה, וכפי שניתן לראות בתרשים 13 חלק גדול מהרכזים דירג את הפגיעה באופן שולי ומצומצם. יחד עם זאת ניתן לראות שקיימות מספר גינות הסובלות מפגיעות שכאלה באופן משמעותי. כפי שצוין לעיל, מרבית הגינות הקהילתיות פתוחות לכלל הציבור כל הזמן כך שמרביתן אכן נתון בסכנה לפגעי ונדליזם וגניבות.

הערכת פגיעה ונזק בגינה כתוצאה מוונדליזם/גנבת ציוד וצמחים (n=66)

תרשים 13 – הערכת נזקי ונדליזם

על מנת לחדד את תמונת הגינות הקהילתיות בישראל העולה מתוך הסקר ולהעמיק את ההבנה אודותיהן נערכו תצפיות בשלוש גינות קהילתיות בירושלים. התצפיות היוו מחקר גישוש שסייע לבחון כיצד נתוני הסקר באים לידי

הביטוי ברמה הפיזית של הגינות, להגדיר את המודל הקונספטואלי של ארגון והפעלת הגינות, ולזהות שחקנים ראשיים בתחום הגינון שיבחנו בהמשך הבעבודה. בירת ישראל ירושלים היא העיר הגדולה במדינה, הן מבחינת אוכלוסייה והן מבחינת שטח השיפוט.⁶ נראה כי ירושלים היא גם "בירת הגינות הקהילתיות", בירושלים הוקמה הגינה הקהילתית הראשונה בישראל ובה מספר הגינות הקהילתיות הרב ביותר, כפי שניתן להתרשם בטבלה 1 בהמשך. חשוב לציין שהרוב המכריע של הגינות הקהילתיות נמצא במערב העיר והשכונות הערביות נעדרות גינות קהילתיות כמעט לחלוטין (ראה מפה בנספח 3).

בירושלים פועל פורום 'אייטי'ק' (אתרים ירוקיים ירושלמים בטיפול הקהילה) במטרה לתאם ולאגם את הידע והמשאבים הקיימים לטובת פיתוח האתרים הירוקים בטיפול הקהילה ומהווה את המטה העירוני לפיתוח הגינות הקהילתיות כחלק מהמבנה הארגוני בעיר. הפורום פועל בראשות רכזת גינות במשרה קבועה ומורכב מנציגי ארגונים שונים בהם: עיריית ירושלים – מינהל תרבות חברה ופנאי, אגף שפ"ע (שיפור פני העיר)⁷, אגף תברואה; החברה להגנת הטבע ירושלים; הקרן לירושלים; המשרד להגנת הסביבה – מחוז ירושלים; משרד החקלאות; גיוניט ישראל. התקציב לפעילות הפורום לפי דינה מלטינסקי (2012), העובדת במינהלת תרבות חברה ופנאי בעירייה, הוא כ-500,000 ₪ בשנה.

על פי חוברת מיפוי הגינות הקהילתיות בירושלים, שיצאה לרגל טו' בשבט 2012, פעילות בעיר כ-40 גינות קהילתיות ואתרי טבע הפרוסים ב-12 מנהלים קהילתיים⁸. הגינות הקהילתיות בירושלים פועלות ברמות שונות של מעורבות תושבים, עשייה גיונית ושיתופי גינות אחרות בעיר כאשר המינהלים הקהילתיים פועלים גם הם ברמת השכונות לקידום הגינות הקהילתיות הן מול התושבים והן מול הדרג הגבוה בעירייה. כך לדוגמה, נמצא באתר של מינהל קהילתי בקעה כי תכנית העבודה שלו להרחבת הפעילות הקהילתית בשכונות כללה את המטרה לקדם גינה קהילתית ולהשיג לשם כך משאבים להעסקת רכזי גינות, למצוא את ההליכים הפורמאליים בעירייה להסדרת נושא המים ולגייס משאבים עבור ציוד לגינה (אתר מינהל קהילתי בקעה, 2012).

אתר האינטרנט של עיריית ירושלים מקנה למבקר בו מידע רב אודות הגינות הקהילתיות, בין היתר מופיעה בו ההתייחסות לנושאים הבאים: צעדים להצטרפות לגינות או להקמתן; היתרונות של הגינות הקהילתיות לעיר ולקהילה; סקירה היסטורית מארצות שונות בעולם; ריכוז מידע על הגינות הקהילתיות בירושלים יחד עם פרטי הקשר של רכזי הגינות ושעות פעילותן; חוברות הדרכה לטיפול בגינות הקהילתיות; ריכוז ההודעות השבועיות הנשלחות לפעילי הגינות; פרסום אירועים מיוחדים בגינות וקישורים לאתרים שונים בתחום הגינות הקהילתיות. מידע חשוב במיוחד המופיע באתר הוא ההגדרה המדויקת של מה היא גינה קהילתית בעיר ירושלים (ראה נספח 4), הגדרה מקיפה ומפורטת שלא נמצאה ברשויות אחרות בישראל. לפי צוויקל ומלטינסקי (2012), בחינת צרכי הגינות בירושלים הצביעה על ארבעה תחומי צרכים מרכזיים: עבודה קהילתית לבניית הקהילה והפעלתה; הדרכה וליווי גנני

⁶ לפי נתוני למ"ס (2012) אוכלוסיית ירושלים מנתה בסוף שנת 2011 מעל ל-800,000 תושבים, 62% מהם יהודים, 32% מוסלמים, 2% נוצרים והיא מדורגת 4 ברמה החברתית-כלכלית.

⁷ http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201211126 7.10.2012

⁸ ברשויות מקומיות רבות מכונה האגף האחראי על תחומי חזות העיר, נקינה ואיכות הסביבה בהן בראשי תיבות שפ"ע. במחקר נמצא כי יש לו תפקיד מרכזי בכל הקשור בפיתוח והתחזוקה של הגינות הקהילתיות בהיותו אחראי על טיפוח ותחזוקת השטחים הציבוריים הפתוחים שהגנים, הפארקים והגינות הקהילתיות על פי רוב הן חלק מהם.

⁸ המינהלים הקהילתיים הם מרכזים שכונתיים שהוקמו בירושלים בשנות השמונים בכדי להגדיל את ביזור הסמכויות בעיר והם המהווים מעין שלוחות של העירייה בהן משולבים אלמנטים של שירות מוניציפאלי לתושב יחד עם הפעלת מתנ"ס מקומי. המינהלים מתפקדים גם גוף מייצג של השכונה כשותף לעירייה בקביעת המדיניות השכונתית ובהתמודדות עם בעיות וצרכים שכונתיים.

לפעילים; צרכים פיזיים הכוללים ציוד, תשתיות, מים והסדרת מעמד הגינה מבחינה מוניציפאלית; פיתוח קשרים קהילתיים בין הגינה למעגלים קהילתיים נוספים של חינוך וטיפול.

שם הגינה	שטח במ"ר	שנת הקמה	ממוצע תושבים בימי פעילות	ממוצע משתתפים באירועי שיא	יעוד קרקע
גינת בוסתניה	2500	2000	10	40	שצ"פ
יצחק טבנקין	500	2001	15	55	חום
שמרית	500	2003	5	70	שצ"פ
ברוריה	1500	2004	12	70	שצ"פ
בוסתן ברודי	1000	2005	17	90	חום
ברבור	50	2006	10	45	חום
עמק לבן	1000	2006	15	70	שצ"פ
בית הכרם	2000	2007	10	100	שצ"פ
מוזיאון הטבע	2000	2007	35	250	חום
מעגלי יבנה	500	2007	25	70	שצ"פ + שפ"פ
דו לשוני	2000	2008	12	40	לא ידוע
נהוראי	1000	2008	12	40	שצ"פ
פרחי הנורית	500	2008	6	15	שצ"פ
החורשה	500	2009	15	75	שצ"פ
אור בזמנהוף	400	2009	15	120	ירוק ולבנייה
באר שבע	100	2009	5	16	שצ"פ
ביבאס	25	2009	6	20	שצ"פ
דוידקה	100	2009	4	17	שפ"פ
הנורית 200	100	2009	4	20	שצ"פ
סחבק זאב	3500	2009	25	100	חום
שבשבות	1000	2009	20	250	שפ"פ
סחבק - תלפיות	1200	2009	7	35	שצ"פ
דרך חברון	250	2009	7	20	שפ"פ
קשת	300	2010	2	7	שפ"פ
מוסררה	150	2010	6	30	חום
מצפור מלחה	100	2011	15	100	שצ"פ
סיכום נתונים	ממוצע - 875 מקס' - 3500 מינ' - 25	גיל ממוצע - 6.5 מקס' - 14 מינ' - 2	ממוצע - 12 מקס' - 35 מינ' - 2	ממוצע - 67 מקס' - 250 מינ' - 7	שצ"פ - 16 שטח חום - 6 שפ"פ - 2 שצ"פ+שפ"פ - 1 לא ידוע - 1

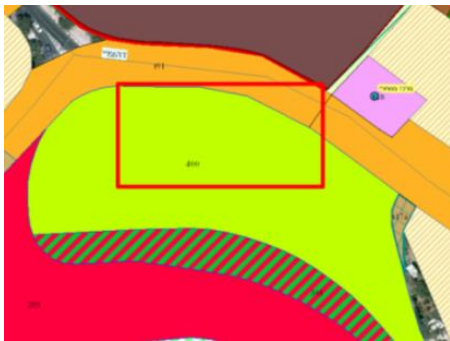
טבלה 1 - ריכוז נתונים גינות קהילתיות ירושלים.

הגינות ממויינות לפי שנת הקמתן, נתוני "קצה" מודגשים (שטח, מספר משתתפים בפעילות קבועה ושיא). המידע לקוח מחוברת "מיפוי גינות קהילתיות ואתרי טבע קהילתיים 2012" (צוויקל ומלטינסקי, 2012).

שלושת הגינות לבחינת ממצאי הסקר ולבחינה מעמיקה של השאלות המנחות במחקר הינן הגינות עמק לבן, גינת הנורית וגינת מוזיאון הטבע. הגינות נבחרו לייצג קהלי יעד ומודלים שונים של עבודה וכן בשל מעורבות גבוהה של החוקר בפעילות הגינות הללו. בשנים 2011-2012 עבדתי בתפקיד רכז סביבה וקהילה במנהל קהילתי גנים בשכונת קריית מנחם בירושלים, וכחלק מהתפקיד ריכזתי את גינת עמק לבן וגינת הנורית תוך עבודה שוטפת עם תושבי הרחוב והגורמים השונים הקשורים לגינות.

גינת עמק לבן - גינת עמק לבן נמצאת בשצ"פ בראש עמק לבן בשכונת קריית מנחם בשטח של כ- 1000 מ"ר. הגינה הקהילתית מהווה נקודת תצפית מרהיבה לעבר עמק לבן והרי גוש עציון, ויש ממנה גישה רגלית לנחל רפאים (ראה מפה 2). בשל מיקומה מהווה הגינה מעין שער יציאה מין העיר לעבר מרחב הטבע הפתוח. הגינה הוקמה ביוזמת המנהל הקהילתי "גנים" בכספים שנתרמו על ידי תורם פרטי מחו"ל. השכונה כוללת אוכלוסיות במגוון רמות סוציו-אקונומיות ומתאפיינת בריבוי עולים מאתיופיה ורוסיה וכן אזרחים ותיקים מהציבור הדתי-לאומי. בגינה קיים יום

פעילות קבוע לעבודה משותפת, כאשר לפעילות השבועית הרגילה מגיעים כ- 5-30 תושבים (מספר התושבים משתנה ומושפע מאד ממזג אוויר ומועדים שונים בלוח השנה) ולמעלה מ-100 תושבים ומבקרים מהשכונה ומחוץ לה מגיעים לפעילויות שיא וחגים המתקיימים בגינה. חתכי הגילאים של פעילי הגינה מגוונים: פעוטות, ילדים קטנים, וגיל היסודי המגיעים יחד עם הוריהם, מתנדבים מתנועת הנוער הצופים, סטודנטים המגיעים לפעילות בגינה כחלק מתכנית מלגות של עמותת "רוח חדשה" וכן נשים מבוגרות אשר מגיעות לפעילות כחלק מפעילות "מועדון גיל הזהב" של המנהל הקהילתי.

מפה 2 - גינת עמק לבן בשכונת קריית מנחם בירושלים

בתמונה העליונה ניתן לראות את המרחב הכללי בו ממוקמת הגינה בראש עמק לבן יחד עם ההקשר לשאר הסביבה העירונית הבנויה הסובבת אותה (מבנים/כבישים/שצ"פ). משמאל מוצגת מפת יעודי הקרקע ובה מוצג אזור הגינה שהוא בעלת ייעוד של שצ"פ המוקף שטחים בעלי ייעודים שונים. התצ"א מימין היא כיום כבר לא עדכנית (נובמבר 2014), בכל החלק העליון של עמק לבן ובשטח הגינה הקהילתית בוצעו עבודות בנייה והכשרת כביש חדש, והגינה הקהילתית במיקום זה בוטלה לפי שעה. המפות והתצ"א לקוחים מתוך: <https://gisviewer.jerusalem.muni.il/gisviewer/>.

מעבר לתקציב מטעם התורם הפרטי, אשר ניתן מראש לתקופת הפעלה של שלוש שנים וכלל תקציב לשכר לרכו בחצי משרה, לציווד ולפעילות, הגינה מקבלת סיוע בציווד מפורום איט"ק וליווי גינוני של אגרונומית מטעם החברה להגנת הטבע. בפעילות בגינה התקיימו שיתופי פעולה עם מגוון גופים, בהם: החממה הטיפולית של בית האבות הסמוך לגינה, משתפי תכנית "תגלית", אירועי "שקיעה בפארק" בהפקת "פארק ירושלים" ובית ספר יסודי בשכונה. מרבית שטח הגינה פועל במודל של מרחב עבודה קהילתי משותף אך ישנן גם חלקות אישיות-משפחתיות קטנות המתוחמות באופן סמלי מהשטח הכללי של הגינה. על מנת לאפשר למשתתפים מבוגרים להנות מעבודת אדמה נבנו בגינה ערוגות מוגבהות שלא דורשות התכופפות לגובה הקרקע (ראה תמונה 1). הגינה פתוחה לקהל הרחב בכל שעות היממה וסובלת מוונדליזם, השלכת אשפה והעדר שרותי ניקיון לגינה מטעם אגף התברואה. הצרכים במישור הקהילתי כוללים: קיום פעילויות מושכות קהילה; הגדלת מספר המשתתפים בגינה; והטמעת מודעות סביבתית בקרב התושבים - נושא חשוב במיוחד לאור כמויות האשפה המושלכות בשטח הגינה וצואת כלבים שלא נאספת על ידי בעליהם. במישור הפיזי יש צורך בהקמה ופיתוח של חלקות משפחתיות, הסדרת מתקני שתייה למבקרים ולפעילים בגינה, התקנת פחי אשפה ודאגה לפינוי וריקון שלהם על ידי אגף תברואה.

תמונה 1 – גינה קהילתית עמק לבן.

גינה קהילתית עמק לבן במהלך פעילות של מועדון הגיל השלישי של מנהל קהילתי גנים. ניתן לראות את הקרבה לבנייני המגורים ולאזור מסחר קטן וכי הגינה פתוחה ואינה מגודרת. הנשים שותלות ומטפחות "ערוגה מוגבהת" המיועדת להקל את העיבוד שלה בכך שאין צורך להתכופף לעבר האדמה.

במהלך שנת 2013 נסגרה והועתקה גינת עמק לבן לאתר אחר בשכונת קריית מנחם בשל עבודות פיתוח לסלילת כביש חדש. לפי מפת תב"ע (תכנון בנין עיר) המופיעה במפה 2 לעיל ניתן לראות כי עתיד השטח עדיין יכול מרחב ירוק, חלק מהגינה נשאר שצ"פ (חלקה מספר 400) וחלקה יהפוך לרצועה צרה של יעוד "דרך ו/או טיפול נופי (חלקה מספר 201) כחלק מהתכנית לפיתוח כביש שכונת משואה – אורה (פולגון 201).

גינת הנורית - הגינה נמצאת ברחוב הנורית בשכונת קריית מנחם בירושלים. שכונה זו בכלל ורחוב זה בפרט, הבנוי רובו כשיכוני רכבת ארוכים עם שצ"פים ושפ"פים מוזנחים, מאופיינת באחוז גבוה של אוכלוסיה מהגרת, בעיקר מאתיופיה, שרבים מהם ממעמד סוציו-אקונומי נמוך. הגינה סמוכה לבלוק מגורים גדול וארוך מתוך מכלול בלוקים גדול. שטח הגינה הינו מדרון של כ-100 מ"ר המוגדר כשצ"פ+שפ"פ (ראה מפה 3). ריכוז הגינה בשנתיים הראשונות לפעילותה נעשה על ידי גרעין דבש מטעם החלה"ט ולאחר מכן, עם הפסקת תקצוב והקצאת מתנדב מבני גרעין דבש, עברה אחריות הריכוז לידי רכוז סביבה וקהילה של המנהל הקהילתי גנים. כמו כן, האוניברסיטה העברית הקציבה מלגות לשני סטודנטים לסיוע בפעילות הגינה.

שטח הגינה מלא בפסולת המושלכת על ידי תושבי השכונה ועוברים ושבים וכן ניכרים סממני ונדליזם. אספקת המים לגינה נעשית על ידי שעון מים משותף של הבלוק. לגינה מגיעים בעיקר ילדים קטנים, ומדי פעם מצטרפים גם אנשים בוגרים יותר, אך לא באופן סדיר ועקבי. יש קושי רב לגייס את התושבים לפעילות בגינה. הגינה נמצאת בשלבי פיתוח ראשוניים ושטחה עבר שינויים בשנים האחרונות בחלוקת ההמרחב ותפקודיו השונים - מיקום שטח ההתכנסות ומיקום ערוגות. חלקים נרחבים בשטח הגינה נתונים להצללת יתר בשל ריבוי עצים גבוהים בסביבת הגינה וכן סמיכותה לבניין המצל עליה (ראה תמונה 2).

מפה 3 – גינת הנורית בשכונת קריית מנחם בירושלים

בתמונה העליונה ניתן לראות את המרחב הכללי בו ממוקמת הגינה בשכונת קריית מנחם המסומנת במלבן אדום. הגינה צמודה לבלוק גדול בתוך מתחם בלוקים. משמאל מוצגת מפת יעודי הקרקע ובה מוצג מרחב הגינה כחלק משפ"פ ושצ"פ. בתצ"א מימין ניתן לראות את אזור הגינה בהגדלה. המפות והתצ"א לקוחים מתוך: <https://gisviewer.jerusalem.muni.il/gisviewer>

במישור הקהילתי הצורך המרכזי בגינת נורית הינו משיכת תושבים בוגרים לפעילות בגינה. במישור הפיזי ישנו צורך בפיתוח וטיפוח הגינה דוגמת הקמת ערוגות, גיזום עצים לכניסת אור בשטח הגינה, הסדרת מרחב לפעילות קהילתית והסדרת מערכת ההשקיה. תצפיות בגינה מצביעות על העדר פעילות והזנחה. ליקויים בתכנון הראשוני של הגינה והחלטה על מיקומה באים לידי ביטוי בהעדר אור מספק לצמחים, העדר מרחב התכנסות קהילתי בשל הטופוגרפיה הלא נוחה של האתר (כאמור הגינה הוקמה במדרון) וכן שטחה הקטן.

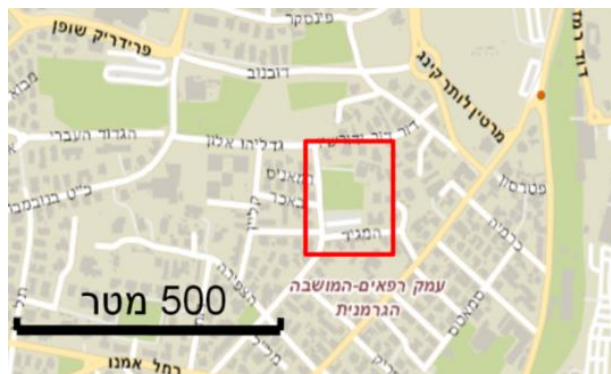

תמונה 2 – גינת הנורית בשכונת קריית מנחם בירושלים.

הגינה מגודרת בגדר "סמלית" המסמנת את תחום הגינה אך הגינה עצמה פתוחה תמיד ואינה ננעלת. התמונה צולמה במהלך "פסטיבל מנגינות" 2012 שמפיק פורום איט"ק במהלך חודש מאי ובו רצף אירועים בגינות קהילתיות רבות בירושלים. פורום איט"ק מקצה תקציב לפעילויות והופעות במהלך פסטיבל זה. ניתן לראות כי הקהל מורכב ממגוון אוכלוסיות: ילדים, צעירים, מבוגרים, עולים מאתיופיה, דתיים וחילוניים. צילום: עמיר בלבן.

גינת מוזיאון הטבע - גינת מוזיאון הטבע הוקמה בשנת 2007 על ידי תושבי השכונה, המנהל הקהילתי "מרכז תרבות" ופרויקט הפועל במינהל הקהילתי. המניע להקמת הגינה היה חשש לפיתוח נדל"ני בתחום מוזיאון הטבע ורצון לשמר את המקום כמרכז קהילתי ירוק ופתוח לציבור. הגינה ממוקמת בשטח "חוס" (יעוד קרקע של מבני ציבור) על פני שטח של כ-2000 מ"ר בתוך מתחם מוזיאון הטבע בשכונת המושבה הגרמנית, המוקף חומת אבן גדולה (ראה מפה 4). בקרבת מתחם מוזיאון הטבע יש מספר שצ"פים ירוקים השונים זה מזה באופי הגינוני והמתקנים הנמצאים בהם והם מהווים מוקדי משיכה לתושבים רבים מהשכונה ומחוצה לה (גן הפעמון, חורשת הירח, פארק המסילה). שכונת המושבה הגרמנית, מתאפיינת בבנייה לא רוויה ובבתים גדולים ומרווחים עם חצרות פרטיות. שטח הגינה המרווח כולל מתחמים שונים: שטחי התכנסות, ערוגות צמחי תבלין, "שטח ניסויי" לשיטות שונות לגידול צמחים דוגמת קירות ירוקים, ערוגות בצינורות וכו', מתחם קומפוסטרים, מרכז מחזור שכונתי, מתקני הדגמה למים אפורים, חממה, בור מים משופץ, ברכת מים לצמחי מים, וערוגות של ירקות (ראה תמונה 3). הגינה מטופחת ומלבד צמחי תבלין לא ניתן לזהות באופן מובהק התמקדות בגידול מסוים. בגינה לא ניתן לזהות חלקות אישיות ברורות ונפרדות משאר הגינה והיא פועלת במודל של מרחב קהילתי משותף עם יום פעילות מרכזי שבו מגיעים 20-50 תושבים. בנוסף לכך מתקיימים ימי פעילות במהלך השבוע לתלמידי בית ספר, אנשים עם מוגבלויות ועוד. בגינה ממוקמת משתלה טיפולית שבה עובדים משוקמים.

מפה 4 - גינה קהילתית מוזיאון הטבע – ירושלים.

בתמונה העליונה ניתן לראות את המרחב הכללי בו ממוקמת הגינה בתוך מתחם מוזיאון הטבע המסומן באדום יחד עם ההקשר לשאר הסביבה העירונית הכוללת מרחבים פתוחים ירוקים או מכוסים (כבישים/מרחבי הליכה). משמאל מוצגת מפת יעודי הקרקע ובה מוצג אזור מוזיאון הטבע כממוקם בשטח "חוס" המיועד למבני ציבור כשהוא מוקף שטח "ורוד" המיועד מגורים. בתצ"א מימין ניתן לראות שבפועל עיקר השטח הוא למעשה מרחב פתוח עם צמחייה. המפות והתצ"א לקוחים מתוך:

<https://gisviewer.jerusalem.muni.il/gisviewer>

לפי חוברת "מיפוי גינות קהילתיות ואתרי טבע קהילתיים 2012" (צוויקל ומלטינסקי, 2012) בפעילויות שיא ובחגים מספר המשתתפים נע בין 100-400 איש. הצוות המוביל של הגינה כולל רכז בשכר מטעם מינהל קהילתי גינות העיר, הממוקם בסמוך למוזיאון הטבע, תושב פעיל המוביל את הפעילות בהתנדבות, מספר פעילים קבועים ובן גרעין דבש של החלה"ט. בנוסף לתושבים, הגופים המעורבים בהפעלת הגינה הינם המינהל הקהילתי, פורום איט"ק, גרעין דבש של החברה להגנת הטבע, עמותת מרתני, אור לנפש, קרן ירושלים, המשרד להגנת הסביבה ועיריית ירושלים – אגף שפ"ע. לפי המופיע בחוברת המיפוי, משאבים הוקצו גם על ידי פדרציית ניו-יורק, עמותת עידן ואשל-ג'וינט (צוויקל ומלטינסקי, 2012). בהיבטים הקהילתיים צוין כי יש צורך בעובדת קהילתית בחצי משרה, הפעלת תכנית פעילויות תרבות ופנאי לתושבי השכונה, פיתוח מיזמים של "כלכלה קהילתית" וחיבור יותר תושבים מהשכונה לפעילות בדגש של שילוב בני הגיל השלישי. בהיבט הפיזי עולה הצורך לשיקום מערכות המים, פיתוח בית קפה אקולוגי, הסדרת שילוט ותאורה. במבט קדימה לפיתוח עתידי מקווים מובילי הגינה להפוך אותה למרכז קיימות וחינוך סביבתי וכמוקד יזמות אקטיביזם סביבתי קהילתי (צוויקל ומלטינסקי, 2012).

תמונה 3 – הגינה הקהילתית במוזיאון הטבע – ירושלים.

ניתן לראות בתמונה את האלמנטים הבאים- גינת הדגמה לחקלאות ביתית, ערוגת צמחי תבלין, גידולי ירקות, פינת קומפוסטרים, ערוגות אנכיות במכלים ממוחזרים, קיר ירוק, שלטי הסבר, פרחי נוי, מבנה המשמש כבית קפה קהילתי, שבילי גישה המחופים ברסק גזם עץ. התמונה לקוחה מתוך אתר: <http://www.agrocity.co.il/projects>.

לשלושת הגינות מספר קווי דמיון אך גם הבדלים רבים (ראה טבלה 2 בהמשך). בראש ובראשונה דומות הגינות במהותן כמרחבים שתכלית הפעילות בהן היא עבודה אדמה וגינון שנעשים על ידי תושבי המקום. קווי דמיון נוספים ניתן למצוא בכך שבכל הגינות הקהילתיות המינהלים הקהילתיים לקחו חלק מרכזי בהקמתן יחד עם שותפות מפורום איט"ק. בעצם קבלת הסיוע מפורום איט"ק מקבלות הגינות סיוע עקיף מהגופים השונים השותפים לפורום כפי שהוזכרו לעיל.

הסקר בקרב הרכזים מראה כי במחצית המקרים גינות קהילתיות מוקמות ביוזמת התושבים, דוגמת גינת מוזיאון הטבע, ואילו גינת נורית ועמק לבן מייצגות את הגינות שהוקמו ביוזמת ארגונים ומוסדות. ניתן לראות כי לגינות המוקמות ביוזמה "מלמעלה" האתגר המרכזי הוא במשיכת פעילים. הקושי לגייס פעילים לגינה קהילתית שעולה מגינות עמק לבן ונורית משקף היטב את האתגר הארצי אליו מתייחסים מרבית הרכזים בסקר. יתר על כן,

נמצאה התאמה בין תוצאות הסקר והתצפיות בשלושת הגינות הקהילתיות לגבי היקף הפעילות במונחים של משיכות פעילים. גם ברמת השטח מתקיים פער בין מספר הפעילים הקבועים בימי פעילות שגרתית בגינה, הנע בין פעילים בודדים לכמה עשרות, לבין היקף המבקרים באירועים מיוחדים העשוי להגיע לכמה מאות. על אף שיותר ממחצית הרכזים הגדירו וונדליזם כתופעת שוליים בגינתם מתצפיות בגינות נורית ועמק בלבן עולה כי תופעת השלכת הפסולת וונדליזם הינן בעיות מרכזיות ומהותיות. מבחינת הנגשת הגינות לבעלי צרכים מיוחדים שלושת הגינות מחזקות את ממצאי הסקר המצביעים על העדר דרכי גישה מותאמות לאוכלוסייה קשישה (מלבד ההגבהה בארוגות בעמק לבן) ולבעלי נכויות.

קונצפט הגינות הקהילתיות העולה מתצפיות בשלושת הגינות הקהילתיות בירושלים וכן מתוצאות הסקר הינו מודל של קהילה המתכנסת יחד לפעילות משותפת של עבודת אדמה. מודל זה אינו מתרכז בגינון פרודוקטיבי כאמצעי לאספקת תוצרת בהיקף משמעותי. במרבית הגינות רוב המרחב של הגינה הוא קהילתי ומעובד על ידי כלל הפעילים ולא מחולק לחלקות קטנות מגודרות. ברמת שיתופי הפעולה בהתאם לתוצאות הסקר בולטת בגינות הנצפות השתתפות של בתי ספר יסודיים (עמק לבן, מוזיאון הטבע), מועדוני גיל הזהב (עמק לבן) ועל אף ששיתוף פעולה הדוק עם מוסדות להשכלה גבוהה דווח בסקר רק על ידי 9 רכזים, גם בגינת עמק לבן וגם בגינת נורית ישנה מעורבות של סטודנטים אילית.

הנורית	עמק לבן	מוזיאון הטבע	
שצ"פ – קיים איום עתידי על הגינה בשל אפשרות לביצוע והפעלת תכנית פינוי-בינוי בכלל רחוב הנורית	שצ"פ – הגינה נסגרה בשנת 2014 בשל עבודות פיתוח להקמת כביש אורה-משואה	"שטח חום" – ייעוד למבנה ציבור. ישנו איום על קיומה של הגינה בשל אפשרות לפיתוח שטח המוזיאון	יעוד קרקע
הגיוינט באמצעות גרעין דבש של החברה להגנת הטבע	המינהל הקהילתי "גנים"	יוזמת התושבים, המינהל הקהילתי ועמותת מרתני	הקמת הגינה
מינהל קהילתי "גנים", החברה להגנת הטבע – גרעין דבש.	תורם פרטי מאנגליה, מנהל קהילתי גנים, פורום אייט"ק	מינהל קהילתי "גינות העיר", החברה להגנת הטבע, קרן ירושלים, המשרד להגנת הסביבה, אגף שפ"ע בעיריית ירושלים. פדרציית ניו-יורק, אשל-גוינט.	שחקני מפתח ומקורות תקציב/שווה כסף
פורום איט"ק, החברה להגנת הטבע, סטודנטים מלגאים מהאוניברסיטה העברית	מועדון גיל הזהב במנהל הקהילתי, שבט הצופים בשכונה, סטודנטים מפרויקט של "רוח חדשה"	עמותת מרתני, עמותת אור לנפש, עמותת עידן	שותפים נוספים
משתתפים בפעילות השבועית – 4 אירועי שיא – 20	משתתפים בפעילות השבועית – 15 אירועי שיא – 100	משתתפים בפעילות השבועית – 35 אירועי שיא – 100-400	מספר משתתפים ממוצע
אין	מעט עשבי תבלין וירקות, חלק מהתוצרת נגבת	עשבי תבלין ומעט ירקות	תוצרים חקלאיים
מגודרת אך פתוחה תמיד	לא	כן, בחומת אבן גבוהה וננעלת בלילה	האם הגינה מגודרת
ארון ציוד, מחשב השקיה מים על חשבון התושבים	ספסלי ישיבה, ערוגות מוגבהות לבני הגיל השלישי, מחשב השקיה, מתקן קומפוסט מים על חשבון העירייה	מרכז קומפוסט ומחזור, פינות ישיבה, חממה, בית קפה קהילתי, מתקני הדגמה לטכניקות אקולוגיות, בור מים, פינת מדורה, ברכת נוי, מחשב השקיה	אמצעים ואלמנטים בגינה
רסק עץ, הקמת טרסות וערוגות, גיזום עצים החוסמים את השמש	הסדרת ברזיה, התקנת פחי אשפה וגיבוי של אגף תברואה לריקון הפחים.	שיקום מערכות המים במתחם הכוללת בריכת צמחי מים, מערכות השקיה היסטוריות, שילוט בגינה והסדרת תאורה	צרכים פיזיים
קיום פעילויות מושכות קהילה, הגדלת מספר המשתתפים בגינה בדגש על הורים ותושבים בוגרים מהשכונה.	קיום פעילויות מושכות קהילה, הגדלת מספר המשתתפים בגינה, הטמעת מודעות סביבתית בקרב התושבים.	עובדת קהילתית בחצי משרה לליווי הגינה, תכנית פעילויות תרבות ופנאי לתושבי השכונה, חיבור כלל קהילת השכונה לגינה	צרכים קהילתיים
אין	אין	אין	נגישות לבעלי מוגבלויות
נמוכה – מעט מאד צמחים, בעיה של השלכת פסולת על ידי התושבים והעוברים בסמוך לגינה	בינונית – יש צמחיית נוי וצמחי פרי ומעט ירקות, יש אלמנטים פיזיים שנמצאים עדיין בתהליך בנייה, יש בעיה של השלכת פסולת בגינה	גבוהה מאד, הגינה מטופחת, מושקעת ויפה	רמה אסתטית ⁹

טבלה 2 - טבלת מאפייני שלושת גינות במחקר הגישוש.

⁹ הערכה סובייקטיבית אישית המתייחסת למצב הצמחייה, אשפה, תקינות ומגוון מתקנים וכו'.

4.2 מיפוי שחקנים ברמה ארצית

תצפיות בגינות קהילתיות בירושלים מאששות את טענת רכזי הגינות הקהילתיות כי גינו"ק בישראל נשען על מגוון גורמים, ביניהם: הרשות המקומית, גופי שלטון מרכזיים, מוסדות ציבוריים, עמותות, אנשים פרטיים ועוד. חלק זה של העבודה ממפה את השחקנים המרכזיים ומקבלי החלטות המפתחים ומקדמים את תחום הגינו"ק, ברמה הארצית והמקומית יחד עם הצגת האינטרסים, המוטיבציות, אופני הפעולה ויחסי הגומלין ביניהם. הממצאים המובאים כאן מתבססים בעיקרם על ראיונות עם שמונה נציגים של גופים שזוהו כמרכזיים לתחום הגינו"ק בישראל. ממצאים אודות שיתופי הפעולה בין הגופים השונים ואופן קבלת החלטות מתבססים על תצפיות ישירות בארבע ישיבות של הועדה הארצית לגינות קהילתיות שהתקיימו בבניין הגוינט בירושלים (בתאריכים: 5.6.13, 17.10.13, 19.12.14), בשני ימי עיון לרכזי גינות בבית דגן במהלך השנים 2011-2012 ובכנס הארצי לגיון קהילתי באוקטובר 2013.

נמצא כי הגופים הציבוריים הלא שלטוניים, הגוינט והחלה"ט הם המשמעותיים ביותר לפיתוח גינו"ק בישראל. שני גופים אלה פועלים הן לקידום התחום ברמת הרשויות המקומיות והן ברמת התכלול הארצי. שני גופים אלה בולטים גם במספר הנציגים המגיעים לישיבות הועדה הארצית, מטעם החלה"ט מגיעות שתי נציגות ומטעם הגוינט, אשר מארח ומתאם את מפגשי הועדה מגיעים שלושה נציגים.

החלה"ט הינה עמותה ציבורית המהווה את הארגון הסביבתי הגדול והוותיק בישראל. החברה פועלת רבות לקידום נושא הגינות הקהילתיות ומהווה גוף המוביל את התחום במדינת ישראל ברמת השטח. בכדי לקדם את נושא הגינות הקהילתיות ברשויות המקומיות, מקיימת החברה להגנת הטבע, בדרך כלל בשיתוף פעולה עם גופים נוספים, ימי חשיפה לנושא אליהם מוזמנים נציגי עירייה, גופים סביבתיים והציבור הרחב (מתוך אתר החלה"ט, 2014). נעמה לב (2013), רכזת גינות קהילתיות ארצית בחברה להגנת הטבע, אמונה על תחומים רבים בפיתוח וקידום הגינות הקהילתיות ברמה הארצית, בהם: אחראית על יצירת פורום פעיל לכל רכזי הגינות בארץ מטעם החלה"ט, מתן מענה מקצועי לרכזי הגינות, ייצוג החלה"ט בוועדה הארצית לגיון קהילתי, קידום ההשתלמויות וההכשרות לרכזי החלה"ט ורכזים נוספים בשיתוף פעולה עם משרד החקלאות וכן גיוס תקציבים. לפי לב (2013), גינה קהילתית היא שטח אדמה שבו קבוצת אנשים התאגדה יחד ובחרה לעבוד בו באופן קבוע תוך יצירת אינטראקציה קהילתית. היא מציינת כי יש הרבה סוגים של גינות, כאשר מודלים רבים של גיון קהילתי נלקחו מחו"ל, בעיקר מגרמניה ומבריטניה, וכי יש דרכים רבות לחלק את הסיווגים שלהן, לפי קריטריונים שונים. כך ניתן למיין את סוגי הגינות בישראל לפי סוגי השטח עליהן הן קמות שצ"פ / שפ"פ / מוסד ציבורי, לפי סוגי גידולים דגש תוצרת חקלאית / נוי או לפי קהילות ספציפיות / מעורב.

לב (2013) מדגישה כי המגוון של צורות ההקמה והמקומות השונים בהן גינות קמות לא מאפשר ליצור הגדרה כוללת לגינות והן אינן גוף שניתן להתייחס אליו כישות משפטית, גם אם במסגרת של תכניות מתאר ותכנון של רשויות נקבעו שטחים מסוימים לגינות קהילתיות. יתר על כן, במידה ויקבעו הגדרות נוקשות וברורות למהי גינה קהילתית זה יביא למצב בו חלק מהגינות לא יכללו בתוכן. בכל רשות הגינות פועלות באופן שונה כשם שההתנהלות של האגפים השונים מגוונת, יש מודל עבודה ותמיכה שונה ולכן גם הגדרות שונות בין הרשויות. לב (2013) מציינת כי החלה"ט דנה בימים אלה על מהות היחס שלה כלפי תחום הגיון קהילתי ומה הם האינטרסים לפתח ולתמוך בהן. לחלה"ט יש אג'נדה ברורה של שמירת טבע פעילה, אותה ניתן ליישם בהתקיים שני תנאים – אנשים וטבע לשמור עליו. הגינות הקהילתיות משלבות בין קהילה לבין עשייה, נושאים שהחלה"ט מקדמת, בהם: טבע עירוני, אקולוגיה, שימור משאבים, פסולת, קומפוסט, תכנון עירוני ושטחים ציבוריים שטחים ירוקים. לב מונה את הקריטריונים

המרכזיים להצלחת הגינה: קהילה קבועה המגיעה לפעילות; עצמאות - הצלחת הקהילה לקיים פעילות ללא צורך בתמיכה מבחוץ; חזות גינה יפה ונעימה לקהילת המשתמשים בה; רצף פעילות לאורך שנים; התנהלות דמוקרטית בין חבריה; הגינה פתוחה לאוכלוסייה רחבה. לב לא רואה היבטים שליליים לגינות הפועלות באופן מוצלח, יחד עם זאת היא מציינת כי ניסיון כושל להקמת גינה יכול לגרום למרמור בקרב התושבים. סיבות מרכזיות לחוסר הצלחה להקים או לתחזק גינות לאורך זמן הן: חוסר גיבוש של קהילה ופעילים, חוסר ליווי מקצועי בתחילת פעילותן, שינוי ביעוד הקרקע המביא לסגירת הגינה, חוסר משאבים ועזיבה או התעייפות הפעילים המרכזיים שהובילו את הגינה. גינות רבות בארץ מוקמות על ידי הגיוינט והחלה"ט ויש מקומות שבהן גם הרשויות עצמן יוזמות הקמה של גינות. לדברי לב (2013) הרשויות המקומיות צריכות לקחת את האחריות על התחום כיוון שהן המתכללות את מה שקורה במרחב שלהן ומפעילות את האגפים הפיזיים והרווחה. ישנם מקרים בהם אופן ההקמה שגוי, כאשר רשות מקומית יוזמת ומקימה גינה על שטח שהיא מקצה לכך לפני שהיא מאגדת קהילה לעבוד בה. לפי לב, מרבית הגינות קמות מלמטה, על ידי התושבים. היא מצביעה על צורך לחיזוק שיתופי פעולה בין הגופים והמשרדים השונים ברמה הארצית ומול הרשויות המקומיות. ישנן רשויות שמפעילות גינות קהילתיות אך הן לא פועלות באופן ישיר עם החלה"ט והגיוינט ולכן הן לא נמצאות במעגל השיח הארצי ולכן יש לבחון הקצאת כוח אדם לטיפול והידוק שיתופי הפעולה, ריכוז התחום ואיגוד שלו.

לב מציינת לטובה את המודל הירושלמי הכולל הקצאת כוח אדם, משאבים, פורום רכזי גינות עירוני ונהלי עבודה לקידום וליווי הגינות. בתל אביב קיימת תמיכה מטעם הרשות אך היא פחות עובדת עם השכבות החלשות ואין פורום גינות משותף. התמיכה הארצית לעומת זאת צריכה להיות מאד כללית מתוך הבנה שבשטח הרשויות הן אלה שמקדמות את הנושא, כל אחת במודל העבודה שמתפתח אצלה. יחד עם זאת קיים בין המודלים מכנה משותף מרכזי שהוא הצורך לשיתוף פעולה בין אגפי הרשות השונים המתבטאים בקיומם של שולחנות עגולים ברשות, מודל אותו החלה"ט והגיוינט מיישמים בבואם לליווי רשויות המבקשות לפתח גינות. במגזר הדרוזי היא מציינת שלושה יישובים בצפון אך מדגישה כי לא מדובר בהיקף פעילות רחב.

לב (2013) רואה בגינות פלטפורמה ליצור עבודה משותפת בין התושבים לרשות ויצירת שקיפות, שיתוף ציבור, חופש מידע, יצירת אמון ואקטיביזם. פיתוח יחסי אמון ושיתוף פעולה בין התושבים לרשות הוא מרכזי ואליו מתלווה היתרון של טיפוח שטחים פתוחים בעלויות גינות נמוכות. ברמת הגינות עצמן, מצביעה לב (2013) על הצורך לבנות תכנית הגיוינט, מעין תוכנית חומש, בשנה הראשונה יש צורך בליווי אינטנסיבי וכל שנה מורידים מהליווי ובתמיכה עד להפיכתה לגינה עצמאית. האתגר המרכזי בגינה לדבריה הוא במישור חברתי, ופחות מכך הגיוינט. הגיוינט הוא נושא טכני, מעין טקטיקה אך התחום חברתי דורש אינטראקציה קהילתית ומענה על מצבים מורכבים. לב מציינת שלושה תחומים שלדעתה יכולים לתרום לקידום התחום באופן משמעותי, הראשון הוא כוח אדם מקצועי שמבין ומכיר את עולם הגיוינט הקהילתי הן ברמה הארצית והן ברמה המקומית. השני הוא פיתוח והכנסת התחום לעולם האקדמי, כנושא המשלב בין מדעים ביולוגים למדעים חברתיים. השלישי הוא נושא הקצאה והגדלת התקציבים לגיוינט קהילתי (לב, 2013).

גיוינט ישראל הינו ארגון יהודי-אמריקאי, הפועל למען אוכלוסיות חלשות המתקשות להשתלב חברתית בישראל. הגיוינט יוזם, מתכנן ומפתח תכניות ושירותים חברתיים בשיתוף פעולה עם ממשלת ישראל, רשויות וארגונים נוספים, במטרה לחזק את מערך השירותים החברתיים בישראל (אתר גיוינט ישראל, 2012). צורת העבודה המקובלת בארגון הינה שיתופי פעולה בין הגיוינט לבין גופים שונים. לדוגמא, הגיוינט פועל באמצעות עמותת "אשלי" בשילובם של גמלאים וקשישים בגינות הקהילתיות במטרה להפיג בדידות ולמלא את שעות הפנאי. חלק מהגמלאים עוברים

הכשרה, משמשים כפעילים בגינות קהילתיות ומקדמים את איכות החיים ואיכות הסביבה לטובת כלל תושבי העיר (אתר עמותת אשל, 2012).

הגיוינט שותף, תומך ויוזם בהקמת גינות קהילתיות לעדה האתיופית, וכפי שצוין הוא שותף גם בתוכנית משעו"ל (מתחמי שילוב עולים של משרד הרווחה). דוגמא ליצירת שיתוף פעולה בין הגיוינט לבין גוף עסקי לטובת קידום הגינות הקהילתיות היא בפיתוח פרויקט יחד עם חברת ביונדביזנס, חברת ייעוץ המתמחה בסיוע לעסקים בפיתוח אחריות חברתית-סביבתית, שמטרתו לאפשר לחברות עסקיות לאמץ ולתמוך בהקמתן של גינות קהילתיות בשכונות מצוקה (אתר ביונדביזנס, 2012). פעילותו ותרומו של הגיוינט לקידום הגינות הקהילתיות ניכרת בהיותו הגוף המרכז של שולחן עגול בנושא גינות קהילתיות בו לוקחים חלק משרדי ממשלה וגופים חברתיים-סביבתיים נוספים, ובהובלת ימי העיון והכנסים בנושא הגינות הקהילתיות להם היא שותפה בארגון ובמימון.

יאיר קמייסקי, מנהל תכניות חברה – סביבה בגיוינט ישראל, אחראי על פיתוח קונצפטים שקשורים לאיכות הסביבה אותם ניתן לשלב בתוך תוכניות אחרות של הגיוינט. לדברי קמייסקי הגיוינט משתמש בגינות ככלי איכותי לגיבוש קהילתי לאוכלוסיות חלשות אשר באמצעותו מטופלות סוגיות סביבתיות שאוכלוסיות אלה פגיעות אליהן במיוחד (קמייסקי, 2012, 2013). לדברי קמייסקי, ראשית הגיוינט הקהילתי בישראל הייתה צנועה והתרחבותה החלה עם כניסת הגיוינט, החלה"ט והמשרד להגנת הסביבה לפעילות והתפשטות הגיוינט הקהילתי לפריפריה. הגינות הקהילתיות הגיעו לכותרות ולפרסומים בעיקר בשנים 2008-2010 כפעילות חדשנית, אך בשנים האחרונות הנושא כבר נקלט והפך לימין-סטריים. משנת 2007 מתקיים כנס גיוינט קהילתי ארצי שבתחילה אורגן על ידי מספר גופים ובשנים האחרונות הגיוינט הוביל אותו.

קמייסקי מצביע על כך שאופי הפעילות בגינות הקהילתיות בישראל ייחודי לכל גינה וגינה, בהיותו תלוי באופי התושבים הגרים בסביבתה ומפעילים אותה, בתנאים הפיזיים שלה והאזור האקלימי בו היא שוכנת וגורמים רבים נוספים אחרים. קמייסקי מציע חלוקה לחמש סוגי גינות קהילתיות:

- i. גינות בשטחים פתוחים פרטיים בבתי דירות.
- ii. גינות בשטחים ציבוריים פתוחים.
- iii. גינות המופעלות על ידי מוסדות קהילתיים דוגמת מתנ"סים או מרכזי יום לקשיש.
- iv. גינות מאכל – גינות שתכליתן העיקרית היא ייצור מזון.
- v. גינות בשכירות – גינות בהן המשתתפים משלמים דמי גינה חודשיים עבור חלקת אדמה לעיבוד אישי.

בנוסף לחמשת המודלים האלה מציין קמייסקי כי קיימים מודלים הפועלים באופן שונה מהמודל הקלאסי. הוא מתאר גיוינט זמני הקם בידיעה מראש שייעוד הקרקע ישתנה, גיוינט אישי בו מתנדבים מגיעים לעבוד עם קשישים המתקשים לצאת מביתם, גיוינט באדניות בחלונות באופן מרוכז דוגמת אשקלון שבה הפעילו פרויקט בו תושבים שתלו צמחים בכל חזית המבנה. לדבריו הגיוינט הקהילתי מהווה מטרייה גדולה שתחתיה יש הרבה סוגים ומינים בכוונה להכליל מקסימום פעילויות כאלה ולא להדיר החוצה. יצירת הגדרות ברורות לגינות יכולה להיות בעייתית, במיוחד אם נכנסים לתחומים משפטיים, אשר יכולים ליצור חסמים לפעילות.

במבט משווה לחו"ל מציין קמייסקי כי מניסיונו הגיוינט הקהילתי בישראל דומה במובנים רבים לנעשה בחלקים גדולים של מדינות המערב, וכי מרבית המודלים הקיימים שם כבר מאמצים בישראל ומשפיעים על הנעשה ברמה המקומית (קמייסקי, 2013). ניתן לזהות הבדל בהיבט של גידול מזון כעסק, ברמה שבה הפעילים מגדלים ירקות בכמות המאפשרת להם למכור אותם בשווקי איכרים כפי שקורה בניו יורק. קמייסקי מסביר שבישראל מצב זה לא קיים כיוון שעלויות המים גבוהות ומחירי הירקות נמוכים, כך שכלכלית זה לא משתלם והדגש הוא יותר על הפן

הקהילתי. קמייסקי מעריך כי קיימות 700-1000 גינות קהילתיות וכי יש מגמת עלייה במספרן אך מדגיש כי ניסיון לעמוד על היקף התופעה בישראל אינו יכול להיות מדויק כיוון שיש גינות שלא יודעים עליהן ויש גינות שמפסיקות לתפקד כך שהמספרים הם דינמיים. הערכתו לכמות המשתתפים, המעורבים והנחשפים לגינון הקהילתי נעה בין חמישים עד שמונים אלף איש והיותה תופעה חברתית הולכת וגדלה מעודדת רשויות מקומיות ואת השלטון המרכזי להתייחס לכך. אוכלוסיית המשתתפים בגינות מגוונת וכוללת את האוכלוסייה היהודית חילונית, דתית וחרדית, אוכלוסיות חלשות וחזקות, קיבוצים, מושבים, בעלי נכויות, בעלי צרכים מיוחדים המגזר הערבי ואף עובדים זרים. כיום יש שיח על פתיחת גינות קהילתיות באוכלוסייה הבדואית. כל אוכלוסייה מתאימה את הכלי של הגינון הקהילתי לפי הצרכים שלה וכל גינה נותנת יתרונות שונים.

לפי קמייסקי, הצלחה של גינה תלויה בהגדרת המטרות של ההקמה שלה בשלב הראשון. כיוון שיש מטרות שונות אז הקריטריונים להצלחה שונים. דוגמה לכך היא הקיבוצים, אם הגינה הוקמה במטרה ליצור מרחב שבו ותיקי הקיבוץ יפגשו אנשים מההרחבה ומפגש זה התקיים, אז גם אם הגינה הפסיקה לפעול היא בסופו של דבר הצליחה. קמייסקי מצביע על מגמה של עלייה ברמה של המעורבות של הרשויות המקומיות והפיכתן לשחקן מפתח בתחום. בתחילה המשרד להגנת הסביבה והחלה"ט היו אלו שהובילו את התחום והיום יש מהפך שבו הרשויות המקומיות החלו לתפוש את מרכז העשייה. יש רשויות, דוגמת ירושלים ואשקלון, שמזהות את הכלי ויוצרות פלטפורמות עבודה מקומיות ומקצות לכך משאבים וכך נדרשות לפחות תקציב ארצי לפעילות המקומית. לפי קמייסקי לא קיימת מדיניות ברמה הלאומית לתחום הגינון הקהילתי, וכיוון שהפעילות הפיזית מעוגנת ברשות המקומית אז גם אין צורך במדיניות ארצית סדורה. קמייסקי כן רואה ייתכנות לצורך ארצי בהגדרת תפקיד גן קהילתי ברשויות המקומיות. תפקיד כזה ידרוש תקן ממשרד הפנים ותקציב. צורך ארצי נוסף ברמה הארצית הינו קידום פרופסיה והתמחות בתחום הגינון הקהילתי כחלק מהכשרה של עובדים סוציאליים קהילתיים על מנת לספק להם כלים לרכז ולהוביל גינות. ברמת השטח ניכר קושי בגיוס של פעילים מובילים, תושבים בוגרים ה"משוגעים לדבר" אשר מקדישים זמן נוסף לתיאום וארגון הקהילה והפעילות. כמו כן יש קושי בגיוס של בני נוער לפעילות אשר הרבה משעות הפנאי שלו הן דרך המחשב והרשתות החברתיות (קמייסקי, 2012).

קמייסקי מדגיש כי כל אחד מהשחקנים המרכזיים מקדם את הגינות ממוטיבציות שונות, כאשר העשייה הקשורה בגינות יוצרת מצב של 'win win situation' וכך נוצר שילוב בין הסביבתי לחברתי ובין המקומי לארצי והעשייה הופכת להוליסטית. ברמת השטח עצמו בפריסה הארצית הגיוינט והחלה"ט הם שני הגופים היחידים שמפעילים באופן ממשי את הגינות. הגיוינט מפעיל את החברה להגנת הטבע או גופים אחרים בתקציבים שיש לו. בישראל חסרה פילנתרופיה מקומית של עסקים גדולים שתתמוך ברמה ארצית לפיתוח ואיגום ידע, להכשרות ולא רק לפעילות מצומצמת בשטח. רוב כספי הפילנתרופיה מגיעים מחו"ל, והכספים מוכוונים לרוב לאוכלוסיות ספציפיות כמו זקנים ונוער בסיכון. היתרון של הגיוינט באיגום כספים והובלת התחום הוא בהיותו נחשב למוסד לאומי (יחד עם קק"ל והסוכנות היהודית) ולכן הוא פטור ממכרז מול משרדי ממשלה. בשל כך התהליך לקדם פרויקטים יחד עם משרדי ממשלה והקצאת תקציבים מצידם פשוט יותר, כאשר הגיוינט צריך לעשות 'מצינני' של 25% מהתקציב ואין למשרד צורך להוציא מכרז, בשונה מגופים אחרים שצריכים להביא 50% ולהתקבל לפרויקט במכרז.

הגיוינט פועל בעיקר ברשויות החלשות ולא נכנס למעורבות ברשויות חזקות כמו כפר סבא, רעננה והרצלייה. לא תמיד שיתופי הפעולה עם הרשות המקומית מתקיימים בהצלחה. לוד, למשל, מהווה דוגמה לחוסר הצלחה בשיתוף הפעולה בין החלה"ט לבין הרשות, בעיר קיימות 6-7 גינות אך העירייה במצב קשה כך שהיא לא מסוגלת להתפנות לכך. סימן להצלחה להחדרת הגינון הקהילתי לרשות הוא בקיום שולחן עגול בנושא של גינות קהילתיות בתוך הרשות המקומית המורכב מנציגי אגפים שונים ומצליח לגייס משאבים ממספר אגפים. לרשויות חזקות קל יותר להקצות

כסף ומשאבים מאשר לרשויות פריפריאליות חלשות, במיוחד בתחום הקריטי של כוח אדם מוביל. גם ברמת העבודה בשטח יש יתרון לרשויות עם תושבים ברמה סוציו אקונומית גבוהה כיוון שלהם יש יכולת לפתח גינות באופן עצמאי בשונה מרשויות עם תושבים ברמה סוציו אקונומית נמוכה שבה יש צורך בעבודה שוטפת של ליווי רכוז ועובד קהילתי. בעבר הגיונט היה מגיע לרשויות מקומיות ומציע להן לפתח גינות קהילתיות וכיום יש רשויות שמזהות את הצורך ופונות לגיונט באופן פורמאלי ונוצר תהליך של ליווי של הרשות המקומית תוך הקמת שולחן עגול ומיפוי שחקנים מקומיים רלוונטיים שיכולים להצטרף לעשייה. לרשויות המקומיות יש משאבים שונים אותם הן יכולות להקצות לגינות ככסף או שווי כסף דוגמת – עובדים סוציאליים קהילתיים, גידור, ציוד ושתילים. קמייסקי מזהה את הצורך ביצירת נהלים כלליים ברשויות המקומיות, אך יחד עם זאת מצייין שזה לא תמיד מוצלח. הוא מצייין את תל אביב בה ניסו לייצר נהלים ברורים אך זה לא עבד כיוון שכל גינה פועלת באופן ייחודי לה וקמו גינות בצורה עצמאית וללא תיאום אף על פי הנהלים (קמייסקי, 2012, 2013).

בין גופי השלטון המרכזי התומכים בגיונט בולטים משרד החקלאות והמשרד להגנת הסביבה. משרד החקלאות פועל בעיקר באופן של מתן הדרכות הקשורות לעולם הבוטניקה והמשרד להגנת הסביבה פועל באופן של יציאה בקולות קוראים לפרויקטים ברשויות השונות, כך שבמרבית המקרים אין קשר ישיר בין צורת התמיכה לבין מה שנעשה בפועל ברמת השטח.

המשרד להגנת הסביבה פועל לקידום תחום הגיונט הקהילתי במספר מישורים: תמיכה כלכלית, מחקר ופיתוח, הגברת מודעות האוכלוסייה וקידום שיתופי פעולה. התמיכה הכלכלית הישירה ניכרת בפניה לרשויות מקומיות ומועצות אזוריות בבקשה להגיש למשרד בקשות לתמיכה בהקמה ו/או תפעול של גינות קהילתיות עד סכום של כ- 20,000 ₪ לכל פרויקט. המשרד מפרסם מחקרים העוסקים בשטחים פתוחים וגינות קהילתיות הן לקהל המקצועי והן לקהל הרחב בעלוני שונים או באתר האינטרנט של המשרד. לדברי זיוית לינדר (2013), ראש אגף חינוך וקהילה במשרד להגנת הסביבה ונציגת המשרד בוועדה הארצית לגיונט קהילתי, הגינות הקהילתיות מהוות למשרד להגנת הסביבה אחד מהכלים בהם הוא משתמש בכדי לקדם את תחום הקיימות בערים. המוטיבציה של המשרד לקדם ולפתח גינות היא מתוך ראייה שזהו כר לפעילות סביבתית קהילתית שיתרוניתה כוללים: חיבור של האנשים לאדמה ולמקום, התייחסות לשטחים פתוחים, חקלאות עירונית, שמירת מגוון ביולוגי, הזדמנות לעשייה של הקהילה בסביבה, פיתוח זיקה ואחריות יחד עם יצירת הרגלים של אזרחות פעילה.

לינדר מציינת כי להערכת המשרד הפעילות בגינה יכולה להוביל גם להתייחסות לנושאים סביבתיים נוספים מעבר להשתתפות בגינה שהתושב נחשף אליהם במקום מגוריו. לדבריה המשרד הקציב משאבים רבים לתחום בארבעת השנים האחרונות הן בפעילות עם הגיונט המפעיל בשטח את החברה להגנת הטבע בסכום של כשני מליון ש"ח והן בתמיכה ברשויות המקומיות שמקימות גינות בהן הוקצו כשניים-שלושה מליון ש"ח. המשרד עצמו לא מפעיל באופן ישיר גינות קהילתיות אלא מקצה כספים לרשויות המקומיות בהן מכנסים שולחן עגול של מספר אגפים רלוונטיים מהרשות יחד עם עובדים של המשרד. השולחן העגול מהווה ועדת היגוי לתחום הגינות הקהילתיות ובהן מתקבלת ההחלטה מי יהיו גופי הביצוע בתחומן (דוגמת החברה להגנת הטבע). לינדר מצביעה על חשיבות שיתוף הפעולה וגיבוי מצד ראש הרשות ועל ההכרח בשיתופי פעולה בתוך הרשות המקומית על מנת לענות על שילוב הצרכים הפיזיים והתשתיתיים לצד הצרכים הקהילתיים, חברתיים והתכניים הסביבתיים העולים בגינה קהילתית. היא מציינת כי לדירוג הסוציו-אקונומי של הרשות ישנו משקל ביכולת להקים ולתמוך בגינות. רשויות חזקות, מאורגנות ובעלות משאבים יכולות להוביל מהלכים שונים, בין היתר גם על תחום הגיונט הקהילתי. לדבריה - רשות שלא יכולה לתת חיבור למים או גידור נמצאת במעמד שונה מרשות שכן יכולה. המשרד להגנת הסביבה שם דגש לפיתוח הפעילות

לפריפריה ולאוכלוסיות החלשות. במבט ארצי על הגינות הקהילתיות מזהה לינדר שני אתגרים מרכזיים: כוח אדם מיומן המתמיד בעבודתו לאורך זמן ושיתוף פעולה מצד הרשויות המקומיות תוך סיוע במתן תשתיות (לינדר, 2013).

משרד החקלאות שותף בקידום נושא הגינות הקהילתיות מראשית התחום בישראל (יוסי בן שחר, אביגיל הלר, ישראל גלון, 2011). פעילות המשרד כוללת: הדרכות של יועצי גינון; מענה מקצועי של הרפרנט לנושא גינון קהילתי במשרד החקלאות; מידע בנושאי גינון וגינות קהילתיים הזמינים באתר האינטרנט; עריכת ימי עיון וקורסים לפעילי גינות קהילתיות. גברת אביגיל הלר (2013), ראש תחום הנדסת הצומח וגנים בוטניים באגף הפרחים, מדגישה את תפקידה כמשרתת ציבור המספקת לפעילים את הידע כיצד לגדל צמחים בגינות הקהילתיות, אותן היא מתארת כמרחבי עשייה הוליסטיים המחברים תחומים שונים של קיימות. החשיבות של העברת הידע הגיוני נובעת מחשיבות הצלחת הגינות לגדל צמחים בשטחן, שמה ימותו וכתוצאה מכך תגרם לפעילים עוגמת נפש והמוטיבציה שלהם לפעול בגינות הקהילתיות תפגע. תפקיד המשרד מבחינתה הוא לגרום לכלי שנקרא גינה קהילתית לעבוד. הלר מבחינה בין הגינון הקהילתי לבין חקלאות עירונית בכך שהמטרות והדגשים הם שונים. החקלאות העירונית היא יצרנית או מבוססת על חיבור לאדמה, למזון בריא ולמסורת כפי שניתן לראות בגינות של עולי אתיופיה המגדלים גידולים מסורתיים. יחד עם זאת, ניתן לדעתה ליצור בחקלאות העירונית אלמנטים קהילתיים על ידי מפגשים קהילתיים סביב חגים ואירועים שונים. הלר משווה את הנעשה בישראל עם הנעשה בפולין. בפולין הגינות פועלות במודל של "גינה לתושב" (Allotment Gardens), בהן תושבים שוכרים חלקות קרקע מהעירייה לטובת פעילות גינונית. היא מדגישה כי גינות אלה הוקמו עוד בסוף המאה התשע עשרה במטרה לגדל מזון, אך ניכר כי הגינות הפכו לגינות נוי במקום גינות המגדלות מזון בשל זמינות המזון בסופרמרקטים.

הלר מדגישה כי לגינות הקהילתיות אין הגדרה משפטית, ולכך יתרונות וחסרונות. היתרון באי הגדרתן המשפטית נובע מהסרבול והמורכבות היכולים להיווצר ברגע שהן יהיו מוגדרות כך ויחייבו בהתנהלות הכוללת מעורבות של עורכי דין. החסרונות באי הגדרתן נובעים בצורך של שריון שטחים והגנת יעוד הקרקע של הגינות וכן הגדרות של מה מותר ומה אסור בכל הקשור אליהן. היא מציינת כי ירושלים היא מודל מוצלח, וכי בעיריות שיש הקצאה של משאבים לטובת הגינות הן מתפתחות באופן טוב יותר. הלר רואה הבדלים בין הרשויות הגדולות לקטנות - העיריות הגדולות הן אלו שמקצות משאבים לעומת הרשויות והמועצות הקטנות שלהן אין את היכולת להרים את התחום הזה לבד והן צריכות סיוע מבחוץ. המשרד לא מקצה תקציב ישיר לגינות הקהילתיות אלא שווי כסף – שני רפרנטים בחלקיות משרה המקדמים את הנושא והפקת ימי עיון לרכזי ופעילי גינות. בשנת 2012 היה אישור ל-700,000 ש"ח לטובת גינות קהילתיות אך בסוף לדברי הלר הוא לא מומש. ברמת הרשויות המקומיות, כל עירייה עושה שימוש בכלי של הגינון הקהילתי לפי הצרכים שלה. ישנן עיריות שלוקחות את הגינות כמנופים לחיבור וחיזוק אוכלוסיות שונות, כך בירושלים הגינות משמשות כמנוף לאוכלוסיות רווחה ובתל אביב כחיבור אל ה"יאפים" כדבריה. לדברי הלר ישנן סך הכל ארבע גינות של חרדים ועשר גינות של ערבים, מצב שלילי לדעתה המבטא פער בתחום בין המגזרים השונים. לדעתה יש יותר מידי גינות מגזריות-עדתיות, גינות של אתיופים גינות לקווקזים, לערבים, לחרדים ול-"יאפים" ויש צורך ליצור יותר עירוב בגינות מתוך הראיה הקהילתית.

הלר מצביעה על שלושה אתגרים מרכזיים ברמה הארצית – פיתוח כלים לעבודה עם הקהילה וגיוס שלה; הפצת המסרים של המשרד באמצעות הגינות; העברת הכלים לפעול נכון מבחינה חקלאית. צעד להתמודדות עם האתגרים האלה ברמה הארצית לפי הלר הינו כניסת מוסדות ההשכלה הגבוהה לתחום ההכשרה לגינון קהילתי. מכללת תל חי למשל מקיימת קורס המקנה תעודת גנן קהילתי המכשיר 20-30 פעילי גינות בכל שנה. ברמה המקומית היא מציינת שעל הרשויות להבטיח בראש ובראשונה הקצאת משאבים אנושיים לטיפול וליווי של הגינות וקיום שולחן עגול עירוני הכולל נציגים מאגפים חברתיים ופיזיים, וכמו כן הקצאת שטחים והקצאת משאבים (אדמה, מים וכו').

למשרד הרווחה ומשרד הבינוי והשיכון יש נציגים ברשויות המקומיות הפועלים ברמת השטח ומשתמשים לעיתים בגינון קהילתי לטובת קידום מטרותיהם. יחד עם זאת, נראה כי כלי פעולה זה עדיין לא נמצא בשימוש רב בשני גופים אלה, והוא מוכוון לאוכלוסיות סוציו-אקונומיות חלשות – אוכלוסיות רווחה ואוכלוסיות המתגוררות בשכונות הנכללות בפרויקט שיקום שכונות. לדברי גברת עירית בשן (2013), מרכזת פיתוח קהילתי אסטרטגי בשירות לעבודה קהילתית **במשרד הרווחה**, הגינה הקהילתית היא אחד מהאמצעים שיש לעובד הסוציאלי הקהילתי לפעול בקהילה כולה או בקרב אוכלוסיות ספציפיות כמו עולים, קשישים או בעלי צרכים מיוחדים. משרד הרווחה פועל יותר ביישובי פריפריה כלכלית וחברתית ובקרב אוכלוסיות החלשות ופחות ביישובים עמידים או בקרב תושבים חזקים שיוזמים ומקדמים פרויקטים קהילתיים בכוחות עצמם. השפעת הגינון הקהילתי ככלי לא נבחנה באופן שיטתי וכן לא נקבעו קריטריונים למה היא גינה קהילתית מוצלחת. הצלחת הגינות והגשמת המטרות לשמן הוקמו מעורכת רק על בסיס התרשמות העובדים בשטח.

בשן מציינת כי בכל הרשויות המקומיות בישראל קיימות מחלקות רווחה המיועדות לטפל במקרי רווחה, שבהרבה מהן יש גם עובדים קהילתיים. משרד הרווחה מעביר מספר תקנים לרשות, הנקבעים לפי מפתחות מסוימים ובכל רשות מחליטים כיצד לייעד תקנים אלה – ההחלטה היא ברמה המקומית. המשרד יכול להציג לרשות המקומית את הכלי שנקרא גינה קהילתית, לספק מקורות ידע, ולייעץ עם אילו גורמים כדאי לעשות שיתופי פעולה. למשרד אין תקציב יעודי לגינון קהילתי אלא לעבודה קהילתית, כאשר העובד במקום רואה מה הצורך, הוא צריך להיות מתואם עם המפקח ולקבל אישור לפעולות שלו. בשן מציינת כי המשרד מקיים קשר עם הממסד האקדמי בכל הקשור בהכשרת עובדים סוציאליים אך בתחום הגינון הקהילתי עדיין לא התעסקו ואין לכך הכשרה ספציפית.

בשן רואה בגינות הקהילתיות מרחבי פעילות בין תחומיים, המשלבים רווחה עם בריאות וחקלאות. במישור הקהילתי היא מצביעה על כך שלאורך השנים האחרונות קיימת מגמה של אינדיווידואליזם בישראל והגינות הקהילתיות מחזירות את העשייה המשותפת. לפי הגדרה רשמית של משרד הרווחה פעיל בקהילה הינו אדם שיש לו אחריות ומפעיל אנשים אחרים, כלומר הוא מוביל ושותף בקבלת החלטות ועושה למען הכלל באופן שיטתי ובהתמדה. לעומת זאת, להגדיר מה הן גינות קהילתיות לדעתה זה מורכב וקשה יותר לכימות. בשן מסבה את תשומת הלב לכך שיש אפשרות להיווצרות של קונפליקטים שיכולים לעלות מתוך הפעילות בגינה הקהילתית דוגמת תחרות בין פעילים שונים, מטרד של רעש לתושבים אחרים, וחילוקי דעות בדבר אסטטיקה – טבעי מול מסודר. השלכה שלילית נוספת היא חוסר התמדה – ישנן גינות שדועכות. ההתמדה בתחזוקה לטענתה היא לא טריוויאלית ודורשת משאבים של כסף, אנרגיה ותשומות של עשייה. קיימת סכנה שגינה שחוזרת להיות שטח מוזנח תביא לרגרסיה לא רק בגינה אלה גם בתהליכים הקהילתיים שקרו סביב לה, כך שלדבריה "עדיף לא להקים גינה אם יודעים שאחרי חצי שנה היא לא תמשך. מציאות כזו מעוררת ציפיות במיוחד בקרב האוכלוסיות שאנחנו מדברים עליהן, שהן מלאות בתחושות של קיפוח, ובסוף הציפיות לא מתממשות כך שעדיף כלל לא להתחיל בפרויקט כזה" (בשן, 2013). בכך מדגישה בשן את חשיבותה של הרשות המקומית שחייבת לקחת אחריות ולתת לגינות גיבוי רחב.

גברת סולי היימברג (2013), מרכזת תחום שיקום שכונות ופיתוח איכות הסביבה בשכונות שיקום **במשרד הבינוי והשיכון**, מציינת כי פרויקט שיקום שכונות פועל בכ-100 שכונות ויישובים ברחבי הארץ וכי שילוב תחום הגינון הקהילתי בו הוא יחסית חדש. עיקר הפעילות נעשית בבאר שבע, נתניה וירושלים. המשרד מפעיל ומתקצב סדנאות לועדי בתים לפיתוח גינות בשפ"פים. בשונה מהרשות המקומית השמות דגש על שצ"פים, המוטו של המשרד הוא לסייע לתושבים לפתח ולטפח את החצר המשותפת לבניינים שהמשרד משפץ. על אף הדגש על השפ"פים המשרד נרתם גם לגינות הקהילתיות בשצ"פים כאשר מזהים שיש לכך חשיבות לרמת השכונה. התמיכה התקציבית בגינות הקהילתיות נכללת בתוך התקציב השנתי של שיקום שכונות לתחום של איכות הסביבה שהוא פחות מ-850,000 ש"ח

וכולל תכניות לתלמידים, נושאי קיימות, ימי ניקיון בשכונה ולא ניתן לאמוד במדויק את התקציב לגינות קהילתיות. המשרד יוזם גינות קהילתיות "מלמעלה" כאשר מנהל פרויקט מודע לחשיבות הטיפול של שטחים מסוימים ומיישם זאת בתכניתו הכללית.

האינטרס של המשרד הוא לטפח את השכונות, להגדיל את כוח המשיכה של השכונות לתושבים חדשים ולצמצם עזיבה של תושבים ותיקים. חינוך ופרנסה הם תחומים מרכזיים לבחירת מקום המגורים אך גם נראות השכונה וטיפול הסביבה הם גורם משפיע, הן על ערך הדירות והן על הדימוי והתדמית של השכונה. טיפוח השכונה על ידי התושבים לדברי היימברג, מחבר את האוכלוסייה לשכונה באמצעות הקשר לאדמה ולסביבה ומשפר באופן כללי את איכות חייהם של התושבים. המדדים המרכזיים להצלחתה של גינה לדעתה של היימברג הם פעילות ארוכת שנים, חזות אסתטית וקיום לוח פעילויות רציף. היא מדגישה את החשיבות של תחזוקה וליווי גינוני שבלעדיהם הגינה עלולה לדעוך ולהפסיק לפעול, זאת יחד עם הסיוע הקריטי של הרשות המקומית, גם בשכונות נורמטיביות (היימברג, 2013).

פעילות משרד הבריאות ומשרד הכלכלה, עודנה מצומצמת. גברת נילי מלמד, מפקחת ארצית לגננים ומים **במשרד הכלכלה**, הצטרפה בשנת 2013 לוועדה הארצית לאחר שהוזמנה אליה על ידי אביגיל הלר ממשרד החקלאות, מתוך מטרה להכניס את הרעיון המקצועי מטעם משרד הכלכלה והסדרת תעודות מקצועיות וסיווג מקצועי לתחום. מלמד (2013) מציינת כי במשרד הכלכלה לא קיימת הגדרה לגינות קהילתיות, ובכדי להוביל תכנית חדשה שהמטרה שלה זה ליצור מקצוע של גינון קהילתי, יש למצוא צורך חברתי וכלכלי לכך. לדבריה על אף מאמציה, כרגע עוד לא נראה שיש אפשרות לקדם תכנית לימודים מסודרת לגינון קהילתי. מלמד רואה צורך להקנות לפעילי הגינות המגיעים מעולמות תוכן חברתיים כישורי גנות ואילו לבעלי הרקע בגינון כלים לעבודה קהילתית. למעשה מדובר בקורס מודולארי בו כל אחד משלים את תחום הידע החסר לו, בשונה מההכשרות המתקיימות כיום אותן רואה מלמד כחלקיות ולא מספקות. המוטיבציה לקדם קורס מקצועי של גינון קהילתי נובעת מהשאיפה לצמצם אפשרויות של כישלונות בהקמת גינות המביאים לאכזבה בקרב התושבים ומפריעים לתהליך הנוצר בה. מלמד מוסיפה כי הקניית ידע בסיסי בתחומי גינון הכולל התייחסות לגישת עבודה סביבתית ומקיימת, השקיה, הכרות עם חומרי דשן, הדברה ונוקים ותועלות הנגזרים מהם, המהווה ידע הכרחי המסייע בין היתר לשמור על בריאות הציבור.

נמצא כי **משרד הבריאות** פועל בשיתוף עם משרד התרבות והספורט ומשרד החינוך, לקידום הגינות. המשרד פרסם מכרז לביצוע מחקר הערכה לתכנית 'רשות מקדמת אורח חיים פעיל ובריא' כחלק מהמאבק במגפת ההשמנה הנחשבת לאחת מבעיות הבריאות הבולטות בעולם המערבי בכלל ובישראל בפרט (אתר משרד הבריאות, 2012). בין התנאים המחייבים להשתתפות בתכנית 'עיר פעילה ובריאה' נכללות גם הגינות הקהילתיות כאחד מהכלים לייזום וביצוע פעילויות בתחום אורח חיים פעיל ובריא. כן משמשות הגינות לפי מסמך זה כאחת מהמסגרות לפיתוח הרגלי תזונה נבונה ולכידות חברתית. בנוסף, מקדם משרד הבריאות יחד עם הגיוניט תכניות בריאות ותזונה לגיל הרך בתוך גני ילדים הכוללת הקמת גינות מאכל בתוך שטחי הגנים (משרד הבריאות, משרד התרבות והספורט ומשרד החינוך, 2012).

ינאי קרנצלר (2013), מקדם בריאות ארצי במשרד הבריאות¹⁰, מציין כי למשרד אין הגדרה למה היא גינה קהילתית אך יש לו בטחון מלא ביכולת של הגופים שמתעסקים באופן יומי בגינות לאבחן בין גינה שהיא באמת קהילתית לבין גינה שהיא לא. המשרד לא מכתוב הגדרות לגופים המקדמים את התחום אלא מנסה לסייע להם.

¹⁰ ינאי קרנצלר חקר וכתב תזה במסגרת לימודי המוסמך באוניברסיטה העברית על השפעת גינות קהילתיות בארבע שכונות בירושלים על ההון האנושי של התושבים. עבודתו מצוטטת במחקר זה.

המוטיבציה של המשרד לקדם את התחום נובעת מתוך הבנה כי ישנו חיבור ישיר בין גינו"ק להיבטים בריאותיים שונים. קיים היבט של פעילות פיזית כאשר הגינה מוציאה את האנשים מאורח חיים "יושבני", סביל ולא בריא, לעבודה ותנועה בחוץ, זוהי פעילות פיזית לא תחרותית שאינה נמדדת בזמן מדויק. היבט אחר הוא הרגלי צריכת מזון, לפי קרנצ'ר (2013) כאשר ילדים מגדלים ירקות הסיכוי שהם יצרכו אותם גדל. היבט בריאותי נוסף הוא ההיבט החברתי-קהילתי, הגינות הקהילתיות מוציאות את האנשים להיות אחד עם השני, בעבודה ופנאי משותפים ובכך לחזק את הקשרים החברתיים בתוך הקהילה. לדבריו נמצא כי אנשים שיש להם קשרים עם אנשים בקהילה בריאים יותר לעומת מי שנשאר בודד בתוך הבית.

מבחינת משאבים מציין קרנצ'ר כי משרד הבריאות מקצה 300,000 ש"ח בשנה לפרויקט ביחד עם הגוינט אשר הציע לפתח פרויקט של גינות מאכל בגני ילדים, מודל שונה מהמודלים הרגילים של גינות קהילתיות אך הרעיון דומה והילדים נחשבים לגישתו לקהילה. קרנצ'ר מציין כי קידום בריאות בפרויקטים דוגמת גינות קהילתיות הגורמות לאוכלוסייה להיות בריאה יותר הוא איננו טריוויאלי כאשר קיימים הרבה אתגרים מידיים של תחלואה, שמירה על תקינות בתי החולים ומתן שירותי בריאות נאותים. יש התקדמות במשרד הן ברמת הרצון והן ברמת המשאבים לעבר קידום בריאות ולא רק טיפול בחולים, אך זה אתגר משרדי לפנות לעשייה שהתועלות בה אינן מיידיות. קרנצ'ר מביע את תמיכתו בהחזרת תחום הגינון הקהילתי לשטח דרך מקדמי בריאות שונים דוגמת לשכות בריאות מחוזיות, אחיות מחוזיות, רופאים מחוזיים, אחיות טיפות חלב, מתאמי בריאות עירוניים ותכניות לקידום בריאות ברשויות המקומיות. הוא מציין כי ניתן לזהות בגינות הקהילתיות גם היבטים שליליים, במחקר שערך הוא זיהה שכונה שעוברת תהליך של התחרדות ויש מתח בין אוכלוסייה חרדית שנכנסת לשכונה לבין האוכלוסייה שלא מעוניינת בזה והגינה הקהילתית הייתה במרכז המתח הזה (קרנצ'ר, 2013).

בהתייחסות למרכזיות הרשות המקומית כשחקן מפתח לקידום הגינות מדגיש קרנצ'ר כי חייב להתקיים שיתוף פעולה, תמיכה והכרה של ראש העיר והאגפים השונים לטובת פיתוח התחום ברשות. קרנצ'ר מעריך שצעד משמעותי לפיתוח וקידום הגינות הקהילתיות בישראל יהיה בהפיכתן להיות כחלק ממדדי איכות והצלחה של רשויות מקומיות. כלומר, שהממשלה, אזרח או מרכז שלטון מקומי מודד את ההצלחה של רשות מקומית, מספר הגינות הקהילתיות והפעילים בהן יהיו חלק ממדדי ההצלחה של רשות. הגינות צריכות להיות לדעתו חלק מהמדיניות העירונית, כפי שברור שיש ברשות בתי ספר, פארקים ושירותי תברואה אז תהיה ציפייה שרשות שמכבדת את עצמה תפעיל ותתמוך בגינות קהילתיות.

ברמה הארצית קרנצ'ר עומד על שני תחומים מרכזיים אותם יש לפתח, האחד הוא יצירת תמיכה רחבה מצד משרדי ממשלה לשילוב גינות קהילתיות בתוך דרכי העבודה שלהם, והשני הוא הנגשת התחום לאוכלוסייה הערבית. לפי דבריו, כובד המשקל של המשאבים האנושיים, הבירוקרטיים והפוליטיים לטובת גינות קהילתיות מופנים בעיקר לדוברי עברית, כך שלהם יש את היכולת להפעיל ולנצל את המשאבים הקיימים. הוא מציין כי אפשר היה לראות שהאוכלוסייה הערבית הייתה מאד חסרה בכנס הארצי לגינון קהילתי. לדבריו, סוכרת ופערים בריאותיים נוספים בין המגזר היהודי לערבי הם רחבי היקף ורמת התשתיות ברשויות הערביות ירודה מאד לעומת רשויות במגזר היהודי. כל עוד המשאב של גינון קהילתי הוא משאב המתבטא בשפה העברית אז זה מהווה חסם לקידום התחום בקרב האוכלוסייה שהיא אולי הכי זקוקה לכלי הזה (קרנצ'ר, 2013).

תרומת **הגופים העסקיים** לתחום הגינו"ק לא נמצאה כמשמעותית. כמו כן **מוסדות השכלה הגבוהה**, המהווים במידה מסויימת זרוע רחבה ויישומית של משרד החינוך, נמצאו בראייה כללית כשוליים לפיתוח וחקר התחום כיום. בחלק מהקמפוסים (חיפה, באר שבע, תל אביב) במסגרת פעילות "הקמפוס הירוק" סטודנטים יוזמים גינות קהילתיות בתחום הקמפוס או זכאים למלגה בתמורה למעורבות בגינות קהילתיות ברחבי העיר. עם זאת,

האוניברסיטאות לא שותפות ביצירת פרופסיה ופיתוח תחום הלימודים הקשור לגינו"ק. נמצא כי תרומתן של המכללות לפיתוח מקצוע של תחום הגינו"ק היא משמעותית יותר. מכללת אורנים מציעה קורס סמסטריאלי בן 56 שעות לגינון קהילתי. החטיבה ללימודי חוץ במכללה האקדמית תל חי מפעילה 'קורס גינון מזון קהילתי וקיימות' בן 60 שעות אקדמיות המקנה תעודה, אשר נערך בשיתוף קמפוס ירוק, היחידה הסביבתית במועצה אזורית גליל עליון והמדרשה לחקלאות פרמקלצ'ר.¹¹ לפי הסילבוס, הקורס מקנה למשתתפיו הכשרה עיונית ומעשית ויכולת התאמה ליישום בתחומי העיסוק שלהם. ההכשרה כוללת הן נושאים הקשורים לפעילות בגינה עצמה כגון לימוד על תפעול גינה והפעלת הקהילה וכן נושאים הקשורים בתכנון נכון של הגינה ובעבודה מול הרשות המקומית. בין המרצים המלמדים את הקורס מצוין בסילבוס כי נכללים בו אנשי אקדמיה, נציגי משרד החקלאות, החלה"ט והמדרשה לחקלאות פרמקלצ'ר (מכללת תל חי, סילבוס הקורס).

נמצא כי גם **התארגנויות אזרחיות לא פורמאליות** לקידום הגינון הקהילתי ברמה הארצית הינן עדיין בתהליך גיבוש וארגון. בין ארגונים אלה ניתן למנות את "עץ בעיר", "אורבניקה- התעוררות עירונית" ו-"שינוי ירוק". בראש ההתארגנויות המקדמות את תחום הגינות הקהילתיות עומדת "התארגנות פעילים למען גינות קהילתיות בישראל" שהיא התארגנות של פעילים מובילים בגינות הקהילתיות ברחבי הארץ ואנשים בעלי רקע וניסיון מקצועי בתחומים סביבתיים, חינוכיים וחברתיים. ההתארגנות מציעה לציבור הרחב באמצעות אתר אינטרנט מאגר מידע מקצועי אודות גינו"ק, מיפוי ארצי של גינות קהילתיות, ריכוז רשתות חברתיות בנושא, מאגר אנשי קשר רלוונטיים ברשויות, כנסים וימי עיון. הפעילות בארגונים השונים הינה על בסיס התנדבותי והשותפים לארגונים אלה מייצגים בעיקר אזרחים יהודים ממעמד סוציו אקונומי מבוסס, הגרים במרכז הארץ. צמיחת ארגונים אלה והרשתות החברתיות העוסקות בתחום מעידות על כך שהגינות הקהילתיות אכן מוביל לפיתוח אזרחות פעילה ומעורבת החל מרמת השכונה, דרך הרשויות המקומיות ועד לרמה הארצית.

האינטרקציה בין מגוון הגופים שתוארו עד כה נבחנה באמצעות השתתפות במפגשים של **הועדה הבין משרדית לקידום תחום הגינון הקהילתי**. הועדה הוקמה על ידי הגיוינט והמשרד להגנת הסביבה על מנת לאגם משאבים ולבצע חשיבה רוחבית המובילה לעשייה רחבה וכוללת (קמייסקי, שביד, לב, 2014). הועדה, אשר פעילותה החלה בשנת 2009, כוללת נציגים משלושת המגזרים: משרדי ממשלה, עמותות סביבתיות חברתיות והמגזר העסקי. הועדה נפגשת אחת לשלושה חודשים בבנין משרדי הגיוינט בירושלים, והיא נערכת במתכונת של דיון בין המשתתפים בו נציגי הגופים השונים מצייגים את הפעילות בתחום במשרדם ואת התייחסותם לפעילות והעשייה של הועדה. נציגי הועדה הביעו שביעות רצון כללית משיתוף הפעולה בין יושבי הועדה וציינו כי מעטים הפעמים אם בכלל שניתן לזהות קונפליקטים בין הגופים השונים. יחד עם זאת הנציגים מודעים לכך שכל גוף רואה לנגד עיניו את האינטרסים שלו בגינות ומכניס ומקדם את הדגשים שלו.

נמצא כי חזון הועדה ואופן התנהלותה עודם בתהליכי התהוות וגיבוש. הועדה עודנה בוחנת סוגיות בסיסיות של טרמינולוגיה וסמנטיקה, כלומר מה המשמעות של צמד המילים "גינה קהילתית", אילו פעילויות ופרויקטים נכללים בתוך הגדרות אלה ומה מחוצה להן. השיח הרווח בועדה הוא לכוון להגדרה רחבה בכדי לאפשר לפרויקטים רבים ככל האפשר העונים על הקריטריונים של קהילה המטפחת את סביבתה באמצעות עיבוד אדמה להיכלל בתוכה. דיון נוסף בועדה עוסק בניסיון לברר האם ניתן לדרג קריטריונים ויתרונות של גינון קהילתי החשובים יותר או פחות מאחרים. דיון חשוב נוסף אשר עלה בועדה הוא בשאלה האם הועדה מתמקדת באוכלוסיות החלשות ובפריפריה או שהיא כללית. תוצריה המרכזיים של הועדה הינם הפקת ימי עיון וכנסים בתחום הגינון הקהילתי, פרסום החוברת "סודן

¹¹ בשיחת טלפון עם נציג של מכללת תל חי נמסר כי בשנת הלימודים התשע"ה לא מתקיים הקורס.

של הגינות הקהילתיות" (בהפקת משרד החקלאות, 2013), איגום וגיוס משאבים לפיתוח פרויקטים של גינון קהילתי (גיוס גם ממשרדי ממשלה נוספים דוגמת משרד העלייה והקליטה) ואיתור הזדמנויות למינוף התחום וזיהוי לקוחות ושותפים פוטנציאליים לשימוש בכלי זה.

בועדה בולטים בחסרונם נציגים של משרד החינוך ומשרד הפנים. מבחינת נציגות אזרחית "מהשטח" יש נציג מטעם 'התארגנות גינות קהילה בישראל' אשר מייצגים בהכללה אוכלוסייה חזקה המפתחת ומקדמת גינות קהילתיות. נציגות זו מהווה נציגות "מלמטה" מטעם האזרחים, אך נשאלת השאלה האם ביכולתה לייצג גם פעילי גינות קהילתיות שונות דוגמת אזורים סוציו-אקונומיים חלשים ואוכלוסיות מיעוטים.

אחד מנציגי משרדי הממשלה השותף בוועדה עמד על הקושי של חברי הוועדה להוביל ולקדם את תחום הגינון הקהילתי כיוון שלמעשה נציגי הוועדה מתפקדים כמשרתי ציבור מקצועיים בכירים אך הם לא נבחרו ציבור המובילים מדיניות. הם מנסים לקדם את הנושא מ"האמצע" אך בכל פעם שמתחלף השלטון וההנהלות הבכירות של המשרדים יש צורך לעשות קידום מחדש של קונצפט הגינון הקהילתי בקרב מקבלי החלטות והמנהלים הבכירים. נציגי הגופים השונים הפועלים בוועדה רואים בגינון הקהילתי כלי ותופעה שיש לקדם, כל משרד מתוך המוטיבציה והאינטרסים הקשורים לתחומם (ראה טבלה 3 בהמשך). נציגי הוועדה הצביעו על אתגרים, פערים ודגשים שונים הקשורים לתחום, בהם:

- חשיבות שיתוף הפעולה עם הרשות המקומית, כמהווה שחקן מפתח בפיתוח הגינות. על שיתוף הפעולה מצידן לכלול אחריות על התפתחות הגינות, מתן תמיכה והקצאת משאבים.
- צורך בפיתוח הכשרה מקצועית ואקדמאית של כוח אדם מיומן להובלה וריכוז גינות קהילתיות.
- צמצום הפער בפיתוח התחום במגזר הערבי.
- אתגר בקיום פעילות מתמשכת של גינות קהילתיות, גיוס קהילה ויצירת גרעין פעילים רחב שלא נשען רק על "משוגע לדבר" אחד שבהעדרו הגינה מפסיקה לתפקד.
- פיתוח מקצועי של התחום תוך הימנעות מהפיכתו לממוסד ומקובע ושמירה על היצירתיות והרב גוניות של ביטוייו.
- שקיפות בפעילותו של כל גוף היושב בוועדה.

כן נמצא כי חלק מהגופים הפועלים ברמה הארצית מפרסמים מידע על גבי רשת האינטרנט, כל גוף באופן נפרד ובהיקף שונה. לא קיים "בנק מידע" מרכזי המרכז תחתיו את המידע הרב הקיים בתחום, דוגמת מדריכי גינון קהילתי, קבצי מידע חקלאי וגינוני, מיפוי גינות, ספרות מקצועית ועוד. בתוך המרחב הוירטואלי של רשת האינטרנט נראה כי שיתוף הפעולה בין הגופים מצומצם יותר, וכך נוצרות כפילויות.

טבלה 3 - מאפיינים של שחקני מפתח בתחום הגינון הקהילתי.

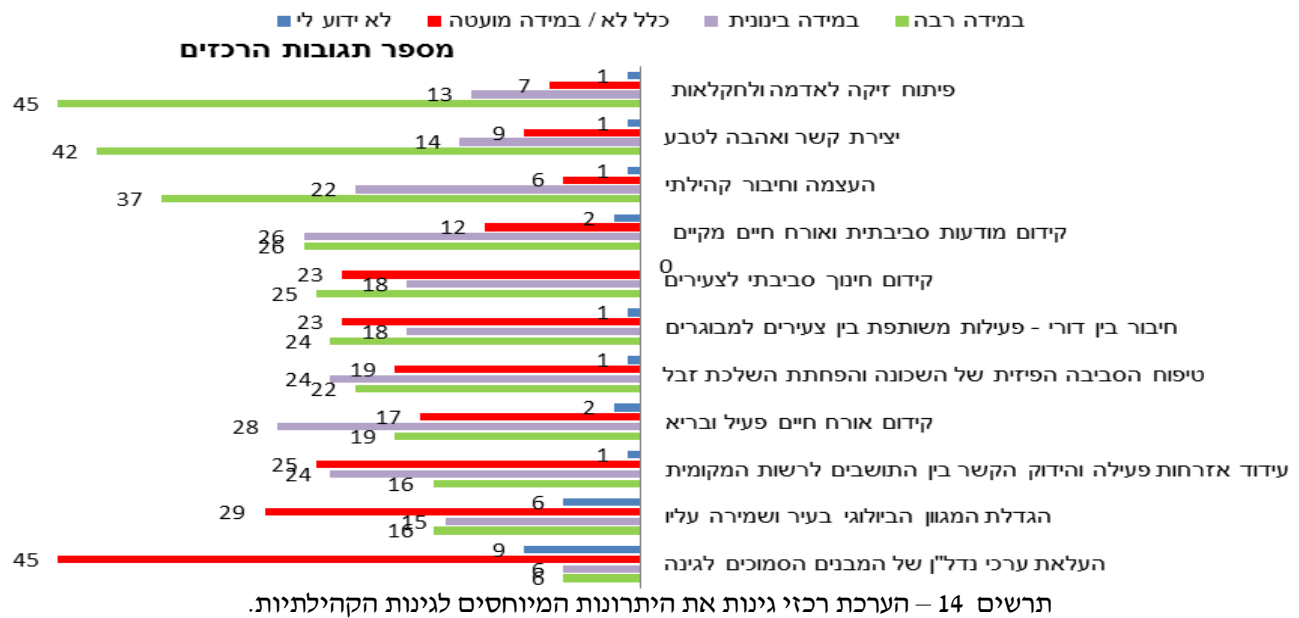
דגשים וזיהוי אתגרים ופערים	מאפיינים	
<ul style="list-style-type: none"> - מספר הגינות הוא דינמי ולכן יש קושי לאמוד את היקף התופעה (יש גינות שקמות ומנגד גינות ש"מתות"). - גינון קהילתי בדגש על תוצרת ויבול אינו משתלם בארץ בשל עלויות המים הגבוהות ומחיר הירקות הנמוך. - יש לשמור על אופיו היצירתי והעממי מבלי למסד ולתחום אותו בהגדרות ברורות ומשפטיות מגבילות. - יש לקדם פרופסיה והתמחות בתחום הגינון הקהילתי כחלק מהכשרה של עובדים סוציאליים קהילתיים. - לרשויות חזקות קל יותר להקים ולתחזק גינות קהילתיות מאשר לרשויות פריפריאליות וחלשות, הן מבחינת תקציב והן מבחינת הון אנושי. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - גינון קהילתי כאמצעי לחיזוקן ולשילובן של אוכלוסיות חלשות בחברה. <p>אפיקי תמיכה</p> <ul style="list-style-type: none"> - איגום והקצאת תקציבים לפרויקטים. - הפקת כנסים וימי עיון. - ריכוז הוועדה הארצית. <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים</p> <ul style="list-style-type: none"> - קיימים פרסומים כלליים על גינות קהילתיות. <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - אין פעילות שטח ישירה – הפעלה של גופי שטח. - מתקיים ליווי של רשויות המבקשות סיוע בפיתוח תהליך של הקמת גינות קהילתיות בשטחן. 	גיוניט ישראל
<ul style="list-style-type: none"> - הגנה על יעוד הקרקע עליהן מוקמות הגינות לשימוש לאורך זמן. - יצירת התמדה בפעילות הגינות לאורך זמן בהובלת גרעין מוביל חזק המורכב ממספר פעילים. - קיים צורך בליווי מקצועי בתחילת פעולת הגינות. - יש לקדם הכשרת כוח אדם מיומן לעיסוק בגינון קהילתי. - שיתוף פעולה וסיוע מצד הרשות המקומית הוא הכרחי, קיים צורך להגביר את המודעות שלהן בהכרת הפוטנציאל של הגינות ככלי ופלטפורמה לפיתוח הסביבה והקהילה. - יש לקדם מדיניות ארצית לגינון קהילתי ולהקצות לוועדה תקציבים בכדי שתוכל ליישמה. המדיניות צריכה להיות כללית בכדי לאפשר התאמות למודלים השונים המתפתחים ברשויות השונות. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - קידום התחום הסביבתי בערים ופיתוח חינוך ומודעות סביבתית בקרב הציבור. <p>אפיקי תמיכה</p> <ul style="list-style-type: none"> - עובדים בשטח. - רכזת ארצית לגינון קהילתי. - פיתוח ידע מקצועי. <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים</p> <ul style="list-style-type: none"> - פרסומים שונים באתר האינטרנט וכן מסמכים ומדריכים הקשורים בגינון קהילתי באופן כללי וכן ברמת הרשויות המקומיות. <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - פיתוח תחום הגינון ברמה הארצית - עריכת הדרכות והשתלמויות בתחום - הפעלת רכזי גינון ברשויות רבות, הפעלת גרעין ייחודי לגינון קהילתי בירושלים ומתנדבי שנת שירות ומורות חיילות במספר יישובים נוספים. 	החברה להגנת הטבע
<ul style="list-style-type: none"> - יש צורך בהקצאת כוח אדם מיומן ומתמיד לאורך זמן בעשייה הקשורה בגינון הקהילתי. - שיתוף פעולה עם הרשויות המקומיות הוא הכרחי. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - כלי לקידום קיימות בערים ופיתוח פעילות מודעות סביבתית וקהילתית. <p>אפיקי תמיכה</p> <ul style="list-style-type: none"> - הקצאת תקציבים לרשויות מקומיות לטובת פיתוח גינות. - שותף בהפקת כנסים וימי עיון בתחום הגינון הקהילתי. <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים</p> <ul style="list-style-type: none"> - פרסומים בתחום שטחים פתוחים בכלל וגינות קהילתיות בפרט. - מספר דפים באתר האינטרנט, פרסום דפי מידע אודות התחום. <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - למשרד אין פעילות שטח ישירה, הוא מפעיל גופים אחרים ברמת העבודה בשטח. 	המשרד להגנת הסביבה

<ul style="list-style-type: none"> - יש לקדם שיתופי פעולה עם רשויות מקומיות ולעודדן להקצות משאבים לתחום. - מתן סיוע "מלמעלה" לפיתוח התחום ברשויות קטנות ויישובי הפריפריה. - קיים פער בתחום בקרב המגזר הערבי והחרדי. - יש לפתח כלים לעבודה עם הקהילה וגיוס שלה. - יש לקדם הסדרת לימודי גינון קהילתי במערכת ההשכלה הגבוהה. - חשוב לבסס ולייצב את מעמד הגינות הקהילתיות ברשויות המקומיות ויחד עם זה לוודא שלא ממסגרים את הנושא בתוך מערכת התניות משפטיות מסורבלת אשר יגבילו את אופן הקמתן והתפתחותן. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - פיתוח זיקה לקרקע ולעולם החקלאות. - הצלחת הגננים לטפח גן פורח ולהנות מיבול. <p>אפיקי תמיכה</p> <ul style="list-style-type: none"> - הקצאת תקציב (לא מומש בפועל). - הקצאת שני רפרנטים המקדמים את הנושא. - הפקת כנסים וימי עיון בקריה החקלאית בבית דגן ובמקומות נוספים. - הכשרת גננים ופעילים. <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים</p> <ul style="list-style-type: none"> - פרסום עלוני מידע גינוני – חקלאי בתחום הגינון הקהילתי. - באתר האינטרנט מופיעים דפים בנושא וניתן להוריד קבצי מידע. <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - המשרד לא מקיים פעילות ברמת הרשויות המקומיות, למעט הדרכות גינוניות המתקיימות מעת לעת. 	משרד החקלאות
<ul style="list-style-type: none"> - דעיכת גינות לאחר הקמתן עלולה להביא לרגרסיה גם בתהליכים הקהילתיים שנלווים לה. - קיים פוטנציאל להיווצרות חילוקי דעות בין תושבים סביב פעילות הגינה הקהילתית. - יש חשיבות רבה לשיתוף פעולה עם הרשות ולקחת אחריות מצדה לקידום הנושא. - לא מתקיימות הכשרות אקדמאיות ספציפיות לעובדים סוציאליים קהילתיים בתחום הגינון הקהילתי. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - קידום, העצמה וליכוד קהילתי באוכלוסיות חלשות. - פיתוח כלי עבודה נוסף לעובד הסוציאלי הקהילתי. <p>אפיקי תמיכה - אין תקציב יעודי לגינון קהילתי אלא לעבודה קהילתית.</p> <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים - לא נמצא מידע מסודר.</p> <p>פעילות שטח ברשויות - עו"ס קהילתיים שפועלים עם כלי הגינון"ק.</p>	משרד הרווחה
<ul style="list-style-type: none"> - יש צורך בליווי מקצועי גנני לגינות הקהילתיות. - ההתמדה לאורך שנים בפעילות הגינות היא קריטריון הכרחי להצלחתן. - ישנה חשיבות רבה לשיתוף פעולה וסיוע של הרשות המקומית לגינות הקהילתיות, גם בשכונות המתאפיינות באוכלוסייה חזקה. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - טיפוח השכונות והגדלת כוח משיכת השכונות לתושבים חדשים וצמצום עזיבה של תושבים ותיקים. <p>אפיקי תמיכה - מפעיל ומתקצב סדנאות לועדי בתים לפיתוח גינות בשפ"פים.</p> <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים - לא נמצא מידע ופרסום מסודר.</p> <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - לפי החלטת מנהל פרויקט בשכונת בהם מתקיים פרויקט שיקום שכונות האם להכניס גינון קהילתי לתכנית העבודה. 	משרד הבינוי והשיכון
<ul style="list-style-type: none"> - יצירת ובניית מקצוע חדש של גינון קהילתי במשרד הכלכלה הוא מהלך מורכב. - בקרב רכזי גינות קיימים פערי ידע בתחומי הגננות והעבודה הקהילתית אשר יש לצמצם. - כיום ישנו פער בין הרצוי למצוי מבחינת רמת המאמץ של הפעילים לבין התוצרים בשטח בעיקר בתחומי היבול והאסטטיקה. - פיתוח מקצועי של התחום ולא התמסדות שלו בכדי לא לפגוע ביצירתיות העולה מהשטח. - יש לקדם פיתוח נבון ורגיש של התחום במגזר הערבי. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - הסדרת תעודות מקצועיות וסיווג מקצועי לתחום. - לצמצם כישלונות בהקמת גינות. - שמירה על בריאות הציבור – הקניית נהלי עבודה נכונים עם חומרי הדברה ודישון. <p>אפיקי תמיכה - כרגע עדיין לא קיימים.</p> <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים - לא נמצא פרסום</p> <p>פעילות שטח ברשויות - לא קיים</p>	משרד הכלכלה
<ul style="list-style-type: none"> - קידום גינון קהילתי ככלי של רפואה מונעת נדחק לשוליים כאשר יש אתגרים דחופים ומיידיים בטיפול במקרי חולי. - קיימת חשיבות מרכזית לשיתוף פעולה והכרה של הרשות המקומית ונציגיה לקידום הנושא. - הגינות הקהילתיות צריכות להיות חלק ממדיניות עירונית. - יש לעודד משרדי ממשלה לשלב גינות קהילתיות בתוך דרכי העבודה שלהם. - הנגשת התחום לאוכלוסייה הערבית וצמצום הפער בתחום. 	<p>מוטיבציה מרכזית</p> <ul style="list-style-type: none"> - כלי לייזום וביצוע פעילויות בתחום אורח חיים פעיל ובריא. - הגינות מהוות מסגרות לפיתוח הרגלי תזונה נבונה ולכידות חברתית. <p>אפיקי תמיכה - תקציב לפרויקט המופעל על ידי הגוינט בגני ילדים.</p> <p>פרסום מידע ופיתוח תכנים רלוונטיים - לא נמצא פרסום.</p> <p>פעילות שטח ברשויות</p> <ul style="list-style-type: none"> - מפעילים באמצעות הגוינט פעילות בגני ילדים, אך אין עובדים ספציפיים מטעם המשרד המקדמים בשטח גינון קהילתי. 	משרד הבריאות

שחקני המפתח בתחום הגינו"ק ציינו מגוון תועלות חברתיות וסביבתיות שהם מזהים בפעילויות בגינות קהיליות, רכזי הגינות התבקשו להעריך עד כמה הם מזהים את ביטויי היתרונות השונים עליהם הצביעו בעלי העניין המרכזיים ברמה הארצית בגינות בהן הם פועלים (ראה תרשים 14). התחומים הבולטים אותם ציינו הרכזים הם פיתוח זיקה לאדמה ולחקלאות (68%), יצירת קשר ואהבה לטבע (63%) והעצמה וחיבור קהילתי (56%). שלושת התחומים הפחות בולטים בפועל לפי הרכזים הם: העלאת ערכי נדל"ן של המבנים הסמוכים לגינה, הגדלת המגוון הביולוגי בעיר ושמירה עליו ועידוד אזרחות פעילה והידוק הקשר בין התושבים לרשות המקומית. על אף שלא כל התחומים קיבלו הערכה גבוהה למידת תרומתם מבחינת מספר הרכזים, כל התחומי היתרונות נמצאו כמתקיימים, גם אם במספר גינות מצומצם.

הערכת רכזי גינות ליתרונות המיוחסים לגינות קהילתיות בפועל (n=66)

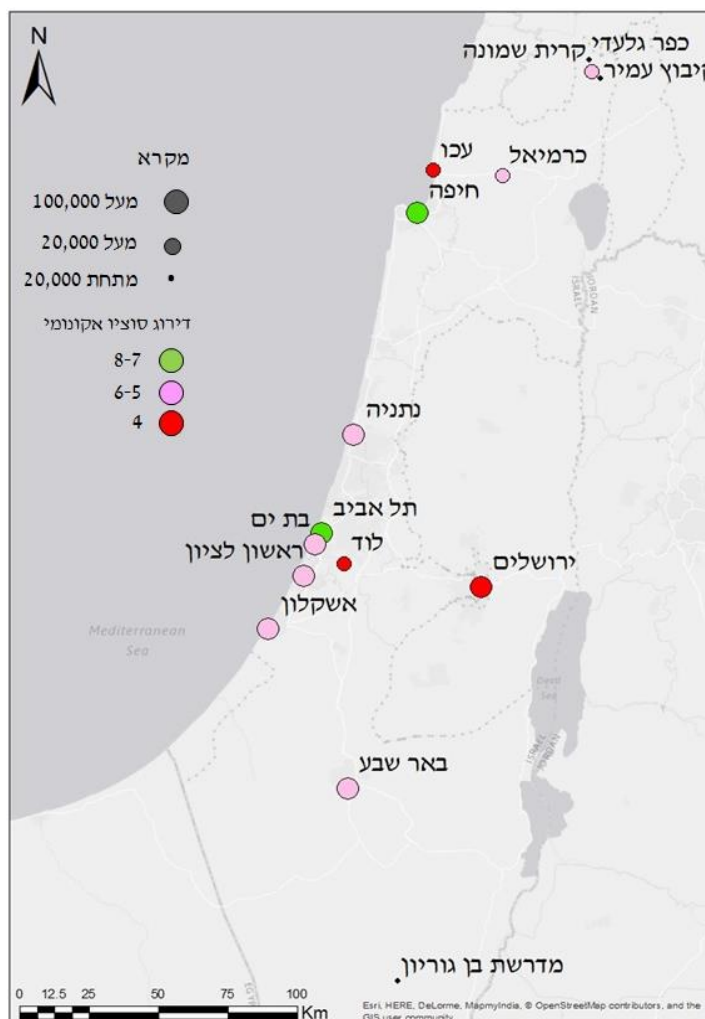
במבט משווה בין תפישת רכזי הגינות ליתרונות הבאים לידי ביטוי בפועל לבין המוטיבציות של השחקנים הארציים הפועלים לקידום הגינון הקהילתי ניתן לזהות כי האינטרסים של שחקנים מסוימים מתממשים יותר מאשר של שחקנים אחרים. בהכללה ניתן לומר כי האינטרסים והמטרות של השחקנים הסביבתיים – משרד החקלאות, המשרד להגנת הסביבה והחלה"ט, נענים בגינות הקהילתיות בכך שהן מקדמות מודעות ופעילות סביבתית-חקלאית בעיר. אינטרסים ומטרות הנלוות אליהן הקשורות לתחום הקהילה, החינוך והבריאות מושגות במידה פחותה יותר, ועוד פחות מהן הנושאים הקשורים בהשפעה של הגינות על הקשר בין התושבים לרשות המקומית והשפעות נדל"ניות הקשורות בגינות. יחד עם זאת, כיוון שכך או כך כל מגוון תחומי היתרונות מתקיימים בתוך תחומי הרשות המקומית, הרשות נהנית מהם באופן ישיר ועקיף כאשר בתוכה מתגבשות קהילות בהן מתפתח ההון החברתי-אנושי. ממצאים אלה מצביעים על כך שיש שונות בין מידת מימוש היתרונות הפוטנציאליים של הגינות בתחומים שונים, כפי שמייחסים להם אנשי המקצוע והספרות המקצועית, לבין המציאות בישראל בשטח.

לסיכום, נמצא כי המשרדים הממשלתיים הפעילים ביותר בתחום הגינו"ק בישראל כיום הינם משרד החקלאות והמשרד להגנת הסביבה. מבחינת הפעילות בשטח בולטות החלה"ט והגיוינט המקדמות גינות קהילתיות ברמה הארצית עם התייחסות מיוחדת לאוכלוסיות פריפריאליות. נמצא כי לכל גוף יש את המוטיבציה שלו לתמיכה בגינון הקהילתי ולכל גוף אפיקי פעולה ועשייה ברמה הארצית וברמת השטח הייחודיים לו.

4.3 רשויות מקומיות

לדברי רוב נציגי הגופים המקדמים את תחום הגינון ברמה הארצית לרשות המקומית תפקיד מרכזי מאוד בפיתוחן של גינות קהילתיות ובהצלחתן. על פי תוצאות הסקר ומחקר הגישוש תומכות הרשויות המקומיות במרבית הגינות בשני משאבים מרכזיים חיוניים: קרקע ומים. עם זאת, חלוקת המשאבים הזו אינה אחידה לכל הגינות. דוגמא לכך היא עיריית ירושלים המספקת מים בחינם לגינת מוזאון הטבע ואילו בגינת הנורית תושבי הבלוק משלמים על המים. כפי שנמצא בסקר הרכזים, מרבית הגינות מוקמות על שצפ"ם של הרשויות המקומיות. האיום על קיומן של שלושת הגינות הנצפות בירושלים בעקבות החלטות תכנוניות מצביע על התפקיד המרכזי של הרשויות המקומיות בהבטחת קיומן של הגינות והשמירה עליהן. בידי הרשויות המקומיות אמצעים נוספים לפיתוח הגינות: סיוע בציוד גינוני וארונות ציוד; סיוע מצד אגפי הרווחה; סיוע מצד האגפים הפיזיים דוגמת שיפור פני העיר, גינון, תברואה; קיום מפגשי שולחנות עגולים עם תושבים וגורמים רלוונטיים ועוד. מרכזיות הרשות המקומית לתפקודן של הגינות הקהילתיות מעלה מספר שאלות. האם רשויות מקומיות מובילות את פיתוח הגינות קהילתיות בתחומן או שמהן מצטרפות לתמיכה בגינות שהוקמו ביוזמת התושבים וארגוני המגזר השלישי? האם קיימים מודלים של גינון קהילתי שהרשות המקומית מעודדת? ובאילו אמצעים תומכת הרשות המקומית בגינות?

על מנת להשיב על שאלות אלו נערכו סיורי שטח ב-20 גינות קהילתיות ב-15 ישובים בפריסה גיאוגרפית ארצית המגוונים בגודלם הדמוגרפי ודירוגם הסוציו אקונומי המוצגים ב מפה 5.

מפה 5 – מפת היישובים שבהם התקיימו סיורים בגינות קהילתיות.

בנוסף לסיורי השטח בגינות הקהילתיות ביישובים השונים, נסקרו אתרי האינטרנט שלהם ונערכו רעיונות ופגישות עם נציגים מקומיים של חלק מהיישובים. איסוף המידע באמצעות רשת האינטרנט מתבסס על ההנחה כי אתרי האינטרנט של הרשויות מהווים כיום מעין סוג של "כרטיס הביקור של העיר", בהם מוגש לתושבים או לאנשים החושבים לעבור לגור בעיר מידע רב על השירותים המוניציפליים הניתנים בה. כך יתכן שבאתרים אלה יופיעו דפים העוסקים בגינון קהילתי אשר יכולים לספק מידע חשוב על התפתחות התחום ביישוב ורמת מעורבות הרשות בנושא.

על פי תוצאות הסקר בקרב הרכזים במחצית מהמקרים היוזמה להקמת הגינה הקהילתית מגיעה מקרב תושבי השכונות ואילו ב-7% מהמקרים בלבד הרשות המקומית היא שיזמה את הקמת הגינה. מעיון באתרי המועצות שנבחנו וכן מהסיורים עולה כי בירושלים שלוש גינות הוקמו ביוזמתה הבלעדית של העירייה אך רוב הגינות בעיר בדומה לתל אביב ובאר שבע מתאפיינות בריבוי גורמים המעורבים בהקמת והפעלת הגינות. בבת-ים בלט שיתוף גרעין הפעילים כחלק מתהליך הקמת הגינה בו תמכה העירייה. נתניה ואשקלון מתאפיינות במעורבות גדולה של הרשות המקומית בתחום הגינון הקהילתי וגינות בתחומן מוקמות כיום על ידי העירייה בלבד. חשוב לציין שעל אף שבנתניה ואשקלון הגינות מוקמות "מלמעלה" הן נוקטות באסטרטגיות הפוכות. בנתניה מאתרים תחילה שטח מתאים ליד מתנ"ס ואז מחפשים קהילה, ובאשקלון לעומת זאת הרשות מזהה שכונה שבה יש צורך חברתי קהילתי שהגינות הקהילתיות יכול לענות עליו ולאחר מכן מאתרת שטח מתאים ומתחילה בגיוס התושבים בעזרת עובדים קהילתיים. בראשון לציון הקימה הרשות המקומית גינה קהילתית גדולה מאד המחולקת לחלקות אישיות ומופעלת ומרוכזת באמצעות החברה העירונית ראשל"צ לתרבות, ספורט ונופש בע"מ. בכרמיאל עובדת קהילתית יחד עם אגף הרווחה בעיר ואגפים פיזיים הניעו תושבים לפנות אזורים עמוסי פסולת ולהקים גינות קהילתיות על שצ"פים ושפ"פים. ביישובים הכפריים שנבחנו בולטת המועצה האזורית גליל עליון, המלווה את תהליך הקמת הגינות ואילו במדרשת בן גוריון הוקמה גינה ביוזמת הסטודנטים.

המוטיבציה להקמת גינות קהילתיות משתנה מיישוב ליישוב. עיריית ירושלים מרוויחה מצמיחת תופעת הגינון הקהילתי בתחומה בעיקר בהיבטים של אזרחות פעילה, ליכוד והעצמה קהילתית של תושביה (יוסי שרעבי, בתוך צוויקל ומלטינסקי, 2012). בבאר שבע החזון לגינות קהילתיות משלב דגשים חקלאיים בהיבטים חברתיים קהילתיים יחד עם רצון למעורבות העירייה והשאפה להגדיל את מספר הפעילים, הגינות והמודלים שבהם הן מוקמות ומופעלות (אוברבך, 2014). מודל התמיכה שמפעילה עיריית באר שבע הביא לגידול במספר הגינות הקהילתיות ביותר מפי 2 במהלך 3 שנים ולפיזור שלהן ברחבי השכונות השונות בעיר (ראה נספח 5). מנהלת אגף רבעים ושכונות בעיריית נתניה טוענת כי כאשר הזיקה בין האוכלוסייה לבין הסביבה הפיזית שלה גוברת האוכלוסייה פחות מתלוננת ויותר שבעת רצון. האוכלוסייה הופכת ליותר אקטיבית ביחס לסביבה ולרשות המקומית ובמידה והם מגיעים עם דרישות לעירייה הם עושים זאת ממקום של ידע והתנסות מהשטח. הדגש בעיריית נתניה הוא חברתי וקהילתי ובו גם האתגר המרכזי לעורר ולהוציא את התושבים מבתיים וממסכי הטלוויזיה והמחשב לצאת החוצה לעבוד את האדמה ולפגוש שכנים באופן בלתי אמצעי (רגיאנו, 2014).

לדברי מנהל מחלקת העבודה הקהילתית באגף הרווחה באשקלון (וולפסון, 2014) הגינות בעירו הוקמו במטרה לפתור בעיות חברתיות בתוך השכונות בהן מתגוררת אוכלוסייה הטרונגנית מבחינת גיל ומוצא. לדברי וולפסון עיריית אשקלון נהנית מפיתוח ושיפור חזות השכונה, ליכוד חברתי-קהילתי של התושבים וחיבורם לנציגי העירייה. וולפסון מצביע על חיבור חזק בין עובדי אגף שפ"ע הזוטרים הפועלים בשטח הגינות הקהילתיות לפעילי הגינות ויצירת גאווה משותפת הבאה לידי ביטוי גם בקיום ארוחות קהילתיות משותפות בין עובדי העירייה לפעילים. בנוסף מדגיש וולפסון כי ניכרת ירידה משמעותית בתופעות של ונדליזם, שהיו נפוצות מאד לפני כן, עד כדי כך שפעילי הגינות מעלים את שאלת הצורך בגידור של הגינות. כמו כן, לאור מצוקה תקציבית המוקצת לתחום הגינון בעירייה התושבים עצמם

התחילו להתארגן באופן עצמאי ומעורב יותר, למשל בגיוס משאבים פרטיים דוגמת רכישה משותפת של קומפוסט. לדבריו של וולפסון הזיקה והחיבור לגינות כל כך חזקים שגם במהלך מבצע 'צוק איתן' בו ספגה אשקלון פגיעות רבות, התושבים המשיכו לעבוד בגינות (וולפסון, 2014).

לדברי די"ר דניאל פלורנטין (2012), מנהל החווה החקלאית בבת-ים בה ממוקמת הגינה הקהילתית ליוצאי אתיופיה, הגינות הקהילתיות הן משאב לקידום סוציאליזציה והן יכולות להוות זרוע לקידום מטרות של המדינה, הרשות המקומית או מוסדות אחרים. מעבר לתחום החברתי בגינות מתקיימים תהליכי לימוד והכשרה שלעיתים חורגים ממסגרות הגינון וטיפוח האלמנטים הפיזיים ועוברים לעשייה תרבותית, דוגמת התגבשות של מקהלה מתוך הפעילות בגינה. פלורנטין מדגיש כי גינות רבות בישראל מוקמות מלמעלה ויש להבחין בין גינות קהילתיות "אוטנטיות" שמוקמות על ידי התושבים לבין גינות נסיבתיות שעונה על אינטרסים חיצוניים של גופים ובעלי תפקידים שונים. פלורנטין מתריע כי לעתים גינות המוקמות מטעם ממסד לא בהכרח עובדות ויש שהן משרתות את הממסד כהכחה המצטלמת טוב לעשייה לתושבים ולתורמים שונים (פלורנטין, 2012).

רשויות מקומיות מספקות דרגות שונות של תמיכה כלכלית וארגונית לגינות הקהילתיות בתחומן (ראה טבלה 4). לחלק מהרשויות המקומיות תקציב מוגדר לגינון קהילתי. תקציבו של פורום אייטי"ק בירושלים עמד בשנת 2012 על כ-500,000 ש"ח (מלטינסקי, 2012) תקציב דומה של כחצי מיליון שקל להקמת גינות קהילתיות הקדישה ראש העיר נתניה בשנת 2011 (רגיאנו, 2014), למרות שבנתניה 7 גינות בלבד ואילו בירושלים 40. עיריית אשקלון מקצה לגינות הקהילתיות משאבי כסף ושווי כסף, בהם: מים, מערכות השקיה, גידור, קומפוסט, תאורה, הכשרות והעשרות וכוח אדם. הערכה תקציבית לעלות הקמה של גינה קהילתית במודל שמתקיים באשקלון נאמדת בכ-60,000-100,000 ש"ח, ותחזוקה שותפת הכוללת מים, קומפוסט וזרעים נאמדת בכ-2,000 ש"ח לחודש (ולפסון, 2014). בכל גינה מתקיימת הכשרה שנתית בעלות כ-12,000 ש"ח בנוסף ל-10,000 ש"ח המוקצים לפעילויות גיבוש חברתיות. בנוסף לתקציבים האלה בשנים האחרונות קיימה אשקלון בחג השבועות אירועי שיא רבי משתתפים בגינותיה השונות בעלות של 20,000 ש"ח לכל אירוע. חשוב לציין כי עד 2013 התקיים תקציב יעודי לתמיכה בגינות הקהילתיות אך עם חילופי הגברדיה ברשות המקומית בעקבות הבחירות לרשויות המקומיות השתנו גם מערכי השיקולים ברשות ותחום הגינון הקהילתי צומצם (ולפסון, 2014).

שם היישוב	רכז מטעם העירייה	שולחן עגול	מדריך כתוב להקמה ותחזוקת הגינות	דפי הדרכה מקוונים	תקציב כספי מוגדר והקצאת שווי כסף	כנסים\ עיון\ הכשרת פעילים	תמיכה הנדסית וטכנית
ירושלים	*	*	*	*	*	*	
תל אביב	*			*	*		
חיפה			*				
ראשון לציון					*		*
באר שבע	*	*		*		*	
נתניה	*				*		*
בת ים					*		
אשקלון	*	*			*		*
לוד						*	
עכו							
כרמיאל							
קרית שמונה							
מ.א גליל עליון						*	
מדרשת בן גוריון							

טבלה 4 - מדדים לתמיכה בגינות קהילתיות על פי רשויות מקומיות ואזוריות שונות.

השקעה של הרשות המקומית בגינות קהילתיות ניכרת באיכות וכמות המתקנים המצויים בגינות, דוגמת - גידור, מבנים, השקיה, עבודות תשתית ופיתוח פיזי. כך למשל, בולטת ההשקעה בגינות הקהילתיות באשקלון הבאה לידי ביטוי במאפיינים הבאים - ארגון ותכנון הגינה לאזורים קהילתיים ולאזורים בהם יש ערוגות בנויות ומסודרות באופן מקצועי; גידור איכותי, אחיד וגבוה המקיף את הגינות הכולל שער ננעל; השטח נקי הן מאשפה והן מצמחים פולשים ועשבים שוטים; קיום אלמנטים פיזיים שנדיר לראות בגינות אחרות כגון פרגולת עץ תקנית ושולחנות ישיבה תקינים; הצבת מחסני כלי עבודה גדולים. חשוב לציין כי בגינות אשקלון ישנה תאורה שמיועדת לקיום פעילות גם בשעות החשכה, זוהי תשתית הקיימת במספר מצומצם מאד של גינות. באשקלון גינות קהילתיות נתפסות כמתנ"ס פתוח ולכן תאורה מאפשרת עבודה גם בשעות נוספות, הן בקיץ כאשר נעים לעבוד בשעות החשכה והן בחורף כאשר השמש שוקעת מוקדם (ולפסון, 2014). בגינות של אשקלון ניכרת רמת שימוש גבוהה של התושבים בערוגות האישיות המלאות בצמחים וירקות שונים. הבדלים בין גינה המקבלת סיוע נרחב מהרשות המקומית, דוגמת גינת עוזיאל באשקלון לעומת גינה שמקבלת סיוע חלקי דוגמת גינת נווה יוסף בחיפה ניתן לראות בתמונה 4 ובתמונה 5.

תמונה 4 - גינת עוזיאל באשקלון.

תצלום פנורמה בו ניתן להתרשם מהפיתוח והטיפול הניכר בשטח הגינה הכולל ערוגות בנויות רבות ואחידות, מכולת ציוד, קומפוסטר, ציורי קיר ועוד.

תמונה 5 – גינת שכונת נווה יוסף בחיפה.

גינה זו מיועדת לבני העדה האתיופית וממוקמת ברצועה צרה לא בנויה בין בנייני מגורים לבין כביש החוף. הגינה פועלת במודל חלקות גינון ובה מגדלים צמחי מאכל מסורתיים מאתיופיה דוגמת הדגן טף ופלפלים חריפים. גידור החלקות האישיות נעשה באופן עצמאי על ידי כל משתמש באופן מאולתר באמצעות גרוטאות וחלקי גדרות. הגננים מספרים כי חזירי בר היורדים מהכרמל מחבלים ביבול הגינה.

נמצא כי במרבית הרשויות המקומיות מתקיים שיתוף פעולה עם גופים נוספים, בעיקר מהמגזר השלישי (דוגמת החלה"ט, הג'וינט ועמותת שבועת האדמה). שיתוף פעולה זה נוצר בין השאר כניסיון לקדם אג'נדות חברתיות או סביבתיות או על מנת לענות על צרכים מוגדרים של קהילות בתחומן (ראה טבלה 5). כך באשקלון פיתוח הגינון הקהילתי נעשה בליווי עמותת שבועת האדמה בעוד בנתניה הפיתוח, הליווי וההפעלה בעיר נעשים באמצעות החלה"ט. חשוב לציין שהנגשה לשונית של הגינון הקהילתי לקהילות השונות ניכרת בעיר חיפה בלבד בה חוברת הדרכה לגינון הקהילתי תורגמה לערבית, רוסית ואמהרית (אתר החברה להגנת הטבע, קהילת חיפה, 2012). זו ההתייחסות הממסדית היחידה שנמצאה ששואפת להנגיש ולקדם באופן מקצועי את הגינון הקהילתי במגזר הערבי והרוסי. לעומת זאת בירושלים אחוז האוכלוסייה דוברת הערבית הוא יותר משליש אך לא נמצא אף אזכור על גינות קהילתיות באתר העירייה ובחיפוש כללי ברשת האינטרנט בשפה הערבית. בדומה לירושלים, על אף שהאוכלוסייה הערבית מהווה רבע מתושבי העיר בחיפה לא נמצא אף אזכור של גינות קהילתיות באתר העירייה בחיפוש בשפה הערבית. יחד עם זאת, בחיפוש באינטרנט בשפה הערבית נמצאו שתי כתבות בערבית על גינות קהילתיות שהוקמו בחיפה (גסאן, 2012; میخال شفارتس, 2010).¹² שיתוף פעולה בין הרשות המקומית לארגוני מגזר שלישי שזוהה במהלך סיור השטח ועלה בסקירת דפים מקוונים של אתרי המועצות משקף את תוצאות הסקר בקרב הרכזים המצביע כי רבע מכלל הרכזים ציינו כי קיים שיתוף פעולה עם המגזר השלישי. 17% מהרכזים ציינו כי הקמת הגינות נעשתה ביוזמת גופי מגזר שלישי או גופים קהילתיים (מתנ"סים) ויותר ממחצית הגינות (59%) מקבלות סיוע כספי או שווה כסף מגופי המגזר השלישי.

טבלה 5 – סיכום מידע ביישובים נבחרים.

רשות מקומית	מספר תושבים	מספר גינות שנמצאו במחקר	דירוג סוציו אקונומי	החלה"ט פועלת ברשות?	האם נמצאה ברשות מדיניות או נהלים בקשר לגינות קהילתיות?	האם מוגדר רכז גינות קהילתי מטעם הרשות?	האם הרשות מפרסמת מידע מקיף על הגינות באתר האינטרנט
ירושלים	800,000	40	4	כן	כן	כן	כן
תל אביב	400,000	20	8	כן	כן	כן	כן
חיפה	270,300	7	7	כן	כן	לא	לא
ראשלי"צ	232,400	2	6	לא	כן*	לא	לא
באר שבע	196,300	27	5	כן	כן	כן**	לא
נתניה	189,700	7	5	כן	בתהליכי עבודה	כן	לא
בת ים	130,000	2	6	לא	לא	לא	לא
אשקלון	117,000	4	5	לא	חלקי***	לא	לא
לוד	70,000	7	4	כן	לא	לא	לא
עכו	46,500	3	4	כן	לא	לא	לא
כרמיאל	44,700	1	5	לא	לא	לא	לא
קריית שמונה	23,000	3	5	כן	לא	לא	לא
יישובים במרקם כפרי							
קיבוץ עמיר	650	1	-	לא	לא	קיים ליווי	לא
כפר גלעדי	730	1	-	לא	לא	מטעם המועצה האזורית	לא
מדרשת בן גוריון	1600	1	-	לא	לא	לא ידוע	לא

*לגינה לתושב בלבד.

** הרשות היחידה שבה הוסדר תקן בעירייה דרך משרד הפנים.

*** קיים מודל עבודה לגינות המוקמות על ידי הרשות בשכונות חלשות אך לא נמצאו נהלים כלליים.

¹² החיפוש באינטרנט למידע בערבית בתחום הגינון נעשה באמצעות הביטויים: "حديقة المجتمع" והביטוי "حديقة جماهيريه".

נמצא כי החלה"ט הינו גוף הפועל במרבית הרשויות המקומיות, זאת מלבד אשקלון, ראשון לציון והישובים הכפריים שנבחנו. תמיכתה של ג'וינט בולטת בעיקר בישובים המתאפיינים באוכלוסיות מוחלשות ומהגרים דוגמת- עכו, כרמיאל, באר שבע, בת ים, אשקלון וירושלים. בחלק מהרשויות המקומיות (חיפה, באר שבע, קרית שומנה, ירושלים, תל אביב) ישנו שיתוף פעולה עם מוסדות אקדמיים המספקים מלגות לסטודנטים המעורבים בגינות קהילתיות בתפקידי ריכוז, הדרכה וגינון. נהלים ומדיניות לגינון קהילתי נמצאו בערים הגדולות - ירושלים, תל אביב, חיפה ובאר שבע. אתר האינטרנט של עריית ירושלים מפרסם את ההגדרה המדויקת של מה היא גינה קהילתית בעיר ירושלים (ראה נספח 4). עצם קיום ההגדרה מהווה תנאי סף לתמיכה והכרה בגינות ונקבעים מדדים איכותיים וכמותיים לפעילות הגינה הן ברובד חברתי (כמות משתתפים, מספר האירועים, ימי פעילות) והן ברובד הפיזי (מרחב פתוח לציבור, תכנית גינונית בהנחיה ויעוץ של אגרונום מטעם פרום אייט"ק, איסור על שימוש בחומרי הדברה). עיריית תל אביב דורשת חוזה כתוב בו תיאום ציפיות, החובות והמחויבויות של כל המעורבים בפרויקט, כולל ארגונים חברתיים וסביבתיים התומכים בו. המסמך מפרט את מחייבויות העירייה לתושבים המבקשים להקים גינה קהילתית, בהם: ליווי של רכזת הגינות העירוני, תמיכה בהקמת תשתיות, פרסום והפצת מידע בנושא הגינות הקהילתיות, קיום הכשרות מקצועיות ועוד. חשוב לציין כי בנספח למסמך המדיניות בתל אביב מופיע מסמך הדורש מהפעילים שמובילים את הגינה הקהילתית לחתום כי הם מתחייבים לפנות את שטח הגינה אם יידרשו לכך בשל צרכי פיתוח עתידיים אפשריים.

באר שבע הינה העיר הראשונה בה הוגדר תקן פנימי באישור משרד הפנים לרכז גינות קהילתיות. אתר העירייה מציג את המודל העירוני לפיתוח גינות קהילתיות בו היוזמה להקמת גינה נעשית משלושה גורמים - התושבים, העירייה ו/או ארגונים חברתיים וסביבתיים. השלבים הבאים בתהליך הם: איתור וגיבוש קבוצת פעילים, איתור שטח מתאים, מיפוי צרכים חברתיים ופיסיים, יצירת תכנית עבודה ראשונית, עבודה בגינה תוך סיוע בציוד וליווי קהילתי, יצירת צוות תושבים מוביל, הפיכת הגינה לעצמאית ושילובה בפורום הגינות העירוני והשולחן העגול העירוני בנושא גינות קהילתי. נהלים חלקיים או בשלבי התהוות נמצאו בנתניה ואשקלון. בנתניה הקצו שטח בשצ"פ לגינון קהילתי כבר בשלבי התכנון המיועד לפעילות בית ספר סמוך. דוגמה נוספת למודל עבודה "מלמעלה" בנתניה הוא תהליך של הקמת גינה קהילתית סמוך לבית ספר על שטח בבעלות פרטית על ידי הוצאת "צו גינות" לאותו השטח, שטרם מתוכננת עליו בנייה (הכנסת, חוק הרשויות המקומיות - שימוש ארעי במגרשים ריקים, התשמ"ז, 1987). צו זה מאפשר לרשות המקומית להקים גינה או מגרש חניה על גבי שטח פרטי לתקופה של חמש שנים עם אפשרות להארכת משך התקופה בחמש שנים נוספות (רגיאנו, 2014).

באשקלון ישנו מפרט של מודל עבודה לפי שלבים. העירייה מזהה שכונה שבה יש צורך חברתי קהילתי שהגינות הקהילתיות יכול להוות מענה עליו ומאתרת שטח המתאים לגינה. הרשות פונה לדיירים לבדיקת עניין ורצון לשיתוף פעולה מצדם על ידי מעבר של עובד סוציאלי קהילתי מבית לבית יחד עם נציגים מוועד השכונה. בהמשך נערך סקר בקרב התושבים הגרים בסמיכות לגינה ואיתור התושבים שיכולים להוות את הגרעין הפוטנציאלי להקמת והובלת הגינה. לאחר קבלת הסכמה מצד התושבים מתחיל תכנון משותף של תכנית הגינה. גרעין הפעילים המוביל יוצא לביקור וסיור לימודי בגינות קהילתיות ביישוב אחר במימון אגף הרווחה. בהמשך התהליך מתקיימות פגישות של התושבים, נציגי רווחה ומנהל אגף שפ"ע להכרות וליצירת תכנון משותף והזמנת גורם ביצוע לריכוז וליווי הגינות בשטח - במקרה של אשקלון עמותת 'שבועת האדמה'. הפעילות בגינה מלווה בעובדים סוציאליים קהילתיים.

מהסיוורים ומהמידע שנמצא ברשת האינטרנט עולה כי פרט למקרה של אשקלון ונתניה אין רשויות מקומיות הדבקות במודל גינוני אחד או ביעוד קרקע מסויים לפיתוח. בערים עם מספר גבוה של גינות קהילתיות ניתן לראות מגוון של מודלים של גינון כגון: גני חלקות, גינות של שטח משותף או שילוב בין השניים ושיתופי פעולה עם מגוון מוסדות כגון בתי ספר, מתנסי"ם ומרכזי נוער "המארחים" את הגינות הקהילתיות. בבאר שבע העירייה מציינת

שהיא מעודדת ריבוי מודלים של גינון קהילתי וניתן למצוא בה מיזמים יחודיים כגון הגינה הקהילתית בשכונה ג' המהווה חלק מ-מרכז קיימות שכונתית' שהקים תושב המקום יחד עם עוד קבוצת פעילים. מרכז הקיימות כולל בית קולנוע קהילתי שמסך הקולנוע שלו זה קיר אקוסטי של פסי הרכבת, מרכז מחזור שכונתי להפרדת פסולת וחנות וינטאג' יד שנייה המקיימת גם סדנאות שונות. פעילות המרכז כוללת קיום ארוחות משותפות וקבלות שבת. באשקלון בה גינון הקהילתי הוא ביוזמת הרשות המקומית נבחר מודל גינון אחיד - גינון קהילתי בחלקות אישיות בערוגות לא מגודרות הנמצאות במרחב הגינה הכללי.

בראשון לציון פועל מודל חלקות גינון על פני שטח גדול המחולק לחלקות רבות ששטחן 100 מ"ר אותן ניתן לחכור מהחברה העירונית ראשל"צ לתרבות, ספורט ונופש בע"מ בעלות של 85 ש"ח כולל מים. לחוכרים גישה למחסן לאחסון כלים, חיבור למערכת מים ותאורה למעוניינים לעבוד בשעות החשכה. אגרונום מטעם העירייה מלווה את הגננים וגנן ראשי במשרה מלאה מטעם הרשות מסדר את המעברים ודואג לפינוי גזם וזבל. באתר החברה העירונית מפורסמים גם נהלים לשימוש מושכל במים, פינוי גזם, הגבלות על בנייה והצבת אלמנטים שונים בחלקה. החכרת השטח היא בשיטת "כל הקודם זוכה" ועל החוכר להסדיר תשלומיו ולחתום על חוזה אשר בין סעיפיו קיימים איסורים על שתילת עצי זית בכדי לא ליצור חזקה על החלקה וכן הגבלות ונהלים נוספים על אופי פיתוח החלקה. הגינה מוקפת גדר והגננים מתבקשים לנעול אותה גם כאשר הם עובדים בתוכה בשל מקרים של גניבת ציוד. מעבר לפעילות הגינון האינדיבידואלית הגינה מארחת אירועים רבים הפתוחים לציבור הרחב.

גינות קהילתיות קמות במגוון אתרים ברשויות שונות. בעיר לוד ישנן גינות קהילתיות בתוך מתחמים בעלי פונקציה קהילתית, בהם: הספרייה העירונית, 'מרכז הגישור והדיאלוג בקהילה' ו'שירות ייעוץ לאזרח'. גם בעכו הוקמו גינות במתחם של מועדון קשישים, מועדון נוער מהמגזר הערבי ומרכז קהילתי שכונתי. גינון של דיירי הבניין בחצרות הבניינים המשותפים (שפיי"ם) בולט בקריית שמונה וכרמיאל. בקריית שמונה קרא ראש העיר באוקטובר 2012 לתושבי בניינים משותפים להקים ועדי בית או לחזק את תפקודם ולטפח את חזות הבניינים המשותפים והחצרות שלהם בכדי להעלות את איכות החיים בבתיים המשותפים. לקריאה זו שותפים סניף תרבות הדיור בקריית שמונה, חברת עמידר, שיקום שכונות במשרד השיכון, ועיריית קריית שמונה באמצעות אגף הרווחה והמדור לעבודה קהילתית. התחרות נושאת פרסים כספיים ולשם התחרות נבחר צוות שיפוט שהקריטריונים אותם הוא יבחן הם בין היתר – קיום ועד, תפקוד ועד, טיפוח הגינה וקיום אירועים חברתיים (אתר עיריית קריית שמונה). טיפוח משותף של השטחים הפתוחים של בניינים משותפים על ידי תושביו בהובלת ועד הבית וקיום של אירועים חברתיים הם למעשה מאפיינים מובהקים של פעילות גינה קהילתית במודל של טיפוח שפ"פ.

במוסדות חינוך רבים ברחבי הארץ, מגני ילדים ועד לתיכונים, ניכרת מגמה של פיתוח גינות בית ספריות בתחומי שטח המוסד או בשטחים הנמצאים בסמוך אליהם בשכונה. גינות מוסדות חינוך אלה מהוות חלק מתופעת הגינון הקהילתי הכללי המתפתחת בארץ, ולעיתים קרובות הפעילות בהן חוצה את גבולות גדרות בית הספר הן בזמני הפעילות של גינות אלה והן בהגעת פעילים נוספים - תושבים מהקהילה. בין אנשי הגינון הקהילתי יש הרואים בגינות אלה גינות קהילתיות לכל דבר ועניין כאשר הקהילה מורכבת מתלמידי וצוות בית הספר. מנגד, יש הטוענים כי אם אין מעורבות חוץ בית ספרית של תושבים הגרים בסמוך למוסד כחלק מפעילות הגינה אז היא איננה מתפקדת כגינה קהילתית אלא יותר כחלק אינטגרטיבי מפעילות המוסד. נראה כי קיים ספקטרום רחב של אפשרויות, מגינה סגורה המשרתת רק את קהילת המוסד ועד לגינת מוסד פתוחה או מוסד המפתח גינה מחוץ לשטחו. כך או כך, הפעילות הגינונית מהווה כלי חינוכי ותלמידי המוסד והצוות שלו מהווים בסופו של דבר סוכני שינוי המקדמים את תחום הגינון הלא מקצועי על ידי אנשי וילדי הקהילה. דבר זה נכון גם לסוגי גינון נוספים הסגורים ומותאמים לאוכלוסיות

ספציפיות כגון קשישים, נוער בסיכון וגינות טיפוליות. גינות מוסדיות אינן מוקד עבודה זו, אך להלן מספר מקרים של גינות במוסדות חינוך פורמאליים.

בסוירים בבתי ספר בהן פועלות גינות בית ספריות נמצא כי קיימת שונות ברמת מעורבות בית-הספר בקהילה. המקרים שנצפו כללו גינות שפעלו בתחומי בית הספר והילדים לקחו לביתם יבול (בית ספר 'ראשית' בירושלים), בית ספר שהקצה שטחים לגינון לתושבי השכונה וקיים אירועים מסורתיים בתחומם (בי"ס ז'בוטינסקי בבית שמש) ואף מוסד חינוכי המפעיל מרכז לימוד לאגרואקולוגיה עירונית המפעיל מרכז הדרכה הפועל לקידום חקלאות עירונית, קיימות וגינות מעשיות ליישום באופן עצמאי בבית (כפר הנוער מוסינזון). כן נמצאה עמותה הפועלת לקדם פתרונות חינוכיים לעידוד חיי קיימות בגילאי הגן והיסודי (עמותת "ערוגה לכל ילד"). אנשי חינוך במוסדות אלה מנו בשיחות אישיות עמם יתרונות רבים לפעילות הגינון, בהן: קידום מודעות ואחריות סביבתית, הזדמנות לילדים מתקשים לבטא את עצמם באופן חיובי ומועיל (תבק, 2012; שוהם, 2012), מעורבות חברתית-קהילתית, ליכוד כיתתי (ברנשטיין, 2012), חיבור למסורת ועוד (פרדקין, 2012). למשרד החינוך קיימים נציגי שטח רבים מאד בתוך תחומי הרשויות המקומיות – מורים, מחנכים, רכזים פדגוגיים ועוד, הפועלים במוסדות החינוך הפזורים ברחבי היישובים בכל מדינת ישראל. נראה כי הפעילות הסביבתית-גינונית-חינוכית מקודמת באופן ספוראדי וכיוזמות מקומיות ללא הכוונה ותמיכה משמעותית ממשרד החינוך. ממצא זה מתאים לעובדה כי לא נמצאו אזכורים ודפי מידע על תחום זה באתר משרד החינוך וכי אין נציג מטעמו בוועדה הארצית לגינון קהילתי.

הראיונות והסוירים בליווי בעלי תפקידים מהרשויות המקומיות חשפו את האתגרים והקשיים בתהליך הקמת הגינות והפעלתן. באחת הרשויות דווח כי יש עובדי רשות שלא מתחברים לתופעת הגינון הקהילתי שלא נראה בעיניהם כגינה קונבנציונלית. ברשות אחרת צוין כי מערכת הבחירות לראשות העירייה בה נבחר ראש עיר פחות מסור לתחום, יחד עם מינויי התפקידים החדשים שלו, הביאו לצמצום התמיכה בגינות. סוגיה זו מדגישה את חיוניות הנהלים ופיתוח מדיניות מוגדרת שיהוו מסגרת לביסוס ועיגון התמיכה בגינות קהילתיות כפונקציה אינהרנטית בסדר היום של הרשות המקומית. לדברי אלאור לוי (2011), רכו גינות קהילתיות ארצי בחברה להגנת הטבע, האחריות העירונית לגינות קהילתיות עודנה מצומצמת מאד, בעיקר בתחום הגינון והמתקנים. לטענתו ישנו צורך בשינוי מדיניות לשם ייצוג בתכנון וניהול השטחים הפתוחים מטעם אגף הרווחה ואגף התרבות. לוי מצייין כי עיקר הפער הוא שפה משותפת - רוב האגפים ברשויות לא מבינים את הצורך בשיתוף פעולה, האגפים הפיזיים האחראיים על המרחבים הפיזיים, מתקשים להבין את הצורך בחיבורם לתחום החברתי והצרכים הקהילתיים הקשורים לשטח הפיזי. דבריהן של מלטינסקי (2011), ואריאלה צוויקל (2011), מפורום אייט"ק בירושלים, מחזקות את דבריו של לוי אודות הפערים בגישה של האגפים הפיזיים בעיריית ירושלים לתחום החברתי-קהילתי. הן עומדות על כך כי קיימת בעירייה בעיה של מודעות לתחום ושהמושג "גינה קהילתית" עדיין לא מובן דיו. לטענתן לא קיים גוף רשמי אשר מתכלל את כלל התחום וכי לא נערכו סקרים רשמיים לבחינת האתגרים והחסמים בפיתוח הגינות בישראל. לדעתן, קיימת חשיבות גדולה לסיוע מאגפי הרווחה העירוניים (עובדים סוציאליים, עובד קהילתי, רכזי נוער) להצלחת הגינות הקהילתיות, ושהפונקציה החשובה ביותר לטובת פיתוח וקידום התחום הינה עובדים קהילתיים בעלי אוריינטציה סביבתית. לדברי מלטינסקי (2012), ישנה שונות גדולה בהתייחסות לגינות הקהילתיות וברמת העידוד בהקמתן ואחזקתן מצד הרשויות בישראל - ולא קיים נוהל אחיד המסדיר את התחום.

טבלה מספר 5 שהוצגה לעיל מסכמת את המידע על הרשויות שנסקרו, מהרשות הגדולה ביותר לקטנה ביותר מבחינת מספר התושבים. ניתן לזהות כי מספר הגינות הקהילתיות הוא ביחס ישר למספר התושבים, כלומר שככל שרשות מקומית גדולה יותר כך קיימות בה יותר גינות קהילתיות. קיימים יישובים החורגים מיחס זה, בהם יש יותר או פחות גינות מיישובים הדומים להם מבחינת הגודל. חריגה בריבוי גינות ניתן להסביר על ידי קיום מדיניות

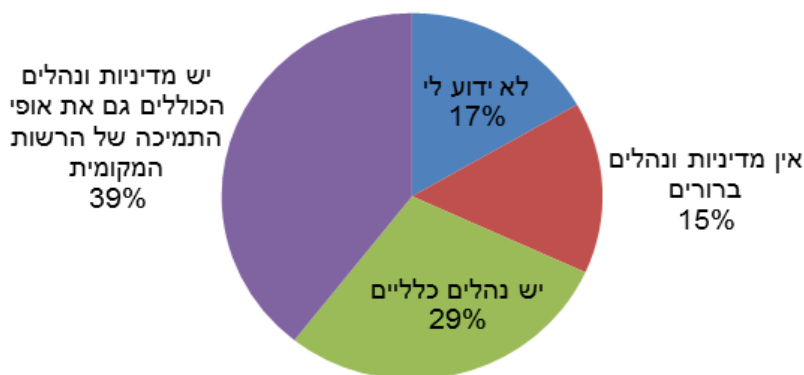
מקומית לגינן קהילתי או בכך שהחברה להגנת הטבע פועלת ביישוב. כך למשל ראשלי"צ בולטת במיעוט גינות בין היישובים הדומים לה מבחינת גודל האוכלוסייה (חיפה, באר שבע ונתניה) ולא קיימים בה נהלים כלליים והחלה"ט לא פועלת בה. לעומתה בולטת באר שבע בריבוי גינות ובה קיים תקן לרכז גינות עירוני ובה פועלת החלה"ט וכן עמותת שבועת האדמה. בחינת מספר הגינות ביחס לדירוג הסוציו אקונומי של הרשות לפי הלמ"ס, לא מצביעה על קשר בין הנתונים, זאת על אף התייחסות של מספר נציגים מהוועדה הארצית לכך שברשויות חזקות יש יותר יכולת לפתח גינות מבחינת המשאבים ומבחינת הפניות והמודעות של תושבים מבוססים לתחום זה. ייתכן כי ניתן להסביר ממצא זה בכך שהוועדה הארצית, החלה"ט והגוינט מסייעים לקידום ופיתוח גינות קהילתיות במיוחד בפריפריה חברתיות וגיאוגרפיות ולכן דווקא שם מוצאים יותר גינות. מתוך אחד עשר ערים שנבחנו בשמונה פועלת החברה להגנת הטבע ועולה כי ברשויות בהן היא פעילה יש יותר גינות קהיליות.

על מנת להרחיב את הפרספקטיבה על תפקידה ותפקודה של הרשות המקומית בתחום הגינון התבקשו רכזי הגינות הקהילתיות שהשתתפו בסקר להתייחס למספר שאלות הנוגעות למעורבותן של הרשויות המקומיות. הסקר הופץ לרכזי גינות ב-33 יישובים ברחבי הארץ, 23 מתוכם הם יישובים במרקם עירוני. במרקם היישוב הכפרי התקבלו תגובות מיישובים ב-6 מועצות אזוריות שונות, 9 קיבוצים מארבע מועצות אזוריות שונות בצפון, ההתנחלות צופים שבמועצה אזורית שומרון ומדרשת בן גוריון וכפר הנוער ניצנה במועצה האזורית רמת נגב (ראה מפה 1 לעיל). רכזי הגינות התבקשו להעריך ולדרג את רמת המודעות והמעורבות של עובדי הרשות וראש הראשות בתחום הגינון הקהילתי באמצעות סולם ערכים הנע בין 1 ל-7 (=1 מודעות ומעורבות נמוכה). ניתן לראות כי יש מתאם ברמת המודעות והמעורבות בין ראש הרשות לבין העובדים.¹³ לפי רכזי הגינות רמת המעורבות של עובדי העירייה גבוהה יותר משל ראש הראשות, 42% ציינו כי העובדים מעורבים יותר, 20% טענו כי ראש הראשות מעורב יותר מאשר העובדים, ו-38% ציינו כי הם מעורבים באופן שווה. יתכן כי ניתן להסביר את דירוג רמת המעורבות הגבוהה יותר של עובדי הרשות מאשר של ראשי הרשויות בכך שרכזי הגינות נפגשים באופן תכוף יותר עם אנשי השטח המעורבים באופן מקצועי ומעשי בנעשה בגינות ועל ידי כך נפתח פתח גם למעורבות ויחס אישי.

הרשויות המקומיות הפעולות כמערכות ארגוניות מורכבות עוברות תמורות רבות עם חילופי הגברדיה המתרחשים בעקבות בחירת ראשי רשות חדשים. ראשי הרשויות מתווים קווי פעולה ועשייה בעלי דגשים שונים לאנשי המקצוע בשטח. פיתוח וביסוס מערך מדיניות ונהלים בתוך רשות מקומית בנושא גינון קהילתי יכול לייצר בסיס מוצק לאופי והיקף התמיכה של הרשות בגינות אשר יכול להמשיך ולהתקיים בקרב אנשי המקצוע והמערכות הבריורקרטיות גם עם חילופי בעלי התפקידים. רכזי הגינות נתבקשו לציין האם קיימת מדיניות ונהלים העוסקים בגינון קהילתי ברשות בה הם פועלים. כפי שניתן לראות בתרשים 15, 68% בקרב הרכזים ציינו כי קיימת התייחסות עירונית מסודרת לתחום הגינון הקהילתי, מתוכם 39% רכזים ציינו כי יש מדיניות ונהלים הכוללים גם את אופי התמיכה של הרשות המקומית בגינון הקהילתי ו-29% רכזים דיווחו כי קיימים נהלים כלליים. 15% מהרכזים ציינו שאין מדיניות ונהלים ברורים ו-16.5% לא ידעו האם קיימת או לא התייחסות מסודרת מטעם הרשות בנושא הגינון הקהילתי. ביישובים שמהם נתקבלו תגובות של מספר רכזים, דוגמת ירושלים, תל אביב וחיפה, נמצא כי אין תמימות דעים לגבי תחום הנהלים והמדיניות, כך נמצא כי באותה הרשות נתקבלו תגובות שונות ואף סותרות זו את זו.

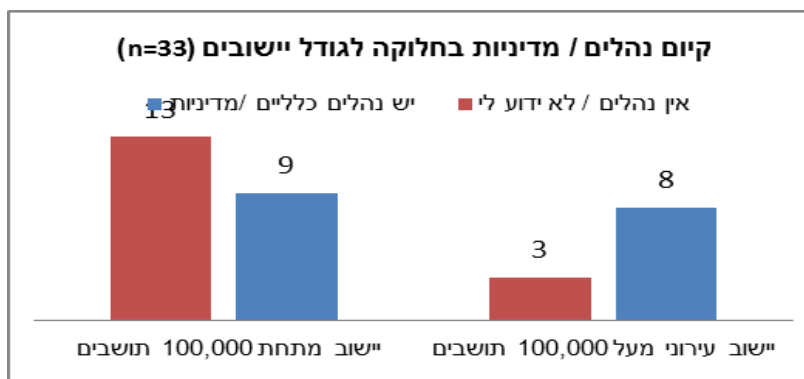
¹³ נמצאו רק 5 מקרים בהם ה'דלתא' שבין הערכת הרכז את ראש הראשות להערכתו את עובדי הראשות הייתה משמעותית - 3 ומעלה, כלומר בשאר 61 המקרים (92%) הפער בין הערכות היה מקסימום 2.

קיום מדיניות ונהלים לתחום הגינון הקהילתי ברשויות מקומיות לפי דיווח רכזי הגינות (n=66)

תרשים 15- קיום מדיניות ונהלים לגינון קהילתי ברשויות.

איחוד וריכוז המידע שנמסר מהרכזים מאפשר להתייחס כאמור ל- 33 יישובים ברחבי הארץ. נמצא כי ב-52% מהיישובים קיימים במערך הרשות או בוועד היישוב נהלים או מדיניות בנושא הגינון הקהילתי וב- 48% יישובים לא הם לא קיימים או שהרכזים לא מודעים להם. בחלוקה לגודל יישוב, כמוצג ב Error! Reference source not found, נמצא כי ברשויות גדולות, בהן מעל 100,000 תושבים, ניתן למצוא יותר מקרים של הסדרת נהלים ומדיניות מאשר רשויות קטנות יותר. ממצא זה תואם למידע אודות 15 היישובים שנבחנו בפרק המצביע על כך שברשויות גדולות יותר יש סבירות למספר גינות גבוה יותר ופוטנציאל לנהלים להסדרת הנושא.

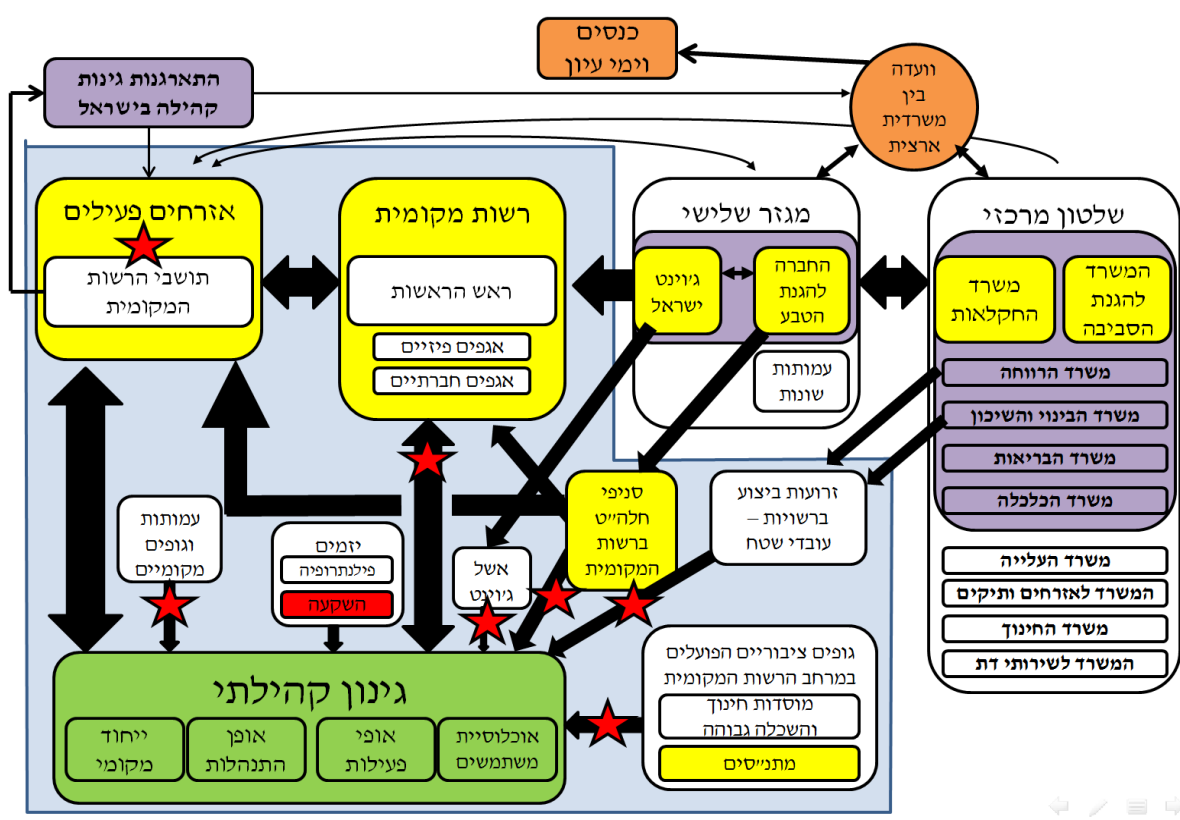
תרשים 1 - התפלגות קיום נהלים לגינון קהילתי בחלוקה לגודל היישוב.

לסיכום, בכל אחד מחמישה עשר היישובים שנבחנו בפרק זה, אחד עשר רשויות מקומיות ושלושה יישובי המרקם הכפרי, ניתן לזהות התפתחות של גינון קהילתי בין אם הוא יוזמה 'מלמטה' על ידי התושבים, ובין אם הוא יוזמה 'מלמעלה' של הרשות או גוף אחר או שילוב ושיתופי פעולה של מספר גורמים. לכל הגינות מכנה מרכזי משותף – קהילת פעילים ועשייה סביבתית גיננית. יחד עם זאת לכל גינה יש את הייחוד שלה, הנובע מגורמים רבים, ביניהם - האוכלוסייה השותפה והלא שותפה בגינה, רמת המודעות, הידע וההירתמות של תושבי השכונה, יכולותיו המקצועיות של רכז הגינה, גיל הגינה ואופי השטח עליו הוקמה הגינה. בכל יישוב משתקפת מסגרת תמיכה שונה וייחודית לפיתוח ועידוד הגינות הקהילתיות אשר בתחומה, המורכבת מתמיכה פנימית של הרשות המקומית וגופים הפועלים בה, יחד עם תמיכה חיצונית מגופים ארציים המקצים לכך משאבים דוגמת המשרד להגנת הסביבה או החלה"ט המפעילים נציגי שטח. בנוסף לסיוע המקומי והארצי, קיימות גינות שמוקמות על ידי תמיכה מקרנות ותורמים מחו"ל.

הרשויות נבדלות זו מזו בהיקף התמיכה בגינות הקהילתיות וברמת הסדרת הנושא ברמה המערכתית, כלומר האם נכתבו נהלים, הנחיות ומדיניות לגינות קהילתיות. נראה כי ירושלים היא הרשות המעורבת ביותר בקידום הגינות זאת בהתבסס על כמות וסוג הגינות הפועלות בה, הקצאת כוח אדם ייעודי לגינות קהילתיות, רמת המעורבות העירונית בשטח ולפי היקף המידע שהיא מפרסמת בתחום, כולל הנחיות ונהלים. מודל הפיתוח והתמיכה בגינות ירושלים רחב ומכיל אפשרויות של פיתוח 'מלמטה' יחד עם פיתוח 'מלמעלה'. המודל של תל אביב מצומצם יותר ונראה כי הוא יותר נותן "גב" לתושבים חזקים המבקשים להקים גינה מאשר יוזם גינות בעצמו. נתניה ואשקלון פועלות "מלמעלה" אך מפעילות מודלים הפוכים, בנתניה מתחילים בחיפוש שטח מתאים ליד מתנ"ס ואז מחפשים קהילה, ובאשקלון לעומת זאת הרשות מזהה שכונה שבה יש צורך חברתי קהילתי שהגינות הקהילתיות יכול להוות כלי לענות עליו ורק אז היא מאתרת שטח מתאים ומתחילה בגיוס תושבים בעזרת עובדים קהילתיים. לפי סיורי השטח באשקלון נראה כי המודל שהם מפעילים מוצלח מאד. בקריית שמונה יצאה העירייה בקול קורא לתחרות לטיפוח חצרות בניינים משותפים נושאת פרסים כספיים. עיריית באר שבע הצליחה להסדיר תקן לרכז גינות קהילתיות במשרד הפנים הפועל ישירות מטעם הרשות ומקדם באופן משמעותי את הנושא בעיר.

כפי שניתן לראות, קיים ספקטרום רחב של רמת מעורבות - מחוסר מעורבות כלל, דרך מתן עידוד להקמה, פרסום והנגשת מידע באתר העירייה, פרסום נהלי עבודה ומדיניות הכוללים תמיכה ועיגון הנושא בסדר היום של הרשות. ניתן לזהות כי רשויות המשקיעות בתחום הגינות הקהילתיות נהנות גם הן מהפירות השונים של הגינות, בהם: פיתוח הקשר עם הרשות, אוכלוסייה אקטיבית חברתית וסביבתית, ירידה בהיקף הוונדליזם, אחריות ציבורית על שטחים מוזנחים, קידום אורח חיים מקיים ופיתוח התנהלות סביבתית אשר מביאה לצמצום בכמויות הפסולת הרטובה שבמקום להיות מושלכת לפחי האשפה הופכת לקומפוסט בגינות. היתרון שהוצג בסקירת הספרות של פיתוח זיקה למקום המגורים ולאדמה בא לידי ביטוי באופן בולט במיוחד באשקלון, שגם במהלך מבצע 'צוק איתן' היו פעילים שהמשיכו לעבוד בגינות. כמו כן, הממצאים מחזקים את סקירת הספרות בכך שהגינות הקהילתיות מהוות זירת מפגש ועשייה קהילתית סביבתית גם לאוכלוסיות מסקטורים מסויימים דוגמת העולים מאתיופיה, חרדים וערבים.

ממצאי המחקר מאפשרים להציע מודל קונספטואלי למארג התמיכה והיזומה של גינון קהילתי בישראל המייצג מעין מטא קהילה של גינון קהילתי הנרקם סביב הנושא. מטרה מרכזית במחקר זה הייתה למפות את המערך השחקנים הפועלים בתחום ולעמוד על יחסי הגומלין ביניהם. תרשים 16 ממחיש את קשרי הגומלין בין השחקנים השונים הפועלים בתמיכה ובפיתוח של הגינון קהילתי ברמה הארצית והמקומית. השחקנים הפועלים ברמה הארצית באופן אינטנסיבי מופיעים בתיבות עם רקע סגול, והם כוללים מספר משרדי ממשלה, גופי מגזר שלישי והתארגנות אזרחית עצמאית. נציגים מגופים אלה לוקחים חלק בוועדה הארצית לגינון קהילתי המופיעה ברקע כתום. מספר משרדי ממשלה נוספים פועלים באופן מינורי בתחום הגינון קהילתי והם אינם שותפים לוועדה הארצית, בהם משרד החינוך, משרד העלייה, המשרד לאזרחים ותיקים, ומשרד נוסף שנמצא מעורב לקראת שנת התשע"ה בשל שנת השמיטה החלה בה הינו המשרד לשירותי דת. החברה להגנת הטבע וגיוינט ישראל הם שני גופי מגזר שלישי הפועלים באופן משמעותי מאד הן ברמה הארצית והן ברמה המקומית. התארגנות גינות קהילה בישראל המופעלת על ידי אזרחים מתנדבים, בעיקר מתל אביב וירושלים שותפה גם היא לעשייה הארצית על ידי פרסום מידע באתר שלה, ביצוע מיפוי גינות מקיף ושיתופות בוועדה הארצית.

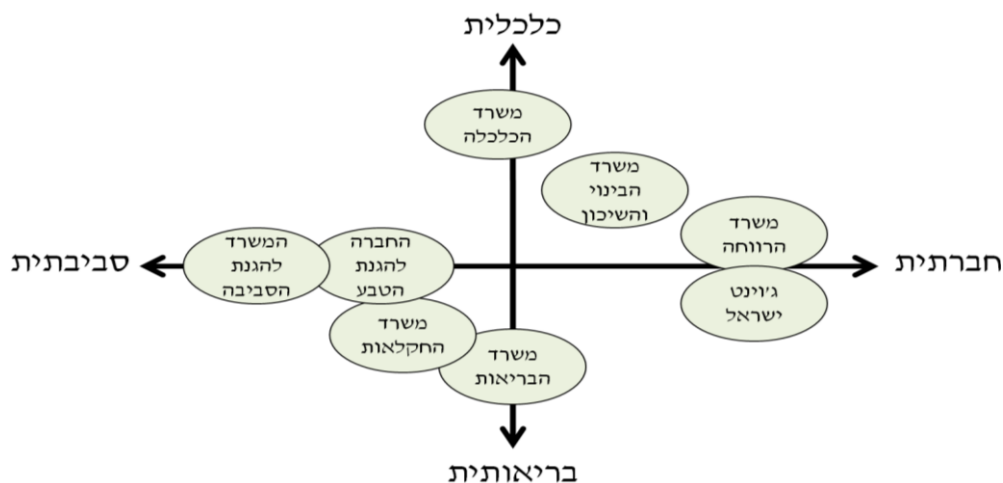

תרשים 16 - מודל קונספטואלי למארג תמיכה ופיתוח גינות קהילתיות בישראל. הכוכבים האדומים מסמנים את המיקום האפשרי של הפונקציה של רכז הגינה.

הגופים הנכללים בתוך מארג המתואר לעיל נבדלים בסוג התמיכה שהם מספקים, הניתן לחלוקה לשלושה תחומים עיקריים: א. תקצוב; ב. פיתוח ו/או הפצת מידע מקצועי; ג. הקצאת כוח אדם. ישנם גופים שמקצים תמיכה רחבה הכוללת את שלושת התחומים יחד, בהם החלה"ט, הרשויות המקומיות וזרועות השטח של משרד השיכון ומשרד הרווחה. לעומתם קיימים גופים המתרכזים בעיקר במתן מידע או הקצאת תקציבים. משרד הכלכלה, שותף חדש בוועדה הארצית עדיין לא פיתח אפיק תמיכה המיושם ומופעל כיום.

ברמה המקומית נמצא שבכל רשות פועל מודל עבודה הייחודי לה המשלב תמהיל שחקנים ומודלים שונים של גינות. ברשויות רבות היוו התושבים, הרשות המקומית, מתנ"סים ומרכזים מקומיים של החלה"ט את השחקנים המרכזיים המובילים את הגינון, אך גם כאן היו יוצאים מן הכלל. השחקנים המרכזיים הן ברמה הארצית והן המקומית סומנו בתרשים בצבע צהוב, באדום סומן שחקן שבפועל לא נמצא בשטח – משקיעים דוגמת קבלנים אשר באופן רעיוני יכלו לנסות להשתמש בגינון קהילתי ככלי לקידום פרויקטים של מגורים המשלבים אלמנטים קהילתיים. על אף שנמצא קשר ישיר בין השלטון המרכזי לפעילות השטח, השפעתו בתוך רמת הרשויות מצומצמת לעומת זו של גופי המגזר השלישי שכפי שנטען במודל מהווים הן כמתווכים בין הגופים השונים וזרזים לקידום הנושא בהם והן כיוזמי גינות קהילתיות ומלווים שלהן בשטח. הרשות המקומית עומדת בקשרים בעיקר עם ארגוני המגזר השלישי והאזרחים הפעילים. חלק מקשרי הגומלין הינם חד כיווניים וחלקם הדדיים בהם קיימת השפעה של הגופים אחד על השני.

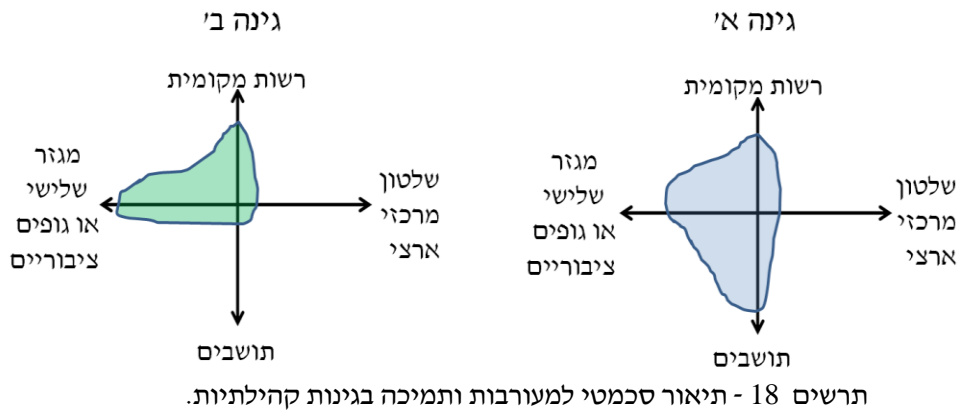
המוטיבציות של הגופים השונים לקדם גינון קהילתי ניתנות לייצוג בארבעה צירים: אנושי-חברתי, סביבתי, כלכלי ובריאותי כמוצג בתרשים 17. בקצה הציר החברתי ניתן למקם את משרד הרווחה, אחריו את ג'וינט ישראל ומשרד הבינוי והשיכון. בקצה הציר הסביבתי עומד המשרד להגנת הסביבה ואחריו החלה"ט ומשרד החקלאות. לחלה"ט דגש רב על תחום הקהילה בתוך האג'נדה הסביבתית שלו ולמשרד החקלאות יש גם מאפיינים של קידום בריאות. משרד הבריאות נמצא כמובן על הציר של קידום בריאות ומנגד משרד הכלכלה על הציר הכלכלי. מתוך הראיונות שהתקיימו עם נציגי הוועדה הארצית עולה כי כל הנציגים מודעים לכך שהגינון הקהילתי מאגד יחד אינטרסים של גופים שונים, אינטרסים שמשותפים על פי רוב גם את האינטרסים שלהם. כך למשל משרד הבריאות "נהנה" באופן ישיר מכך שפעילי גינות קהילתיות מקיימים פעילות פיזית ומשפרים את התזונה שלהם יחד עם הרווח העקיף שלו מבריאות נפשית כתוצאה מפיתוח קשרים חברתיים בקהילה בציר החברתי ובריאות הנובעת מחיים בסביבה טובה וירוקה יותר בציר הסביבתי. לכך גם מצטרף רווח כלכלי, כיוון שאזרחים בריאים "עולים פחות".

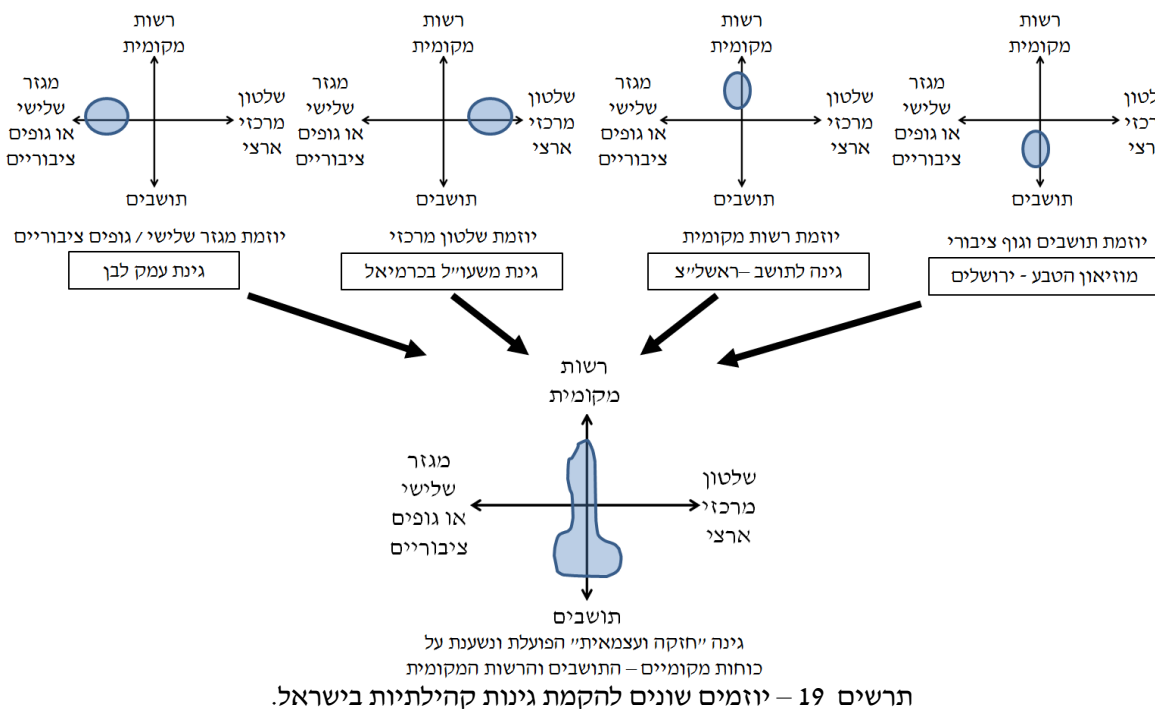
תרשים 17 - מערכת צירים להצגת מוטיבציות השחקנים הארציים המרכזיים.

תרשים 18 מציג מודל רעיוני לאפשרויות השונות של פיתוח ותמיכה בגינות קהילתיות ביוזמה של שחקנים שונים הפועלים בתוך הרשויות הנחלקים לתושבים, הרשות המקומית, השלטון המרכזי וגופי מגזר שלישי. בגינה א' כמעט ולא קיימת תמיכה מצד השלטון המרכזי הארצי ויש תמיכה נרחבת מצד הרשות המקומית, המגזר השלישי והתושבים. לעומת זאת, בגינה ב' הן לשלטון המרכזי והן לתושבים עצמם אין מעורבות בפרויקט, והיא נשענת על כוחות חיצוניים לקהילה. המעורבות של הגופים השונים יכולה להשתנות במרוצת הזמן ובגינה יכולה להתרחש מעין

אבולוציה של שחקנים המעורבים בה. כך למשל באשקלון, בה הגינות מוקמות תחילה על ידי הרשות המקומית בליווי עמותה כפי שמופיע בגינה ב' ובמרוצת הזמן עם הרתמות התושבים הגינה פועלת יותר במודל של גינה א'.

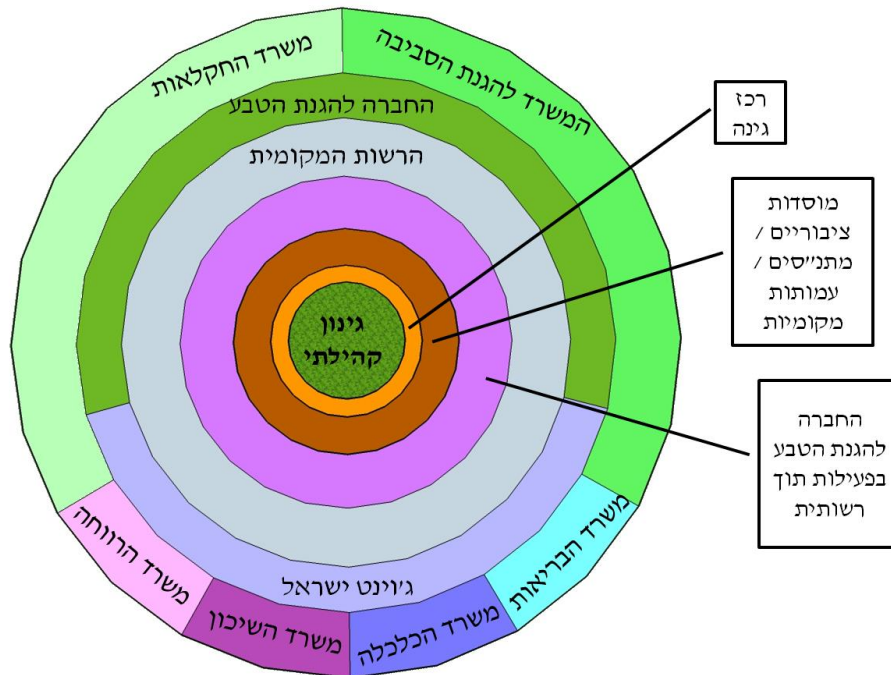

לפי ממצאי סקר הרכזים לתושבים תפקיד דומיננטי ביוזמת הקמת הגינות, במקרים מסוימים תוך שיתוף פעולה עם השחקנים האחרים. כן נמצא שגופי מגזר שלישי, ובראשם החברה להגנת הטבע, יוזמים ומקדמים פיתוח של גינות, זאת על ידי פעילות של סניפים ועובדי שטח של החלה"ט בחלק משמעותי מהיישובים (דוגמת ירושלים, תל אביב, באר שבע, עכו וקריית שמונה וכו'). חלק מהרשויות המקומיות פעולות באופן אקטיבי לקדם את הגינות הקהילתיות ואף יוזמות ומקימות אותן, בהן ירושלים, ראשלי"צ, נתניה ואשקלון. ברשויות אחרות נראה כי יש תמיכה כללית לגינון הקהילתי אך פחות נקטות בהן פעולות אקטיביות ליוזם ולפתח אותן, דוגמת תל אביב, חיפה, בת ים, עכו וקריית שמונה. במקרים בודדים גם משרדי השלטון המרכזי יוזמים ומפעילים פרויקטים של גינון קהילתי ברשויות המקומיות באמצעות הזרעות הביצועיות שלהם בשטח. כך משרד הרווחה מפעיל את תכנית משעו"ל בשכונות מרובות עולים ומשרד הבינוי והשיכון מפעיל פרויקטים של גינון קהילתי בחלק מהפרויקטים של "שיקום שכונות". ניתן לומר בהכללה, כפי שמציג תרשים 19, כי בכל צורה ומודל של גינון קהילתי ישנה שאיפה להביא את הגינה לפעול עצמאית על ידי התושבים תוך סיוע הרשות המקומית.

ריבוי השחקנים השונים הפועלים בפיתוח הגינות יוצרים למעשה מעין מעטפת סיוע ותמיכה בגינות, היוצר מארג מורכב ומסועף בין הגופים השונים. כאמור, כל גינה מהווה דגם הייחודי לה וכך גם תמהיל שיתופי הפעולה והגופים התומכים בה, אך במבט רחב על הגינון הקהילתי בישראל ניתן לתאר את כלל מערך התמיכה כמורכב מטבעות המקיפות אותו, מרמת השטח של הגינה הקהילתית ועד לרמה הארצית כמתואר בתרשים 20.

תרשים 20 - מעטפת הפיתוח והתמיכה בגינון קהילתי בישראל.

רכזי הגינות, בין אם בשכר ובין אם בהתנדבות, מהווים פונקציה מרכזית וקריטית בגינות בשיתוף עם גרעין המפעילים מקרב התושבים. הם אלו אשר מובילים את העשייה הפיזית והחברתית בשטח לצד התיווך ושיתוף הפעולה עם גופים נוספים בשכונה, ברשות המקומית ובמקרים מסוימים עם הגופים הכלל הארציים. מיקום הפונקציה של הרכז שונה בין גינה לגינה בין אם הגינה הוקמה "מלמטה" או "מלמעלה" ולכן היא מסומנת במקומות שונים בתרשים 16 שהוצג לעיל. כאשר ריכוז הגינה נעשה בהתנדבות מדובר בדרך כלל בתושב אחד המכונה על פי רוב "המשוגע לדבר" המצליח או לא מצליח לסחוף אחריו תושבים נוספים. כאשר אותו "משוגע לדבר" יוזם את הקמת הגינה, מוביל ומרכז את הפעילות בגינה אזי ניתן למקם את הפונקציה שלו בתוך מכלול התושבים הפעילים בגינה. כאשר הקמת הגינה נעשית "מלמעלה" הפונקציה של רכז הגינה, שעל פי רוב יקבל שכר על עבודתו, ניתנת לסימון תחת אותם הגופים היוזמים ומפעילים אותו. בין התוצרים המרכזיים של שיתוף הפעולה בין משרדי הממשלה, החלה"ט והגיוינט הוא הפקת כנסים, ימי עיון ופרסום מידע מקצועי לגינון קהילתי. תוצרים אלה, פרי אותו מאמץ משותף מוכוונים במידה רבה לרכזי הגינות בהיותם פעילי שטח המיישמים, ומעבירים את המידע המקצועי לשאר הפעילים.

סקר רכזי הגינות מעלה מספר אתגרים מרכזיים בעבודת השטח בגינות. האתגרים המרכזיים נמצאו בתחומים החברתיים-קהילתיים, הקשורים בקושי לגייס תושבים נוספים לפעילות בגינות, במיוחד בקבוצת הגיל של בני הנוער. אתגר נוסף הינו הפעלה חברתית שוטפת של התושבים בגינות ופער ביכולות ההדרכה להעברת תכנים שונים הרלוונטיים לפעילות. נמצא כי מספר המשתתפים בפעילות הגינות השוטפת קטן באופן משמעותי לעומת פעילויות השיא המתקיימות בהן, מה שמעיד על הפוטנציאל לגייס תושבים נוספים לפעילות. אתגר מרכזי נוסף בתחום הגינון

הוא בהצלחה בגידול של צמחי מאכל באופן שיספק יבול משמעותי. לאתגרים האלה בשטח יש למעשה פוטנציאל לקבל מענה "בשרשרת" ומעטפת הסיוע והתמיכה הנמצאת ברמת הרשות המקומית והרמה הארצית, שבהן יש גופים או אגפים המרכזים הרבה מהידע הדרוש להתגבר על אתגרים אלה. כן עולה הצורך לפתח מענה ספציפי הקשור לאתגרי הגינון הקהילתי במתן הכשרות לרכזי גינות בקונטקסט הייחודי של הגינות הקהילתיות. כאן במיוחד ניכרים פערים בתוך הממסדים האקדמיים או בהכשרות ספציפיות ורחבות. מתוך העולה מהראיונות עם חברי הוועדה הארצית לגינון קהילתי, נראה כי אתגרים מרכזיים אלה מוכרים וידועים להם.

בתחומי הרשויות המקומיות נמצא כי ישנו פוטנציאל רב ולא ממומש לשיתופי פעולה עם גופים מקומיים שונים. במודלים המוצגים בתרשים 16 ובתרשים 20 לעיל מופעים גופים ציבוריים הפועלים בתוך הרשות כמקדמים גינון קהילתי, בהם מתנ"סים ומוסדות חינוך. לפי סקר הרכזים נמצא כי המתנ"סים הם בעלי תרומה משמעותית לתמיכה ובפיתוח של הגינון הקהילתי, ובין הרשויות נמצאו רשויות שבהן המתנ"סים היו מעין גופי ביצוע של הרשות בכדי להפעיל את הגינות. לעומת המתנ"סים, מערכת החינוך לא נמצאה כמשמעותית במיוחד בעולם הגינון הקהילתי, זאת על אף היותה מערכת גדולה מאד ששלוחות קצה שלה – דוגמת בתי הספר, נמצאים בשכונות רבות וסמוכות לתושבים. גופים נוספים ברמת הרשויות שבהם טמון פוטנציאל רב להשתלבות בגינון הקהילתי אך חסרים בהן הם בתי אבות ותנועות הנוער.

במבט משווה לנעשה בחו"ל נראה כי ברמת השטח בישראל נפוץ מודל של גינות קהילתיות בעל מרחב פתוח הנותן דגש על התחום החברתי-קהילתי בפעילות לעומת הגינות בחו"ל, ובמיוחד באירופה, שבהן נפוץ המודל של גינון בחלקות אישיות, אשר בהן מסתמנת מגמה של מעבר מגידול מזון לגידולי נוי. בישראל נמצאו מספר מצומצם של גינות במודל של חלקות גינון, בדומה לחו"ל גם בהן נמצא כי ההצטרפות לגינה במודל זה מחייבת את הפעיל לעמוד בתנאים והגדרות שהוא לא יכול לחרוג מהן, וכן לשלם תשלומי חכירה שעליהם הוא מתחייב בחתימה על חוזה מסודר, אלמנט שלא קיים במודל של הגינון הקהילתי במרחב הפתוח. על אף השכיחות של חלקות הגינון באירופה, נראה כי המודל בעל הדגש הקהילתי הפתוח הולך והופך נפוץ בה, והסיוור בהן מזכיר מאד את הגינות בישראל, על כל האלמנטים הפיזיים הנמצאים בהן והתכנון הכללי של מתווה הגינות¹⁴. על אף שנמצאו מדינות שבהן קיימים גופים המאגדים ומפתחים גינון קהילתי ברמה כלל ארצית, לא נמצא דגם הדומה למערכת התמיכה הארצית בישראל הכוללת מארג שיתופי הפעולה בין גופים שלטון מרכזי והמגזר השלישי המתכנס לוועדה ארצית המקדמת את התחום.

---

¹⁴ בין השנים 2011-2014 ביקרתי בגינות קהילתיות בארצות שונות, בהן: ארה"ב, קנדה, גרמניה, אוסטריה וספרד. כמו כן השתתפתי בקיץ 2014 בקורס בן ארבעה ימים באוניברסיטת זלצבורג באוסטריה שעסק בגינון חלקות בקונטקסט של ערים באירופה בדגש על תחומי תכנון ומדיניות, סוציולוגיה, אקולוגיה ותכנון עירוני.

5. סיכום ומסקנות

הגינן קהילתי בישראל הוא תופעה חדשה, מגוונת ומתפתחת הן ביוזמה "מלמטה" על ידי תושבי היישובים השונים ברחבי הארץ והן "מלמעלה" ביוזמה של הרשויות המקומיות, גופי מגזר שלישי והשלטון המרכזי. כיום עדיין לא קיימת מדיניות תמיכה ממוסדת ורשמית או נהלים סדורים לגינות הקהילתיות ברמה הארצית, אך נראה כי פעילות הוועדה הארצית והגופים החברים בה מייצרים קווים מנחים רחבים שייתכן שיהוו בעתיד בסיס לכך. המושג גינן קהילתי בישראל מבטא תחומים רחבים וביטויים שונים הקשורים בפעילות המשלבת את שני עולמות התוכן המרכיבים את המושג. כן נראה כי מושג זה עודנו בתהליך "גידור", כלומר, כיום עוד לא קיימים גבולות ברורים מה נכלל בהגדרת הגינן הקהילתי ומה לא. מנגד, נמצא כי יש הטוענים שעדיף מלכתחילה להשתמש בהגדרה רחבה, כוללנית ובמידה מסוימת אמורפית. ההגדרות וההתייחסויות של הגופים השונים להגדרות והמהות של הגינן הקהילתי לא היו שונות באופן מהותי ביניהם, ובכולם ניתן דגש על הפן החברתי.

מתוך המחקר עולה כי בישראל פועלים מספר מודלים של גינן קהילתי הנבדלים במספר קריטריונים ובראשם: הבעלות על השטח; אוכלוסיות היעד; המטרות הראשוניות לשמן הוקמה הגינה, בהן: פעילות וליכוד קהילתי, טיפוח ושיקום, טיפוח הסביבה וגידול מזון. המודל הנפוץ ביותר הוא הגינן הקהילתי הפתוח, אשר פעמים רבות מוקם "מלמטה" על ידי התושבים בשטח ציבורי השייך לרשות המקומית והוא נגיש ופתוח לכלל הציבור. במודל זה ניתן לזהות שהאלמנט הדומיננטי בפעילות הוא הפן החברתי קהילתי ופחות הצד הגינני והפקת יבול בכמויות משמעותיות. המודל השכיח אחריו הוא הגינות המוקמות בשטחים של מוסדות ציבוריים, וכאן נמצא כי המתנ"סים הם שחקן מרכזי בפיתוח, בליווי ובהשקעת המשאבים.

לא נמצאו גינות רבות הפועלות במודל הגינן הקהילתי המתקיים בשטחים פתוחים פרטיים (שפ"פים), זאת על אף שקיים פוטנציאל רב לקדם גינות כאלה בשטחים של מבני מגורים משותפים הנפוצים מאד בישראל. מודל זה מופעל או נתמך בחלק מהמקרים "מלמעלה" על ידי גופים הפועלים בתוך הקהילה דוגמת זרועות הביצוע של משרד השיכון והבינוי ומשרד הרווחה. מודל הגינן בחלקות,¹⁵ שהוא המודל השכיח במדינות אירופה דוגמת בריטניה, גרמניה ואוסטריה, פחות נפוץ בישראל, ונראה כי מספר האתרים בהם מופעל מודל זה הוא לא יותר ממספר עשרות. סיורים בגינות במודל זה התקיימו בבאר שבע, ירושלים, חיפה וראשון לציון, ונראה כי האתר בראשון לציון הוא המפותח ביותר ומזכיר במובנים רבים את הגינות במודל זה שנצפו באירופה. ניתן להצביע על כך שבמודל זה כמות היבול היא הגדולה ביותר, והסיבה לכך היא כפי הנראה לא רק הדגש הגינני היצרני אלא גם הגידור. נראה כי הגינן הטיפולי, גינן גרילה ואתרי הטבע המטופחים על ידי הקהילה פחות נפוצים בישראל. מלבד המודלים שהוזכרו לעיל, חשוב לציין שפרויקטים שונים ויצירתיים המשלבים גינן וקהילה דוגמת פרויקט של גינן קהילתי באדניות באשקלון מתפתחים כל הזמן.

בהתאם להשערת המחקר, נמצא כי שחקני המפתח המרכזיים ברמה הארצית בקידום ופיתוח הגינות הקהילתיות בישראל הם גופי מגזר שלישי, החלה"ט בעלת האג'נדה הסביבתית יחד עם הג'וינט בעלת האג'נדה החברתית, והם גופים הפועלים גם במישור המקומי. נראה כי שני גופים אלה "דוחפים קדימה" את התחום מול משרדי הממשלה, פעילי השטח והרשויות המקומיות תוך יצירת סינרגיה בין הגופים השונים. בולטת מעורבותם של משרד החקלאות והמשרד להגנת הסביבה, גופים שניתן לאפיינם כירוקים-חקלאיים ופחות כ"חברתיים". המוטיבציה של השחקנים השונים לקדם ולהשקיע משאבים בגינות קהילתיות בישראל נמצאה כקשורה למהות הגוף ותכליתו זאת מתוך שאיפה לקדם את התחומים שעליהם הם אמונים, כמעין השקעה חוזרת. עם זאת, הדגשים החברתיים בגינן הקהילתי נמצאו כמרכזיים גם בקרב הגופים היותר סביבתיים, כאשר פעמים רבות תחומי הסביבה היו הכלי לטיפוח

¹⁵ ניתן למצוא שמות שונים למודל זה כגון: חקלאות עירונית (התארגנות גינות קהילה), גינה לתושב (ראשון לציון), סחב"ק (ירושלים), גינות בשכירות (ג'וינט).

והשגת המטרות החברתיות גם על ידם. אך על אף החשיבות הרבה שכל הגופים ייחסו למישור החברתי, נראה כי דווקא המשרדים הקשורים למישור החברתי (דוגמת חינוך, בריאות, רווחה) פחות יוזמים ומובילים מאשר המשרדים הסביבתיים.

הוועדה הבין משרדית הארצית לגינון קהילתי מהווה את מסגרת שיתופי הפעולה של הגופים הארציים לקידום ופיתוח הגינון הקהילתי בישראל. הוועדה מתכנסת אחת לשלושה חודשים, ומקדמת פרויקטים ארציים כמו כנס הגינון הארצי, תחזוק ממשקים וקשרי פעולה בין השותפים בוועדה ופעילות בשטח וכן קידום ופיתוח מיזמים שונים. מלבד פעילות הוועדה ותוצריה המשותפים, מתקיימים שיתופי פעולה וממשקי עבודה מצומצמים יותר, ובהם בולט במיוחד הג'וינט המהווה צומת מרכזי לאיגום משאבים והעברתם לגופי ביצוע. דוגמא לכך היא הפעלת החלה"ט בפעילות בגני ילדים על ידי הג'וינט במימון משרד הבריאות. על אף מערך שיתוף פעולה זה מתקיימים גם כפילויות בעשייה של הגופים השונים, בעיקר בתחומי פרסום מידע דוגמת שתי מערכות מיפוי לגינון קהילתי, האחת של החלה"ט והשנייה של התארגנות גינות קהילה בישראל. במהלך המחקר לא זוהו קונפליקטים או חיכוכים מהותיים בין הגופים הארציים בפעולתם לקידום התחום. ההפך הוא הנכון, נציגי הגופים השונים ראו בתרומה של כל גוף והאינטרסים שלו מצב של 'win win situation', המביא לקידום התחום בכלל ולקידום האינטרסים של כל גוף בנפרד. פעילות הוועדה ותוצריה אינם מתוקצבים באופן קבוע, וכן אין בידיה סמכויות המוקצות לה מטעם החוק ועל כן יכולות הוועדה מוגבלות בתחומים מסויימים, וכפי שהתבטא אחד מנציגי "לוועדה אין שיניים".

נמצא כי תרומת מוסדות ההשכלה הגבוהה כשחקן בעל פוטנציאל רב להשפעה ארצית לפיתוח התחום היא שולית. נראה כי במכללות האקדמאיות נמצא תחום זה מפותח יותר מאשר באוניברסיטאות, ויתכן כי בדומה לגינון קהילתי שצומח "מלמטה" פרופסיה זו תתחיל את צמיחתה האקדמית מהמכללות הקטנות ואט אט תכנס גם למוסדות המחקר הגדולים. הממצאים המעטים אודות גינון קהילתי במגזר הערבי ברשת האינטרנט מצביעים על היותו בתחילת הדרך הן ברמת הפעילות בשטח והן ברמת פיתוח מערך מידע אינטרנטי אודותיו. מצב זה מרמז על פער שנפתח בתחום הגינון הקהילתי בין החברה היהודית לחברה הערבית ומסב את תשומת הלב לכך שהיקף התופעה בקרב אוכלוסיות המיעוטים עדיין מצומצמת ביותר.

חלק מפעילי הגינות הפועלים בשטח, העודרים, שותלים ומטפחים את סביבתם בגינות הקהילתיות, פועלים במסגרות שהיקפן הוא כלל עירוני ואף ארצי באמצעות התארגנויות המפעילות אתרים, פורומים ורשתות חברתיות העוסקות בגינון קהילתי. התארגנות גינות קהילה בישראל, אשר צמחה "מלמטה" על ידי אזרחים הפועלים לקדם את הגינון הקהילתי תורמת לתחום ברמה הארצית בהנגשת מידע רב למבקר באתרה, הן מידע כללי ומקצועי והן בתיעוד הנעשה בשטח באמצעות מיפוי הגינות ופרסום מידע רלוונטי ברמת הרשויות השונות. נראה כי הפעילות בגינות הקהילתיות בשטח הפיזי מביאה גם ליצירת מעין "גינות קהילתיות אלקטרוניות", בהן צומחת רשת חברתית שמקדמת אזרחות פטריוטית פעילה ומאפשרת לפעילי הגינות לקדם בעצמם את החברה ולהתאגד מול רשויות השלטון וגופים נוספים לטובת קידום הגינות הקהילתיות בשטח תוך הכרה בערכן, שאיפה ליצור מדיניות בנושא וקידום נושאים סביבתיים נוספים.

נמצא כי לרשויות המקומיות מקום מרכזי באופי והיקף התפתחות הגינון הקהילתי. כפי שתואר במודל הרעיוני במרחב של הרשות המקומית מתבצע החלק הארי והשוטף של פעילות הגינון הקהילתי, הן מול ובאמצעות התושבים הפעילים והן ברשת שיתופי הפעולה שבין הגינה הקהילתית לבין הרשות המקומית, עמותות וגופים נוספים, חברתיים וסביבתיים הקיימים בה. מודלים מפותחים במיוחד, בהם מעורבות העירייה משמעותית במיוחד נמצאו בירושלים, תל אביב, באר שבע, נתניה ואשקלון. ברשויות אלה ישנם עובדי עירייה הפועלים "הד-הוק" לקידום גינון קהילתי והם מייצרים מערכת שיתופי פעולה ותיאום בין אגפים שונים בכדי לפעול יחד להקמה וליווי של הגינות. בכל חמשת הרשויות הנ"ל מודל העבודה שונה, כך בירושלים פועל פורום רשותי מפותח הנשען על כוחות מקומיים ותמיכות

שונות המוביל ומפתח מערכת תמיכה עירונית בגינות, הן בגינות המוקמות ביוזמת תושבים "מלמטה" והן בגינות המוקמות "מלמעלה" על ידי העירייה או גופים אחרים הפועלים בה. עיריית באר שבע הצליחה לפתוח תקן מיוחד במשרד הפנים לרכז גינון קהילתי עירוני ובנתניה ובאשקלון העיריות הן אלו המקימות את הגינות "מלמעלה", כל אחת במודל הפעלה הייחודי לה.

בתוך הרשויות המקומיות ניתן להצביע בהכללה על כך שהשחקנים המרכזיים ביותר הם התושבים עצמם, ולעתים קרובות הם אלו היוזמים ומטפחים את הגינות הקהילתיות. מעורבות ראשי הערים בקידום גינון קהילתי הורגשה באופן בולט בירושלים וכן באשקלון, שבה החל הגינון הקהילתי בעידוד ראש העיר עצמו. נראה כי מודעות בעלי תפקידים נוספים ברשויות המקומיות לעולם הגינון הקהילתי וההירתמות לפתח ולתמוך בו מצידם תואמת פעמים רבות לגישתו של ראש הראשות לנושא. כך למשל ניתן לזהות באשקלון את היוזמה מטעם ראש הראשות לקדם גינון קהילתי אשר אומצה, הוטמעה ויושמה על ידי עובדי רשות בכירים שבתורם העבירו את הנחיות הסיוע לעובדי השטח ונוצרה רשת של סיוע ומתן "רוח גבית" לגינון הקהילתי מצד העובדים גם בתקופות של תמורות פוליטיות. הערכת מודעות ומעורבות ראשי הרשויות ועובדיהן כפי שהיא משתקפת בסקר הרכזים מתחלקת באופן שווה יחסית בתווך שנע בין חוסר מודעות ומעורבות ועד מעורבות גבוהה, ובסופו של דבר מתכנסת לממוצע כללי של מודעות ומעורבות בינונית. האגף הפעיל בגינות קהילתיות ברמת הרשות המקומית הוא האגף הפיזי של שיפור פני העיר (שפי"ע). במרחב של הרשות המקומית פועלים שחקנים נוספים בהם גופים ציבוריים, גופי מגזר שלישי וארגונים שונים הפועלים בתחומי הרשות דוגמת מתנ"סים, מוסדות חינוך ומרכזי לימודי שטח של החלה"ט. מתוך הגופים הממסדיים בלטו המתנ"סים כגופים הפעילים ביותר ובאופן מפתיע בלטו בהעדרם מוסדות וארגונים חינוכיים דוגמת בתי ספר ותנועות נוער.

אופני הפעולה והאמצעים בהם יכולה הרשות המקומית לסייע ולתמוך בגינון קהילתי בתחומה יכולים להיות פעולות ישירות של הרשות באמצעות עובדיה והקצאת תקציבים לכך או במתן "רוח גבית" להקמת גינות על ידי תושבים, עמותות ובתי ספר הפועלים בתחומה. במקרה הראשון התמיכה נשענת על חלקים שונים "בעץ הארגוני" של הרשות דוגמת אגפי שפי"ע ורווחה, אשר להם יש את הכלים ואנשי המקצוע לתת מענה לצורכי השטח. הסיוע הבסיסי ביותר הוא במתן האפשרות להקים גינות קהילתיות על גבי שצ"פים של הרשות, ומכאן מתרחב סל אפשרויות התמיכה לחיבור לשעון מים עירוני, מתן כלי עבודה, אדמה, דשן, סיוע בעבודות עפר של כלים הנדסיים ועוד. נראה כי עצם המעורבות של הרשויות המקומיות בפיתוח הגינון הקהילתי מביאה במידת מה גם לידי השפעה פנים מערכתית, זאת על ידי הצורך של שיתופי פעולה בין האגפים השונים שלהן.

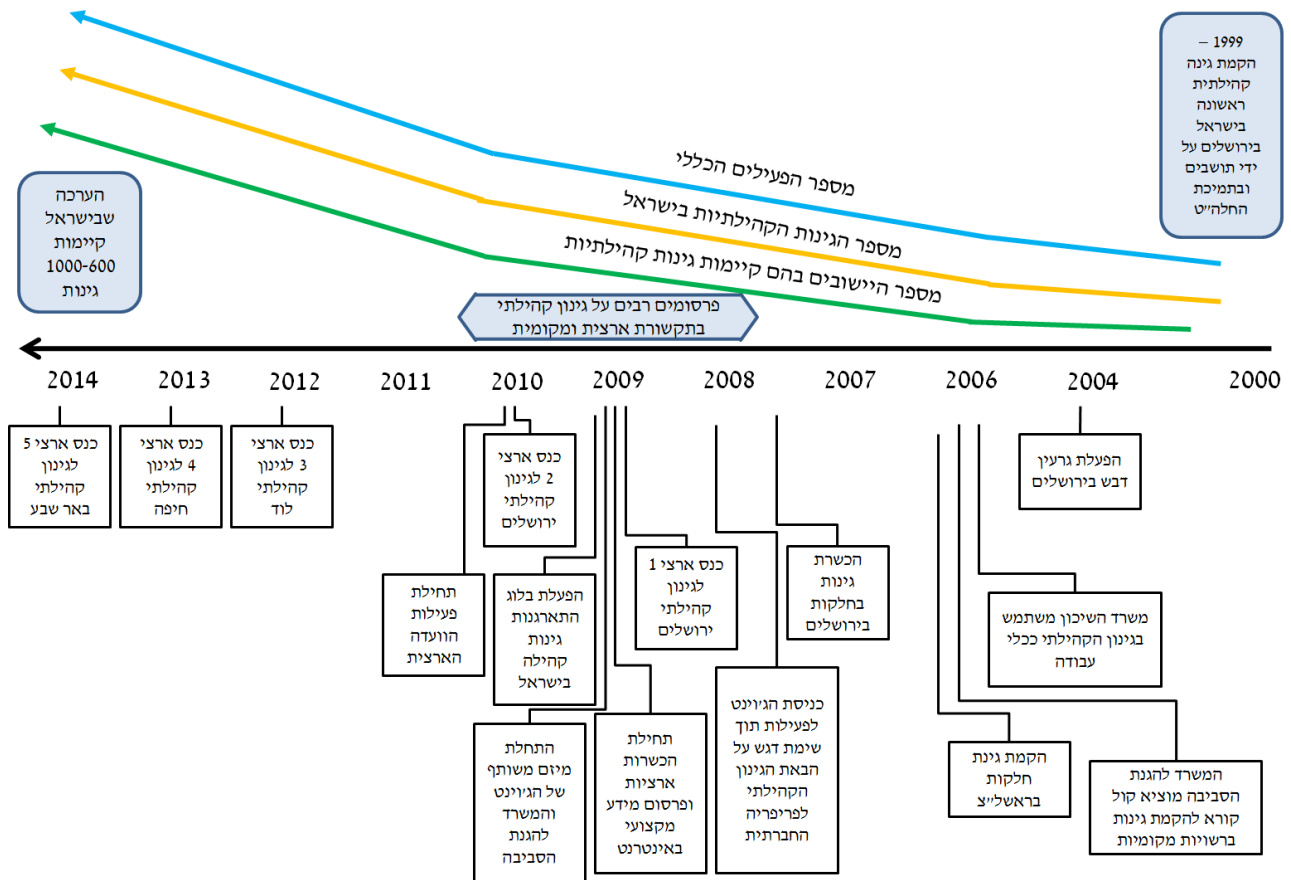
מודל העבודה שמוביל ומציע הגיונט לרשויות המקומיות כולל שולחנות עגולים בהם יושבים נציגי תושבים, עובדי רווחה ועובדי שפי"ע ונציגי גופי הפעלה בשטח דוגמת החלה"ט. מפגשים אלה מפתחים שפה משותפת ושיתופי פעולה בין הגורמים השונים המעורבים בעשייה. ניתן לראות את מערך שיתופי הפעולה והקשרים הבין אגפיים האלה במודלים של ירושלים ותל אביב. בירושלים שותפים מינהל אגף חברה, איכות הסביבה, אגפי שפי"ע, מהנדס העיר, תברואה ומנהל חינוך. בתל אביב תהליך הקמת גינה קהילתית על ידי תושבים כולל מעורבות של הרשות לאיכות סביבה, אגף שפי"ע ומחלקת גנים ונוף. מורכבות מארג שיתופי הפעולה בתוך אגפי הרשות המקומית באה לידי ביטוי בדבריה של נעמי צור, לשעבר סגנית ראש העיר ירושלים לתכנון וסביבה, המתארת את סוגיית שיתופי הפעולה הנדרשים לתמיכה בגינות: "רוב התחומיות של הגינות הקהילתיות מסבכת לעיתים את הטיפול בהן, ולכן הדרך לפתור את הבעיות השייכות לגינון הקהילתי בעיר היא אולי בכך שהתמיכה בהן תישען על משאבים ממספר דיסציפלינות, כגון תכנון, תרבות, קהילה, בריאות ואיכות סביבה." (נעמי צור, בתוך צוויקל ומלטינסקי, 2012, עמ' 3). בנוסף לצורך בשיתוף פעולה, עולה כי יש צורך חשוב בקידום המודעות ורמת הידע לתחום הגינות הקהילתיות בקרב עובדי הרשויות המקומיות ובמיוחד מנהלי האגפים השונים בהן.

מהסקר שנערך ברשויות השונות עולה כי בכל אחד מהיישובים אופי התמיכה בגינו"ק הינו מקומי וייחודי. יש ספקטרום רחב של רמות תמיכה. נהלי עבודה, קיום שולחנות עגולים, פרסום מידע באינטרנט והקצאת כוח אדם האמון לקדם ולסייע לפיתוח הגינון הקהילתי בתוך חלק מהרשויות מצביעים על כך שהתחום מתחיל לקבל מאפיינים של מיסוד והטמעה מערכתית בהן. על פי הממצאים, ניתן לזהות כי קיימים הבדלים גדולים בין מסגרות התמיכה שמעניקות הרשויות המקומיות הגדולות לבין רשויות קטנות יותר. נראה כי הרשויות המקומיות הקטנות מסוגלות להעניק סיוע מוגבל בעוד שהרשויות המקומיות הגדולות מקצות לכך משאבים רבים ואף מכניסות תחום הגינון הקהילתי כחלק מהמערך הארגוני שלהן. לא פלא אם כך שמערכי התמיכה המפותחים ביותר נמצאו בירושלים, תל אביב, חיפה ובאר שבע.

על אף שכל רשות פועלת באופן הייחודי לה, ישנם קווי דמיון רבים בשיטות העבודה בין הרשויות השונות. ניתן לייחס זאת לכך שבישראל קיימים מספר מצומצם של גופים כלל ארציים המקדמים את הגינון הקהילתי ופועלים מול הרשויות המקומיות, ובראשם החברה להגנת הטבע, המשרד להגנת הסביבה, הגוינט ומשרד החקלאות. לא נמצא קשר ישיר ומובהק בין המעמד הסוציו-אקונומי של הרשות לבין היקף מערך התמיכה שהיא מספקת לגינות הקהילתיות, אך נראה כי למידת הפריפריאליות הגיאוגרפית יש משמעות. מיפוי הגינות הקהילתיות שהפיק ארגון גינות קהילה בישראל מאפשר לראות כי מרבית הגינות הקהילתיות מרוכזות במישור החוף בין חיפה לאזור גוש דן וירושלים ובשאר הארץ השכיחות שלהן נמוכה באופן משמעותי (ראה מפה בנספח 2). שטחי יהודה ושומרון בולטים באופן מיוחד בכך שלא מסומנות בהם אף גינה קהילתית. מלבד דיווח אחד של רכוז הפועל בגינה בהתנחלות לא התקבלו כל תגובות נוספות מהיישובים היהודים באזורים אלה. יתכן שלא קיימות עוד גינות ביהודה ושומרון, אך יתכן שבמידה וכן קיימות שם גינות אז הפעילים שלהן לא נמצאים בשיח ומעגל הפעילות של "המטא קהילה" של הגינון הקהילתי, באותם המעגלים והפורומים הארציים.

יתרונות הגינון הקהילתי שהוצגו בסקירת הספרות ממומשות בפועל בשטח באופן חלקי. בהתייחס לכך שיש הרואים בגינות מעין מתנ"ס פתוח, היקף הפעילות ומספר הפעילים בהן אינו גדול, במיוחד בזמן הפעילות השוטפת, אך כשמתקיימים אירועי שיא גדל מספר המשתתפים באופן ניכר. כמות המשתתפים משפיעה כמובן על היקף השינוי אליו מייחלים השחקנים המקדמים את הגינות ליצור בקרב הפעילים. היתרונות העיקריים הבאים לידי ביטוי בשטח הם לקיחת אחריות על שטחים מוזנחים וטיפולם, חיבור לאדמה ולטבע והידוק הקשרים החברתיים. אלו יתרונות לא מבוטלים אך נראה כי בתחום גידול המזון ופיתוח אורחות חיים בריאים ניתן לראות פחות תוצאות. ביקור בעשרות גינות ביישובים השונים מאפשר להנות מהיצירתיות של התושבים אשר באה לידי ביטוי באלמנטים הפיזיים שהוקמו בגינות ופיתוח השטח למרחב ירוק ומניב פרי. יחד עם זאת במספר לא מבוטל של גינות הפן האסטטי לא היה מפותח ובגינות מסוימות החלו התושבים לצבור גרוטאות באופן שהיה נראה כמפגע ויזואלי ובטיחותי.

הגינות הקהילתי בישראל, על אף היותו תחום צעיר, הינה מורכבת ועתירת רשתות עבודה ושיתופי פעולה בשלוש רמות – רמת הגינה הקהילתית, רמת הרשות המקומית והרמה הארצית. בין שלושת הרמות מתקיימים יחסי גומלין בעוצמות שונות. הוועדה הבין משרדית הארצית, פועלת במרץ לקידום ולפיתוח התחום בערוצי פעולה שונים ברמות הארציות והמקומיות לתוך הרשויות ועד לתושבים. יחד עם זאת לא ניתן לזהות אלמנטים המצביעים באופן מובהק על התמסדות של התחום ברמה הארצית. כך לא ניתן למצוא ולהצביע על הסדרת תקציבים קבועים, רגולציה, פרופסיה ומסמכי מדיניות ונהלים לתחום. אולם ניתן לומר שעצם התכנסות הוועדה הבין משרדית מהווה בעצמה "ניצנים ראשוניים" של התמסדות שכזו. התמסדות שמביאה ליתרונות רבים בסינרגיה שהיא יוצרת בין הגופים, אך יחד עם זאת כפי שנטען על ידי מספר חברי וועדה צריכה להיות זהירה מאד בכדי לא להביא לידי מגבלות והתניות אשר יקשו ויסרבלו את תהליכי הפיתוח והיצירתיות של הגינו"ק. תרשים 21 מציג תרשים סכמטי לתהליך ההתפתחות של הגינון הקהילתי בישראל יחד עם התייחסות לנקודות מרכזיות לאורך ציר הזמן ב"היסטוריה" שלהן.

תרשים 21 – התפתחות הגינון הקהילתי בישראל על ציר הזמן

ברמת הרשויות המקומיות, עולה כי יש שונות רבה ביניהן בכל הנוגע להסדרת מערכת תמיכה ופיתוח גינון קהילתי. ישנן רשויות שבהן לא קיימת תמיכה ולעומתן רשויות, בדרך כלל הגדולות מביניהן, בהן התפתחו והוסדרו אפיקי תמיכה תקציביים, נהלי עבודה של האגפים השונים ואף נמצאו מקרים בהם הרשות המקומית מקצה לכך רכז עירוני המתכלל את התחום. כך נראה כי מתקיים תהליך שבו הופך הגינון הקהילתי לממוסד, גינות קהילתיות שמוקמות מלמטה "מוכלות" בתוך רשתות תמיכה עירוניות ומוקמות גינות על ידי הממסד עצמו מלמעלה.

היווצרות הוועדה הבין משרדית הארצית לגינון קהילתי המשלבת גופים שלטון מרכזי עם גופי מגזר שלישי, שני וארגוני אזרחים היא מקרה שלא נמצא לו מקבילה בחו"ל. יתכן שוועדה זו היא מעין שלב ראשון של "פרוטו-גוף" שיהיה אחראי לפיתוח והטמעת הגינון הקהילתי בישראל באמצעות כלי תקצוב, הסדרת פרופסיה ורגולציה. כך כאמור, ניתן לראות במנגנון התמיכה הארצי מעין "מטא קהילה" של קהילת הגינון הקהילתי. מעין קהילה של "משוגעים לדבר" המאגדת משרתי ציבור, עובדי מגזר שלישי ואזרחים פעילים הפועלים יחד לקדם את התחום, לא רק מתוך האינטרסים של הגופים אותם הם מייצגים אלא גם מתוך אמונה ומוטיבציה פנימית הרואה בכך כלי בעל פוטנציאל גדול לשפר את איכות חיי האזרחים בישראל.

ריבוי הגופים השונים הפועלים בוועדה הארצית לקידום גינון מעידים על אופיו המולטידיסציפלינרי. לאותו שולחן ועדה מתיישבים נציגי תחומים שונים שלכאורה לא בהכרח ברור מה הקשר ביניהם - בריאות עם הגנת הטבע, סביבה עם כלכלה, רווחה ושיכון, רב תחומיות במהותה. אותה רב תחומיות נדרשת גם ברמת השטח, ביכולות אליהם נדרש רכז הגינה בעשייה מול ויחד עם התושבים ומול הרשות המקומית על אגפיה השונים. על אף שבוועדה יושבים

מספר משרדי ממשלה, נראה כי בולט חסרונם של נציגים ממספר משרדי ממשלה נוספים הרלוונטיים לתחום, בהם: משרד החינוך, משרד הפנים, משרד התרבות והספורט, המשרד לקליטת עלייה, המשרד לאזרחים ותיקים והמשרד לביטחון פנים. הגינות הקהילתיות ככלי לקידום חינוך סביבתי, ולמימוש אורח חיים מקיים פעיל ובריא והנחלתו במיוחד בקרב צעירים מעלים שאלה מדוע משרד החינוך לא מעורב כשחקן מרכזי בוועדה. היתרונות של הגינות הקהילתיות לרשויות המקומיות ולהטמעת ערכים דמוקרטיים בחברה מבליט את חוסר המעורבות של משרד הפנים לקידום הגינות, במיוחד לאור זאת שהוא בעל האחריות על הרשויות המקומיות. שאר המשרדים המוזכרים לעיל ואינם בעלי נציגים פעילים בוועדה יכולים גם הם למצוא פוטנציאל רב לקידום האינטרסים שלהם בשימוש בכלי הגינו"ק, כך למשל המשרד לביטחון פנים, והתכניות שהוא מפעיל לצמצום אלימות וונדליזם בחברה הישראלית יכול להשתמש בגינות ככלי להפחתת תופעות אלה, ולנתב אנרגיות שליליות לעשייה חיובית.

לתופעת הגינון הקהילתי ברמות השלטון הארצי והמקומי הקשר ישיר לתחום המדיניות הציבורית. אנו רואים כיום שניתן להתחקות אחר שלבים ראשוניים של פיתוח ועיצוב מדיניות, פיתוח מנגנוני ביצוע, ולאחרונה גם הערכה של הנעשה בשטח והצרכים העולים ממנו.¹⁶ שלבי פיתוח אלה מתרחשים הן ברמה הארצית והן בחלק מהרשויות המקומיות, המפתחות מדיניות ונהלים מקומיים הייחודיים להן. בקביעת מדיניות ציבורית, החלה ומשפיעה על הכלל, קיימת על פי רוב שאיפה לפעול לפי עקרון השוויון, נראה שכיום עדיין קיים פער בחלוקת המאמצים ברמה הארצית לפיתוח התחום והנגשתו גם בקרב מגזרים שונים באוכלוסייה, בעיקר דוברי הערבית.¹⁷ כן ניתן לראות שיש מעין "אפליה מתקנת" הבאה לידי ביטוי בפיתוח והפעלת פרויקטים של גינון קהילתי בפריפריה החברתית, שאותה מקדמים באופן בולט משרד הרווחה, משרד השיכון והגיוינט.

בין דיסציפלינות התכנון העירוני העוסקות בפיתוח הפיזי, כלכלי וחברתי של ערים ושכונות לבין תחום הגינון הקהילתי ניתן לראות קשר ישיר וברור, שכן הגינון הקהילתי במהותו הוא פעילות של תושבי העיר במרחב הפיזי שלה תוך שהם לוקחים עליו אחריות ומביאים לידי שינויים פיזיים בו. אף על פי כן, קשה להצביע על כך שתחום הגינון הקהילתי נכנס באופן משמעותי לסל האלמנטים התכנוניים של מתכננים עירוניים, מהנדסי ערים וקבלנים. זאת בשונה מגינות ציבוריות, פארקים, גני שעשועים ומתחמי "חדרי כושר פתוחים" שניתן למצוא כיום כמעט בכל ישוב. מלבד מקרה אחד בנתניה בו היה תכנון מראש של גינה קהילתית בשצ"פ של מתחם מגורים חדש, לא נמצאו עוד מקרים בהם הגינו"ק נכלל כחלק מתכנית פיתוח כללית. נראה כי יש פוטנציאל רב לקידום הגינו"ק בהקשר התכנוני שלו ברמה הארצית, המקומית וברמת השטח עצמו. ברמה הארצית ניתן לנסות לקדם את התחום במשרד הפנים ובאיגוד המתכננים הארצי. ברמה המקומית ניתן להגביר את המודעות לנושא בקרב מהנדסי העיר, וברמת הפעילות בשטח ניתן לסייע לרכזים ולפעילים ליצור תכנון מרחבי של הגינות באופן כזה שיענה באופן המיטבי על המטרות והצרכים של הקהילה והגן – תכנון למקום להתכנסות חברתית, כיווני שמש, שיפועים, נגישות וכו'.

הצעות למחקרי המשך

לאור הממצאים שהוצגו בעבודה ועל בסיס הספרות בתחום הגינו"ק להלן מספר המלצות למחקר המשך בסוגיות שלא נענו בעבודה זו:

¹⁶ במהלך חודש דצמבר 2014 פרסמה נעמה לב מהחלה"ט סקר לפעילים ורכזי גינות במטרה להבין טוב יותר מה צרכי הגינות התחומים בהם עוסק הסקר דומים מאד לתחומים שבחן הסקר של מחקר זה ותוצאותיו דומות אף הן. לתוצאות הסקר: [http://www.teva.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/seker\(4\).pdf](http://www.teva.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/seker(4).pdf)

¹⁷ בהקשר זה יש לציין שהגוף שבסופו של דבר מתכלל ומאגד את מרבית העשייה ברמה הארצית הוא הגיוינט, שהוא ארגון יהודי שתכליתו סיוע לקהילות יהודיות, וכאן עולה שאלה לגבי היכולת והאינטרסים שלו לפעול גם לקבוצות אוכלוסיה שאינה יהודית.

- מחקר ברשויות מקומיות שבהן פועלות גינות קהילתיות בהצלחה על מנת לאבחן האם קיים מודל ארגוני ספציפי שתורם להצלחת הגינות אשר ניתן ליישמו ברשויות נוספות.
- מחקר אודות השפעת הנגישות של הגינה לכלל האוכלוסייה ובפרט לאוכלוסייה עם צרכים מיוחדים. מה הרדיוס של המרחק ממנו מגיעים הפעילים לגינה ובאילו אמצעי תחבורה הם מגיעים.
- בחינה פרטנית בתוך רשות מקומית על מנת לאבחן האם ישנה השפעה של פיתוח מנגנון לתמיכה בגינות הקהילתיות בתוך הרשות לקידום וטיפוח שיתופי פעולה פנים רשותיים בין האגפים.
- מחקר על הגינות הקהילתיות ביישובים הכפריים והשוואתו למקרים העירוניים.
- בחינת התכנון והביצוע של גינות קהילתיות וההשפעה של החלוקה המרחבית על הפעילות בגינה והרכב האוכלוסייה הפועל בה. כך ניתן לבחון כיצד אלמנטים פיזיים שונים משפיעים על אופי הפעילות וסוג המשתמשים בגינה, דוגמת פינות ישיבה ומרגוע, רמת נגישות לבעלי מוגבלויות, מרחבי התכנסות קהילתיים, חלוקה לחלקות אישיות או כלליות.
- בחינת ההשפעה של הגינות הקהילתיות על פיתוח מודעות סביבתית בקרב תושבים הפעילים בהן והטמעה של אורחות חיים מקיימים ובריאים (דוגמת הפרדת פסולת, צמצום הצרכנות, צריכת מזון טרי ואיכותי) בהשוואה מול אוכלוסייה שאינה פעילה בגינות.
- כימות של העלויות והרווחים הכלליים והרחבים של גינות קהילתיות, זאת בהשוואה לפיתוח שטחים ירוקים אחרים כגון פארקים וגינות ציבוריות.

המלצות

אסכם במספר מילים אישיות. לאורך המחקר, בסיוורים בגינות קהילתיות בערים שונות, במפגשים עם פעילים, בראיונות עם אנשים שונים ונציגים של הגופים בוועדה הארצית, פגשתי בראש ובראשונה אנשים טובים ומלאי כוונות טובות. אנשים שלא רק מאמינים בערכים של אהבת אדם, טבע ועשיית טוב, אלא גם מקיימים אותם הלכה למעשה. בידיים, ברגליים ובבוץ מתחת לציפורניים. בגינון הקהילתי קיים הפוטנציאל הרב להביא נחת פשוטה ומרגוע לאותו אדם הטומן זרע באדמה ומלווה את תהליך צמיחתו עד שהוא פורח ומיפה את שכונתו. פוטנציאל להביא למפגשים חברתיים ועשייה משותפת של אנשים בני עדות שונות, גילאים שונים, מעמדות ודעות שונים לפעול יחד ולקחת אחריות לטיפוח של המכנה המשותף לכולם – המרחב הציבורי. אני מאמין שפיתוח וסיוע יעיל ונכון של מנגנון התמיכה הארצי בפעילות בשטח ובהכשרת הרכזים ופונקציות חדשות שיקדמו את הנושא, יכול להביא לפיתוח התחום באופן כזה שהוא יוכל להיות משמעותי מאד הן בטיפוח חזות הערים והשכונות והן בהפיכת הגינון הקהילתי לספק מזון איכותי וטרי לא מבוטל לתושבים. לכך כמובן גם יתלוו השפעות חברתיות, סביבתיות, כלכליות ובריאותיות רבות.

מתוך העולה במחקר זה, מוצעות להלן מספר המלצות אשר לדעתי יכולות לתרום לקידום תחום הגינון הקהילתי

בישראל:

- **הסדרת מאגר מידע ומיפוי ארצי** – כיום חלק מהגופים הארציים מפרסמים מידע על גינון קהילתי באופן נפרד, ובכך לעיתים נוצרת כפילות דוגמת שני מיזמי מיפוי הגינות של החלה"ט והתארגנות גינות קהילה. פיתוח אתר מידע משותף ונגיש במספר שפות, יוכל לאגם ידע וניסיון מכלל הגופים אשר יממנו יחד את בנייתו ותחזוקתו. באתר זה ניתן לכלול פלטפורמה מודולארית לשימוש רשויות מקומיות אשר יציע להן לרכז ולפרסם בו את הנעשה בנושא בתחומן. מאגר המידע יביא להידוק הקשר בין השטח לרמה הארצית, וכך ניתן יהיה ליצור מיפוי גינות ארצי רחב ומעודכן.
- **הכשרת רכזי גינות לצעירים ופנסיונרים** – נמצא כי מעט צעירים ופנסיונרים מתפקדים כרכזי גינות אך נראה כי טמון בהם פוטנציאל רב להוביל גינות או לסייע מאד לרכזים שלהן, אם זה בקרב בני העשרים כחלק מפעילות ההתנדבות של שנת השירות/המכינה הקדם צבאית או בקרב בנות השירות ומשרתי צה"ל העוסקים בתחום החינוך (בעיקר מורות חיילות), ובין אם זה בקרב הגמלאים, שעל פי רוב זמנם בידם. רצוי לבחון אפשרות של קיום הכשרות לרכזי גינות לקבוצות גיל אלה, ולהביאם לידי מתן תרומה משמעותית לקהילה ולסביבה.
- **גיוס בני נוער** - בקבוצה זו טמון פוטנציאל רב להשתתפות והובלה של פרויקטים בגינות. תנועות וארגוני הנוער בישראל מאגדים אלפי בני נוער בכל רחבי הארץ אשר עוברים תכנים ערכיים וחינוכיים שונים, ופעמים רבות ערך התרומה לחברה ולסביבה הוא מרכזי בהן. הגינן הקהילתי יכול להוות מרחב פעולה ערכי ומעשי ליישום אותם ערכים. מומלץ לבחון עידוד של גופי הנוער להכניס את הגינן הקהילתי לאג'נדה והעשייה החינוכית-חברתית שלהם.¹⁸
- **הגברת המודעות לגינן קהילתי** – על אף שתופעת הגינן"ק צומחת ומתפתחת רמת המודעות לנושא והיתרונות הגלומים בו חלקית, ולכך נראה יש השפעה רבה על אחד מהאתגרים המרכזיים של רכזי הגינות – גיוס תושבים לפעילות. הגברת המודעות לגינן הקהילתי תקל הן את גיוס התושבים והן את גיוס ראשי הרשויות המקומיות ועובדיהן לטובת פיתוח גינות קהילתיות. ניתן לשקול עריכת קמפיין רחב היקף לזמן קצר,¹⁹ לחשיפת כלל הציבור לעולם הגינן הקהילתי ויתרונותיו ולמתג אותו כפעילות פנאי יוצרת, פטריוטית ובעלת שלל יתרונות חברתיים וסביבתיים. בהגברת המודעות לנושא קיים פוטנציאל לגייס גם מנהלי מוסדות חינוך וצוותיהם, קובעי מדיניות ועובדי משרדי ממשלה אשר להם יכולת השפעה רבה וארוכת טווח ברמת המדיניות, המשאבים והנעשה ברמת השטח.

¹⁸ כך ניתן לשלב תכנים הקשורים לגינן קהילתי בקורסי ההכשרה למדריכי תנועות הנוער.

¹⁹ בדומה לקמפיינים מוצלחים שנעשו בעבר לחסכון במים ולשמירה על פרחי הבר.

מקורות

מקורות בעברית

- אלון-מוזס ט., אמדור ל. (2005). *פיתוח חקלאות עירונית בישראל*. הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים-הטכניון. אלתרמן ר., האן א. (2004). *הכלים לשמירה על שטחים פתוחים*, המרכז לחקר העיר והאזור, הטכניון, חיפה.
- בלבן ע., וינדזור א., קציאן א. (2004). *מחזירים את החיים לגנים העירוניים- כיצד לפתח גינות יחידותיות*. מסמך מידע: מדינת ישראל- המשרד לאיכות הסביבה- אשכול מדיניות ותכנון- אגף סביבה עירונית, יחידת הפרסומים- המשרד לאיכות הסביבה.
- בן שחר י., הלר א., גלון י. (2011). *משרד החקלאות מקדם הקמת גינות קהילתיות*. נדלה ב- 15.7.2013 מתוך: http://www.moag.gov.il/agri/yhidotmisrad/shaham/publication/2011/comunities_gardens.htm
- גבתון ד. (2001). *תיאוריה המעוגנת בשדה: משמעות תהליך ניתוח הנתונים ובניית תיאוריה במחקר האיכותי בתוך ני צבר-בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותי (עמ' 195-228) לוד: דביר*.
- גייקובס ג. (2008). *מותן וחייהן של ערים אמריקאיות גדולות*. טליטמן מרים (מתרגמת). תל-אביב: בבל.
- גלון י. (2010). *גינן קהילתי, משרד החקלאות ופיתוח הכפר*. נדלה ב- 25.2.2013 מתוך: http://www.moag.gov.il/NR/rdonlyres/616CFB7C-70F3-4B46-AEFE-A18D5E43E993/0/ginun_kehaila.doc
- הוד ע. (2007). *מרשות מבטיחה לרשות מקיימת: מדריך למהלכים 'ירוקים' ברשויות מקומיות בישראל*, המרכז לקיימות מקומית.
- הכנסת. (התשמי"ז, 1987). *חוק הרשויות המקומיות (שימוש ארעי במגרשים ריקים)*. נדלה ב- 30.5.2014 מתוך: http://www.knesset.gov.il/laws/data/law/1207/1207_2.pdf
- המכללה האקדמית תל חי, החטיבה ללימודי חוץ, *סילבוס קורס גינן מזון קהילתי וקיימות*, (נשלח בדוא"ל, 2014).
- המשרד לאזרחים ותיקים. (2012). *פרויקטים נבחרים 2012*. נדלה ב- 30.5.2014 מתוך: <http://vatikim.gov.il/Documents/hoveret%20projects.pdf>
- וינדזור א. (2004). *גינות ציבוריות במרחב הציבורי בעיר-הפן החברתי*, המשרד לאיכות הסביבה, אגף סביבה עירונית. חרש א. (2010). *אי ירוק בעיר. אדם עולם, גיליון 13, עמ' 104-107*.
- יעבץ ק. (2012). *"המשוגעות לדבר" – נשים מובילות פעילות בגינות קהילתיות בגוש דן"*, חיבור לשם קבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר.
- לוי א., צוויקל א., גלון י., קמייסקי י., לב נ. (2013). *סודן של הגינות הקהילתיות*. הפקת משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- צבר בן-יהושע נ. (2001). *מסורות וזרמים במחקר איכותני*. תל אביב: הוצאת דביר.
- צבר בן-יהושע נ. (1990). *המחקר האיכותני בהוראה ובלמידה*. תל אביב: הוצאת מסדה.
- צוויקל א., מלטינסקי ד. (2012). *מיפוי גינות קהילתיות ואתרי טבע קהילתיים 2012*. פורום אייטי"ק ירושלים.

קורטיוקוב ד. (2013). השכלה גבוהה בישראל ובמדינות ה-OECD: מבט השוואתי. התאחדות הסטודנטים בישראל – מחלקת המדיניות. נדלה ב- 30.5.2014 מתוך: <http://www.nuis.co.il/wp-content/uploads/2013/09/OECD-EAG-2012.pdf>

קמייסקי י., שביד פ., לב נ. (2014). מיזם הגינות הקהילתיות. נדלה ב- 30.5.2014 מתוך: <http://www.teva.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/gina.pdf>

רוזן גלעד ורזין ערן (2007), מתחם המגורים המגודר בישראל: שלב חדש של היבדלות במרחב, סוציולוגיה ישראלית ט (1), עמ' 103-126.

שפירא ע., האן א. (2008). שטחים ציבוריים פתוחים בערים. המשרד להגנת הסביבה, משרד הפנים ומשרד הבינוי והשיכון.

שקדי א. (2003). מילים המנסות לגעת - מחקר איכותני, תיאוריה ויישום. תל-אביב: רמות.

מקורות באנגלית

American Community Gardening Association (ACGA) site, **About ACGA**, Access at 25.4.2014. from: <http://www.communitygarden.org/about-acga/>.

Armstrong, D. (2000). A survey of community gardens in upstate New York: Implications for health promotion and community development. *Health & Place*, 6(4), 319-327.

Astbury, B. & Rogers, P. (2004). Evaluation of the Stronger Families and Communities Strategy 2000 – 2004: Gilles Plains Community Garden. *A Case Study Australian Government Department of Family and Community Services and RMIT University Circle*.

Blaine, T. W., Grewal, P. S., Dawes, A., & Snider, D. (2010). Profiling community gardeners. *Journal of Extension*, 48(6), 1-12.

Blanche, M. J. T., Blanche, M. T., Durrheim, K., & Painter, D. (Eds.). (2006). Research in practice: Applied methods for the social sciences. Juta and Company Ltd.

Chiesura, A. (2004). The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and urban planning*, 68(1), 129-138.

City of Sydney. (2009). Community Gardens Policy. Access at 23.2.2014, from: http://www.cityofsydney.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0017/100286/community-gardens-policy.pdf

Coley, R. L., Sullivan, W. C., & Kuo, F. E. (1997). Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. *Environment and behavior*, 29(4), p.p 468-494.

Department for Communities and Local Government. (2006). Survey of Allotments, Community Gardens and City Farms. Access at 23.5.2013, from: <http://scdc.onesuffolk.net/assets/Documents/LDF/B7d/AllotmentSurvey.pdf>

- DeWalt, K., M. & DeWalt, B., R. (2010). *Participant observation: A guide for fieldworkers*. Rowman Altamira.
- Drescher, A. W. (2001, January). The German allotment gardens-a model for poverty alleviation and food security in Southern African Cities. In *Proceedings of the Sub-Regional Expert Meeting on Urban Horticulture, Stellenbosch, South Africa* (pp. 15-19).
- Eizenberg, E. (2010). *Report on the Ethiopian Community Garden in Bat Yam*, JDC Israel.
- Eizenberg, E. (2008). *From the Ground Up: Community Gardens in New York City and the Politics of Spatial Transformation*. Doctoral Work for City University of New York.
- European Union, Cities of tomorrow - Challenges, visions, ways forward. (2011). Retrieved 25.2.2014, from:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_final.pdf.
- Ferris, J., Norman, C., & Sempik, J. (2001). People, land and sustainability: Community gardens and the social dimension of sustainable development. *Social Policy & Administration*, 35(5), p.p 559-568.
- Filkobski, I. (2012). *Community Gardens of Israel: Characteristics and Contributions to Environmental Enhancement, Open green Spaces, Community Development and Civic Agriculture*. MA Thesis, Ben-Gurion University of the Negev, The Jacob Blaustein Institutes for Desert Research.
- Gaskell, S. M. (1980). Gardens for the working class: Victorian practical pleasure. *Victorian Studies*, 479-501.
- Gibson, Kristina E. (2010). Community Garden. *Encyclopedia of Urban Studies*. Ed. Ray Hutchison. Vol. 1. Thousand Oaks, CA: Sage Reference, 2010. 178-179. *Gale Virtual Reference Library*. Web. 25 Apr. 2012.
- Glaser, B., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago-Aldine.
- Glover, T. D., Parry, D. C., & Shinew, K. J. (2005). Building relationships, accessing resources: Mobilizing social capital in community garden contexts. *Journal of Leisure Research*, 37(4), 450.
- Glover, T. D., Shinew, K. J., & Parry, D. C. (2005). Association, sociability, and civic culture: The democratic effect of community gardening. *Leisure Sciences*, 27(1), 75-92.
- Glover, T. D. (2003). The story of the Queen Anne Memorial Garden: Resisting a dominant cultural narrative. *Journal of Leisure Research*, 35(2), 190.
- Grayson Russ (2010). The evolution of community gardening in Sydney. In Bethaney Turner, Joanna Henryks and David Pearson (ed) *Community Garden Conference: Promoting sustainability, health and inclusion in the city*, University of Canberra. pp. 147-154.

- Guitart, D., Pickering, C., & Byrne, J. (2012). Past results and future directions in urban community gardens research. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11(4), 364-373.
- Hanna, A. K., & Oh, P. (2000). Rethinking urban poverty: a look at community gardens. " *Bulletin of Science, Technology and Society*, 20(3): pp. 207 – 216.
- Holland, L. (2004). Diversity and connections in community gardens: a contribution to local sustainability. *Local Environment*, 9(3), 285-305.
- Hamilton, N. D. (1997). Greening our garden: public policies to support the new agriculture. *Drake J. Agric. L.*, 2, 357.
- Hardman, M., Larkham, P. J., Curzon, R., & Lamb, J. (2011). Considering the impact of illegal food cultivators: a critical exploration of guerrilla gardening and the local trap. In *Proceedings of the Salford Postgraduate Annual Research Conference (SPARC)*, p.p. 289-299.
- Irvine, S., Johnson, L., & Peters, K. (1999). Community gardens and sustainable land use planning: A case-study of the Alex Wilson community garden. *Local Environment*, 4(1), 33-46.
- Jamison, A. (2003). The making of green knowledge: the contribution from activism. *Futures*, 35(7), 703-716.
- Kranzler, Y. (2010). *Communities Growing Gardens, Gardens Growing Communities: Can Community Gardening Enhance Social Capital in Low Socio-Economic Neighborhoods in Jerusalem?*. MA Thesis in Public Policy, Hebrew University.
- Kuo, F. E., & Sullivan, W. C. (2001). Aggression and violence in the inner city effects of environment via mental fatigue. *Environment and behavior*, 33(4), 543-571.
- Kuo, F. E., Sullivan, W. C., Coley, R. L., & Brunson, L. (1998). Fertile ground for community: Inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26(6), 823-851.
- Kurtz, H. (2001). Differentiating multiple meanings of garden and community. *Urban Geography*, 22(7), 656-670.
- Laverack, G., & Wallerstein, N. (2001). Measuring community empowerment: a fresh look at organizational domains. *Health promotion international*, 16(2), 179-185.
- Lawson, L. J. (2005). *City bountiful. A Century of Community Gardening in America. Berkeley and Los Angeles, California and London, England: University of California Press, Ltd.*
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city: Social justice and the fight for public space*. Guilford Press.
- Mitchell, D. (1995). The end of public space? People's park, definitions of the public, and democracy. *Annals of the association of american geographers*, 85(1), 108-133.
- Morancho, A. B. (2003). A hedonic valuation of urban green areas. *Landscape and urban planning*, 66(1), 35-41.

- Mota, J., Almeida, M., Santos, P. & Ribeiro, J.C. (2005). Perceived Neighborhood Environments and physical activity in adolescents. *Preventive Medicine*, 41(5-6) , pp 834 – 836.
- Patel, I. C. (1991). Gardening's socioeconomic impacts. *Journal of Extension*, 29 (4) ,pp 7-8.
- Pothukuchi, K., & Kaufman, J. L. (1999). Placing the food system on the urban agenda: The role of municipal institutions in food systems planning. *Agriculture and Human Values*, 16(2), 213-224.
- Pudup, M. B. (2008). It takes a garden: Cultivating citizen-subjects in organized garden projects. *Geoforum*, 39(3), 1228-1240.
- Rimmer, J. H. (2005). The conspicuous absence of people with disabilities in public fitness and recreation facilities: lack of interest or lack of access?. *American Journal of Health Promotion*, 19(5), 327-329.
- Saldivar-Tanaka, L., & Krasny, M. E. (2004). Culturing community development, neighborhood open space, and civic agriculture: The case of Latino community gardens in New York City. *Agriculture and human values*, 21(4), 399-412.
- Saylor, K. (2005). Twin Cities Community Garden Sustainability Plan Final Report. *Minneapolis, MN: The Green Institute Minnesota State Horticultural Society Farm in The City*. 64-381.
- Sherer, D. M. (2006). "The benefits of parks: why America needs more city parks and open space", The Trust for Public Land. *White Paper*.
- Sherer, P. M. (2003). Why America needs more city parks and open space. *The Trust for Public Land*.
- Schmelzkopf, K. (1995). Urban community gardens as contested space. *Geographical Review*, 3.
- Staeheli, L. A., Mitchell, D., & Gibson, K. (2002). Conflicting rights to the city in New York's community gardens. *GeoJournal*, 58(2-3), 197-205.
- Teig, E., Amulya, J., Bardwell, L., Buchenau, M., Marshall, J. A., & Litt, J. S. (2009). Collective efficacy in Denver, Colorado: Strengthening neighborhoods and health through community gardens. *Health & Place*, 15(4), 1115-1122.
- Thomas, F. (2008). Getting started in community gardening. *City of Sydney, Sydney*.
- Turner III, D. W. (2010). Qualitative interview design: A practical guide for novice investigators. *The qualitative report*, 15(3), 754-760.
- Twiss, J., Dickinson, J., Duma, S., Kleinman, T., Paulsen, H., & Rilveria, L. (2003). Community gardens: lessons learned from California Healthy Cities and Communities *American Journal of Public Health*, 93(9).
- Tyrvaainen, L. & Vaananen, H. (1998). The economic value of urban forest amenities: an application of the contingent valuation methods. *Landscape and Urban Planning* 43, pp 105-118.

Wakefield, S., Yeudall, F., Taron, C., Reynolds, J., & Skinner, A. (2007). Growing urban health: community gardening in South-East Toronto. *Health promotion international*, 22(2), 92-101.

Wolf, K.L. (2003). Public response to the urban forest in inner-city business districts. *Journal of Arboriculture*, 29 (3) , pp 117-126.

'Yotti' Kingsley, J., & Townsend, M. (2006). 'Dig in'to social capital: community gardens as mechanisms for growing urban social connectedness. *Urban Policy and Research*, 24(4), 525-537.

ראיונות, פגישות וסיורי שטח

- בלולו משה (ראיון וסיור), גינת סחב"ק שכונת פסגת זאב ירושלים, 10.8.14.
- ברנשטיין דוד, (ראיון אישי) מחנך בבית ספר "קשת" בירושלים, 15.4.2012.
- בשן, עירית (ראיון אישי), מרכזת פיתוח קהילתי אסטרטגי בשירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה. 30.6.2013.
- גיסברג אנדריאה (סיור וראיון אישי), רכזת תכנית משעול בכרמיאל, 9.8.2012.
- היימברג סולי (ראיון טלפוני), מרכזת תחום שיקום שכונות ופיתוח איכות הסביבה בשכונות שיקום במשרד הבינוי והשיכון, 23.6.2013.
- וולפסון דיוויד (ראיון טלפוני), מנהל מחלקת העבודה הקהילתית באגף הרווחה באשקלון, 28.9.2014.
- לב נעמה (ראיון טלפוני), רכזת גינות קהילתיות ארצית בחברה להגנת הטבע, 20.6.2013.
- לוי אלמור (ראיון אישי), רכז גינות קהילתיות ארצי בחברה להגנת הטבע, 5.6.2011.
- לינדר זיוית (ראיון טלפוני), ראש אגף חינוך וקהילה במשרד להגנת הסביבה, 23.6.2013.
- מלטינסקי דינה (ראיון אישי), מינהלת תרבות חברה ופנאי, עיריית ירושלים. 19.9.2012.
- מלטינסקי דינה (ראיון אישי), היחידה לאיכות סביבה בעיריית ירושלים, 5.6.2011.
- מלמד נילי (ראיון טלפוני), מפקחת ארצית לגננים ומים במשרד הכלכלה, 28.11.2013.
- פלורנטין, דניאל (סיור וראיון אישי), מנהל החווה החקלאית בבת ים. 1.1.2014.
- פרדקין דני, מחנך מדריך ומורה בבית ספר ז'בוטינסקי בבית שמש (סיורים ועבודה לצידו בין השנים 2012-2013).
- צוויקל אריאלה (ראיון אישי), רכזת גינות פורום אייט"ק בירושלים, 5.6.2011.
- קמייסקי, יאיר (ראיון אישי), מנהל תכניות חברה – סביבה בגיוינט ישראל, 16.6.2013.
- קמייסקי יאיר (ראיון אישי), מנהל תוכניות חברה – סביבה בגיוינט ישראל, 7.8.2012.
- קצ'אן אלכס (סיור בקיבוץ עמיר), מייסד ומנהל המדרשה לחקלאות פרמה-קלצ'ר ומדריך ומלווה גינות קהילתיות רבות במועצה האזורית גליל עליון, 21.3.2014.

קרנצ'לר ינאי (ראיון טלפוני), מקדם בריאות ארצי במחלקה לקידום בריאות בשרותי בריאות הציבור במשרד הבריאות, 11.11.2013.

רגיאנו אורנה (ראיון אישי), מנהלת אגף רבעים ושכונות בעיריית נתניה, 2.1.2014.

שוהם עמית (ראיון טלפוני והתכתבות דוא"ל) מנכ"ל עמותת ערוגה לכל ילד ומוביל הפרויקט הסביבתי בבית ספר ביסוד המעלה, 20.6.2012.

תבק יונית, (ראיון טלפוני) רכזת סביבה בבית ספר "ראשית" בירושלים, 10.5.2012.

אתרי אינטרנט ופרסומים שונים ברשת

אוברבוך אחיקם, רכז גינות קהילתיות בעיריית באר שבע, מצגת גינות קהילתיות באר שבע, 1.2.2014.

http://www.beer-sheva.muni.il/IMG/26_1_2014_5419123_3_41_10_populating_10439_1_%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA%20%D7%91%D7%90%D7%A8%20%D7%A9%D7%91%D7%A2.pdf

אוניברסיטת אריאל בשומרון, <http://www.ariel.ac.il>, תאריך גישה: 23.10.2014.

אוניברסיטת בר אילן, <http://www1.biu.ac.il>, תאריך גישה: 23.10.2014.

אוניברסיטת חיפה, דו"ח נשיא ורקטור, 2011.

אוניברסיטת חיפה, דו"ח נשיא ורקטור, 2011. http://www.haifa.ac.il/html/html_heb/haifa_uni_report_2011_Heb_web.pdf. תאריך גישה: 25.3.2014.

אוניברסיטת תל אביב, הגינה האקולוגית-קהילתית,

http://greencampus.tau.ac.il/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=24, תאריך גישה: 24.5.2014.

אורבניקה-התעוררות עירונית (בלוג), <http://urbanica->

[il.blogspot.co.il/search/label/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%94](http://urbanica-il.blogspot.co.il/search/label/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%94). תאריך גישה: 27.3.2014.

אורנים המכללה האקדמית לחינוך, קורס גינון קהילתי, <http://www.oranim.ac.il/sites/heb/academic->

[units/advanced-studies-faculty/kidum/yeda/klali/shdemot/ginun/pages/default.aspx](http://www.oranim.ac.il/sites/heb/academic-units/advanced-studies-faculty/kidum/yeda/klali/shdemot/ginun/pages/default.aspx), תאריך גישה: 12.5.2014.

אשל, גינון קהילתי, [http://www.eshelnet.org.il/?catid={20F46CAA-BC36-45CC-8EDD->}](http://www.eshelnet.org.il/?catid={20F46CAA-BC36-45CC-8EDD->)

[.25.5.2014: תאריך גישה: {5126752DE5FB}&itemid={74B78F30-4081-4E3E-ABC6-9AA8BE04CB98}](http://www.eshelnet.org.il/?catid={20F46CAA-BC36-45CC-8EDD->}&itemid={5126752DE5FB}&itemid={74B78F30-4081-4E3E-ABC6-9AA8BE04CB98})

ביונדביזנס, יוזמות ירוקות – גינון קהילתי, http://www.b-yond.biz/he/sub_page.asp?sp=307&p=7

גישה: 5.4.2014.

בירומי גסאן (13.6.2012), באתר מתנ"ס לאובאק, גינה קהילתית בעין הים / حديقة جماهيريه بالحى وادي الجمال.
<http://www.leobaek.org.il/?CategoryID=776&ArticleID=2402>. תאריך גישה : 3.5.2014.

בית ספר ז'בוטינסקי, גינה קהילתית "הנרקיס" ברוח העדה האתיופית,
<http://www.jabotinsky.jedu.org.il/BRPortal/br/P102.jsp?arc=227690>. תאריך גישה : 23.4.2014.

בת-ים (אתר העירייה), הועדה לאיכות סביבה, תכנית עבודה להצגה לוועדה. [http://www.bat-](http://www.bat-yam.muni.il/show_item.asp?levelId=58424&path=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA)
[yam.muni.il/show_item.asp?levelId=58424&path=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA](http://www.bat-yam.muni.il/show_item.asp?levelId=58424&path=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA)
: תאריך גישה : 12.3.2014.

בת-ים (אתר העירייה), נחנכה הגינה החקלאית שלבני הקהילה האתיופית בבת-ים, [http://www.bat-](http://www.bat-yam.muni.il/show_item.asp?itemId=3936&levelId=57777)
[yam.muni.il/show_item.asp?itemId=3936&levelId=57777](http://www.bat-yam.muni.il/show_item.asp?itemId=3936&levelId=57777). תאריך גישה : 12.3.2014.

גויינט ישראל, קיימות סביבה ומוגבלות, [http://www2.jdc.org.il/?catid={D8F0C334-7B59-499C-A0EC-](http://www2.jdc.org.il/?catid={D8F0C334-7B59-499C-A0EC-39D45E3C401F}#{CD3AF8E2-FB3C-478B-85BD-2FC2CC785D9A})
[39D45E3C401F}#{CD3AF8E2-FB3C-478B-85BD-2FC2CC785D9A}](http://www2.jdc.org.il/?catid={D8F0C334-7B59-499C-A0EC-39D45E3C401F}#{CD3AF8E2-FB3C-478B-85BD-2FC2CC785D9A})
.14.5.2014. תאריך גישה :

גויינט ישראל, אודות הגויינט, <http://www2.jdc.org.il/category/jdc-about>, <
>. תאריך גישה : 20.7.2014.

גינות קהילה בישראל, התארגנות למען גינות קהילה בישראל, www.israel-gardens.blogspot.com. תאריך גישה :
20.7.2014.

גרעין דבש, ימי אנחנו, <http://sustainable-jerusalem.org/coalition/ginot/index.html>. תאריך גישה : 20.2.2013.

האוניברסיטה הפתוחה, <http://www.openu.ac.il>, תאריך גישה : 20.10.2014.

החברה העירונית ראש"צ לתרבות, ספורט ונופש בע"מ (אתר החברה), גינה לתושב 2006,
<http://www.hironit.co.il/?CategoryID=571>. תאריך גישה : 24.9.2014.

החברה להגנת הטבע ועיריית חיפה, מדריך להקמת גינות קהילתיות בעיר חיפה, 2012.
<http://www.teva.org.il/Uploads/dbsAttachedFiles/GardenGuide.pdf>. תאריך גישה : 23.5.2014.

החברה להגנת הטבע, אודות החברה,
[http://www.teva.org.il/%D7%90%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%97%D7%91](http://www.teva.org.il/%D7%90%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94)
[.D7%A8%D7%94](http://www.teva.org.il/%D7%90%D7%95%D7%93%D7%95%D7%AA_%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94). תאריך גישה : 16.11.2014.

החברה להגנת הטבע, מדריך הגינות הקהילתיות של חיפה יוצא לאור,
<http://www.teva.org.il/?CategoryID=1191&ArticleID=7640>. תאריך גישה : 25.2.2013.

החברה להגנת הטבע, מרכז לימודי שדה לוד, <http://www.teva.org.il/?CategoryID=285>, תאריך גישה :
24.6.2014.

החברה להגנת הטבע, גינות קהילתיות-קהילת באר שבע והסביבה,
<http://www.teva.org.il/?CategoryID=828&ArticleID=7930&Page=1L>. תאריך גישה : 12.4.2014.

הלמ"ס. הודעה לעיתונות – מבחר נתונים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל מס' 63, 2012.
תאריך גישה : http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201211239
.20.2.2014

המשרד לביטחון הפנים, מצילה – אגף חברה ומניעת פשיעה,
תאריך גישה : <http://mops.gov.il/CRIMEANDVIOLENCEPREVENTION/MEZILA/Pages/default.aspx>
.29.9.2014

המשרד להגנת הסביבה, גינון קהילתי,
תאריך גישה : http://www.moag.gov.il/agri/subject/zmahim_jishoney_maim_2008/ginun_kehilati.htm
.30.4.2014

המשרד להגנת הסביבה, גינות קהילתיות,
<http://old.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Zon>
e&enDispWho=ginot_city&enZone=ginot_city תאריך גישה : 30.4.2014

המשרד להגנת הסביבה, תמיכות המשרד 2006 – הקמה ו/או תפעול של גינות קהילתיות.
<http://old.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=InterestGroups%5E1341&enZone=tmichot2002>
תאריך גישה : 7.10.13

לוד (אתר העירייה), הסתיימה ההכשרה הראשונה בלוד להפעלת גינות קהילתיות.
תאריך גישה : 15.4.2014 http://www.lod.muni.il/show_item.asp?levelId=44600%20&itemId=3394

לוד (אתר העירייה), מקימים גינה קהילתית בגני אביב,
תאריך גישה : 15.4.2014 http://www.lod.muni.il/show_item.asp?levelId=44600%20&itemId=2200

לוד (אתר העירייה), כנס בנושא גינה קהילתית ליוצאי אתיופיה לוד.
תאריך גישה : 15.4.2014 http://www.lod.muni.il/show_item.asp?levelId=44600%20&itemId=2608

מועצה אזורית הגליל העליון, גינות קהילתיות, http://www.galil-elion.org.il/page_48501 תאריך גישה : 5.10.2014

מינהל קהילתי בקעה רבתי, תכנית עבודה-עבודה קהילתית 2012,
תאריך גישה : 20.5.2014 <http://www.baka.org.il/?CategoryID=164&ArticleID=273>

מכון ויצמן למדע, <http://www.weizmann.ac.il/pages/he> תאריך גישה : 23.10.2014

מכללת אורנים, גינון קהילתי, <http://www.ornanim.ac.il/sites/heb/academic-units/advanced-studies-faculty/kidum/yeda/klali/shdemot/ginun/pages/default.aspx>
תאריך גישה : 20.5.2014

מכללת בית ברל, הדף הירוק מספר 1, מרץ 2008 : קמפוס ירוק בית ברל,
תאריך גישה : 23.10.2014 <http://www.beitberl.ac.il/centers/oryanoot/page/Pages/no1.aspx>

מרכז השלטון המקומי, מרכז השלטון המקומי – הבית של כל הרשויות המקומיות בישראל,
תאריך גישה : 17.12.2012 <http://www.masham.org.il/Pages/How.aspx>

משרד הבינוי והשיכון. (2007). עקרונות מנחים לתכנון ישובים ושכונות בני קיימא.
<https://www.google.co.il/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0C>

[B8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.moch.gov.il%2FSiteCollectionDocuments%2Ftichnun%2Fpit_uah_bar_kayma%2Fekronot_manhim_letichnun_shchunot_viyshuvim_bney_kayma.pdf&ei=OFqjVei.CI4fYU5O_kuAO&usg=AFQjCNHwgNwtOsE3_kuq68-STqWmZS40RA&bvm=bv.97653015,d.24](http://www.moch.gov.il/SiteCollectionDocuments/tichnun/pit_uah_bar_kayma%2Fekronot_manhim_letichnun_shchunot_viyshuvim_bney_kayma.pdf&ei=OFqjVei.CI4fYU5O_kuAO&usg=AFQjCNHwgNwtOsE3_kuq68-STqWmZS40RA&bvm=bv.97653015,d.24)
תאריך גישה : 5.7.2013.

משרד הבריאות. (2012). מכרז פומבי מס' 96/2012 לביצוע מחקר הערכה לתכנית רשות מקדמת אורח חיים פעיל ובריא. http://www.health.gov.il/Services/Tenders/Documents/m96_2012.pdf. תאריך גישה : 5.3.2013.

משרד הבריאות, משרד התרבות והספורט, משרד החינוך. (2012) התכנית הלאומית לקידום אורח חיים פעיל ובריא – סיכום ביניים. <http://www.cancer.org.il/download/files/national-health-promotion-2012.pdf>. תאריך גישה : 3.4.2013.

משרד החינוך, חוות לחינוך חקלאי ואיכות הסביבה,
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Chaklaut/Chavot
תאריך גישה 28.9.2014

משרד החינוך–מדעי החקלאות, החווה לחינוך חקלאי ולימודי סביבה–נתניה.
http://cms.education.gov.il/educationcms/units/mazkirut_pedagogit/chaklaut/mapa/chavot/havanatanya.htm
תאריך גישה : 20.5.2014.

משרד החינוך–מדעי החקלאות, החווה לחקלאות ולשמירת הסביבה בת-ים.
http://cms.education.gov.il/educationcms/units/mazkirut_pedagogit/chaklaut/mapa/chavot/havabatyam.htm
תאריך גישה : 20.5.2014.

משרד החינוך–מדעי החקלאות, החווה ללימוד מדעי החקלאות והסביבה – כרמיאל.
http://cms.education.gov.il/educationcms/units/mazkirut_pedagogit/chaklaut/mapa/chavot/havakarmiel.htm
תאריך גישה : 3.9.2014.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים, פיתוח קהילתי בין תרבותי.
<http://www.molsa.gov.il/populations/community/interculturaldev/pages/interculturaldevhome.aspx>
תאריך גישה : 25.2.2014.

משרד השיכון, תכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא (2006). משרד הבינוי והשיכון.
https://www.google.fr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.moch.gov.il%2FSiteCollectionDocuments%2Ftichnun%2Fpit_uah_bar_kayma%2Ftohnit_estrategit_lepituh_bar_kayma.pdf&ei=YF2jVY6sB8P3UoqTm5gB&usg=AFQjCNHQEmcodqK8cJrdmFDKKajpaKdIVA&sig2=5WiEqvIeuWPf150JNSP7Dg&bvm=bv.97653015,d.24
תאריך גישה : 5.2.2013.

נטפים, קיימות וסביבה – אחריות חברתית, תאריך גישה 15.9.14. <http://www.netafim.co.il/corporate-overview>
נתניה (אתר העירייה), חודש הגינות הקהילתיות בנתניה,
<http://www.netanya.muni.il/?CategoryID=1250&ArticleID=6596&SearchParam=%22%D7%94%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA+%D7%94%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%A%D7%99%D7%95%D7%AA%22>
תאריך גישה : 3.9.2014.

עיריית אשקלון, <http://www.ashkelon.muni.il/Pages/default.aspx>, תאריך גישה : 28.9.2014.

עיריית אשקלון. (2013). דו"ח שנתי על פי חוק חופש המידע לשנת 2013,

<http://www.ashkelon.muni.il/sherut/Documents/DochHofeshHameda2013.pdf?highLightText=%22%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA%22>. תאריך גישה : 7.5.2013.

עיריית ירושלים, פורום איט"ק,

http://www.jerusalem.muni.il/jer_main/openTable.asp?src=/jer_sys/publish/showPublish.asp?pub_id=36070&cont=1422, תאריך גישה : 29.8.12.

עיריית כרמיאל, השירותים החברתיים – מחלקת עבודה קהילתית,

<http://www.karmiel.muni.il/Municipality/Lists/List1/DispForm.aspx?ID=23>. תאריך גישה : 30.9.2014.

עיריית עכו, <http://www.akko.muni.il>, תאריך גישה 1.10.2014.

עיריית קריית שמונה, תחרות הבניין הכי מטופח בעיר (19.10.2012), [http://www.k-](http://www.k-8.co.il/Newspaper/Pages/building.asp?highLightText=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%94%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%AA)

[8.co.il/Newspaper/Pages/building.asp?highLightText=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%94%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%AA](http://www.k-8.co.il/Newspaper/Pages/building.asp?highLightText=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%94%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%AA). תאריך גישה 2.10.2014.

עיריית נתניה. (2011). פרוטוקול ישיבת המועצה מס' 67 מיום רביעי, י"ח כסלו תשע"ב (14.12.2011).

https://www.google.co.il/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.netanya.muni.il%2F_Uploads%2FdfsAttachedFiles%2F67.doc&ei=rXchVMqeFle8OZiggYgI&usg=AFQjCNFjjRcLkX9AczDtSHWf2RVB_XFW-g&sig2=fB_MatGUJGb6dJYc7NSj1w&bvm=bv.75775273.d.ZWU&cad=rjt. תאריך גישה : 8.10.2013.

עיריית תל-אביב-יפו, גינות קהילתיות. [http://www.tel-](http://www.tel-aviv.gov.il/Tolive/EcoCity/Pages/Commgardens.aspx)

[aviv.gov.il/Tolive/EcoCity/Pages/Commgardens.aspx](http://www.tel-aviv.gov.il/Tolive/EcoCity/Pages/Commgardens.aspx). תאריך גישה : 2.10.2014.

עיריית תל אביב-יפו. (2009). הגינה הקהילתית : מסמך מדיניות. [http://www.tel-](http://www.tel-aviv.gov.il/Download/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A%20%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA.pdf)

[aviv.gov.il/Download/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A%20%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA.pdf](http://www.tel-aviv.gov.il/Download/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%9E%D7%A1%D7%9E%D7%9A%20%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA.pdf). תאריך גישה ב-8.6.2013.

עץ בעיר, חקלאות עירונית, <http://www.citytree.net/subjects/urbanAgri/>, תאריך גישה : 23.4.2014.

פורטל כרמיאלי, הגינות הקהילתיות שמחברות בין התושבים. <http://www.karmieli.co.il/node/6706>. תאריך גישה 30.9.2014.

קמפוס ירוק בטכניון, גינון קהילתי במעונות,

<http://greencampus.technion.ac.il/%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%98%D7%9B%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%9F>

תאריך גישה : 17.11.14.

ראשון לציון, הגינה הקהילתית שגיבשה את תושבי שכונת רמת אליהו,
http://www.rishonlezion.muni.il/Articals/Pages/gina_kehilatit6.7.aspx?highLightText=%D7%92%D7%99%D7%A0%D7%94%20%D7%A7%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%AA%D7%99%D7%AA
תאריך כניסה 24.9.14.

שינוי ירוק, סיכום שולחן עגול בנושא חקלאות עירונית,
<http://www.greenchange.co.il/group/mazon/forum/topics/sykom-mpgs-solhn-gol-bnos>
תאריך גישה: 2.10.2014

ميخال سفارتس, (٢٠١٠/١٠/٢٢), <http://www.alsabar-> الصبر, http://www.alsabar-mag.com/ar/article_380/%D9%85%D8%A7%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A9%D8%A8%D9%8A%D9%86%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%82%D8%A7%D8%A8%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%91%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D9%82%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%A7%D9%87%D9%8A%D8%B1%D9%8A%D8%A9%D8%9F
תאריך גישה: 25.2.2014.

American Community Gardening Association (ACGA) site, About ACGA,
<http://www.communitygarden.org/about-acga/>. Access at 25.4.2014.

Communitycrops, About, <http://www.communitycrops.org/about>. Access at 25.4.2014.

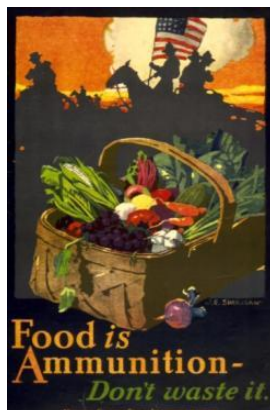
נספחים

נספח 1 – "גינות ניצחון"

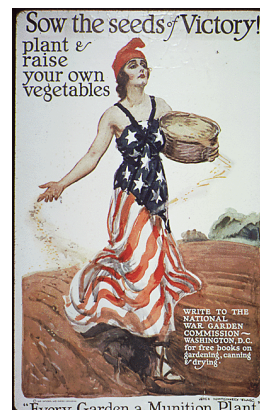
כרזות מארה"ב ובריטניה הקוראים לגדל מזון בתקופת מלחמת העולם הראשונה והשנייה.

<http://modernfarmer.com/2013/05/12/-/fantastic-victory-garden-posters>

<http://modernfarmer.com/2013/05/12/-/fantastic-victory-garden-posters>

<http://modernfarmer.com/2013/05/12/-/fantastic-victory-garden-posters>

<http://www.canadianvictorygardens.ca/wp-content/uploads/2013/03/embargoed-0001-thursday-2-april-dig-for-victory-e28093-grow-you-own-vegetables-credit-imperial-war-museum.jpg>

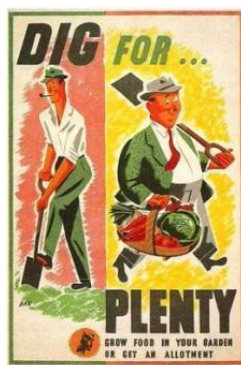
<http://ffffound.com/home/grikka/post/?of&fset=75>

<http://www.apsu.edu/volunteer/victory-gardens>

<http://www.cityfarmer.org/grandpaSVG.html>

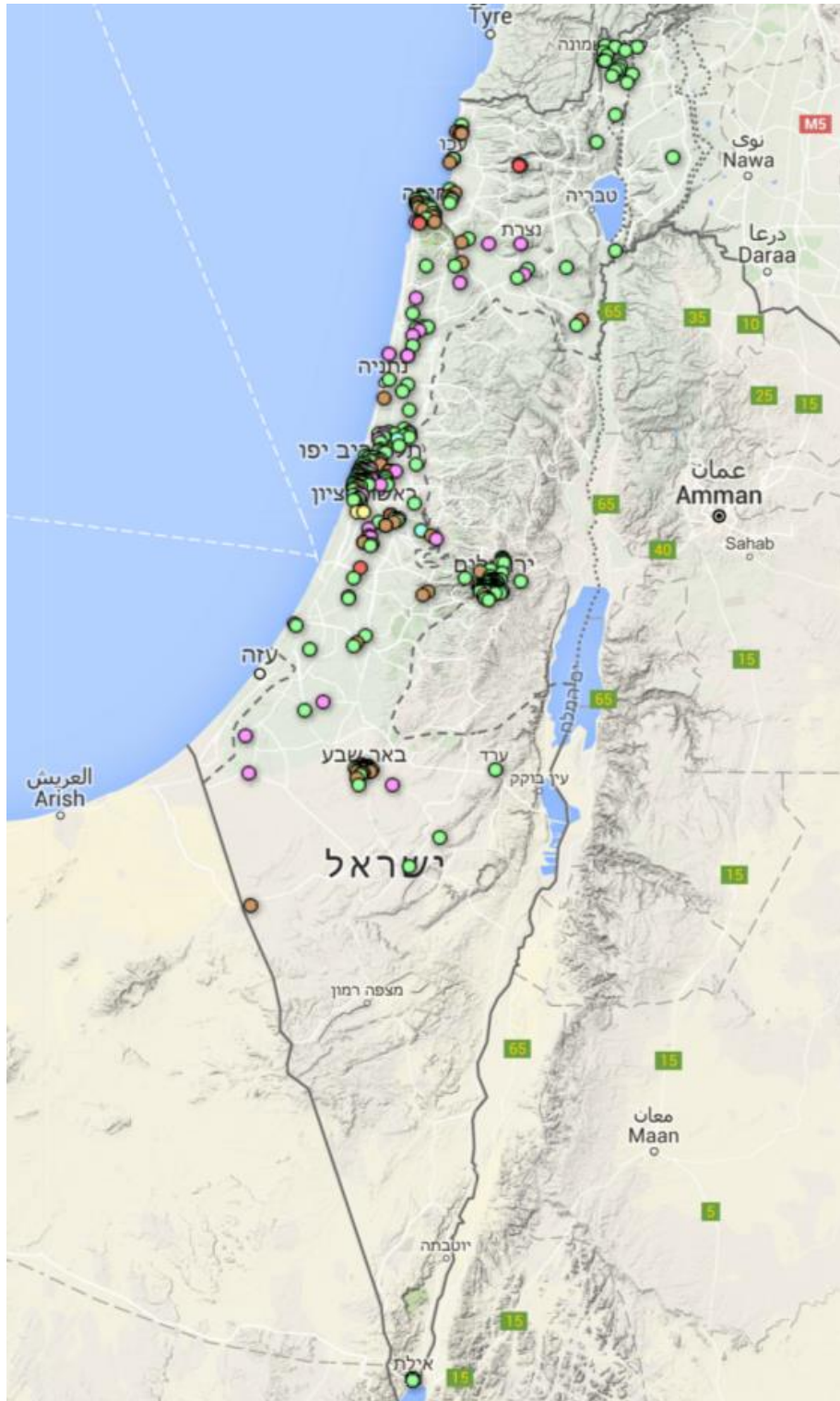
http://2.bp.blogspot.com/-imr6EDmOmCw/TkxwihU9vCI/AAAAAAAAEWg/aBt-idxM6I/s640/Victory_garden_poster_british.jpg

<http://files.libertyfund.org/img/2358/VictoryGarden1187.jpg>

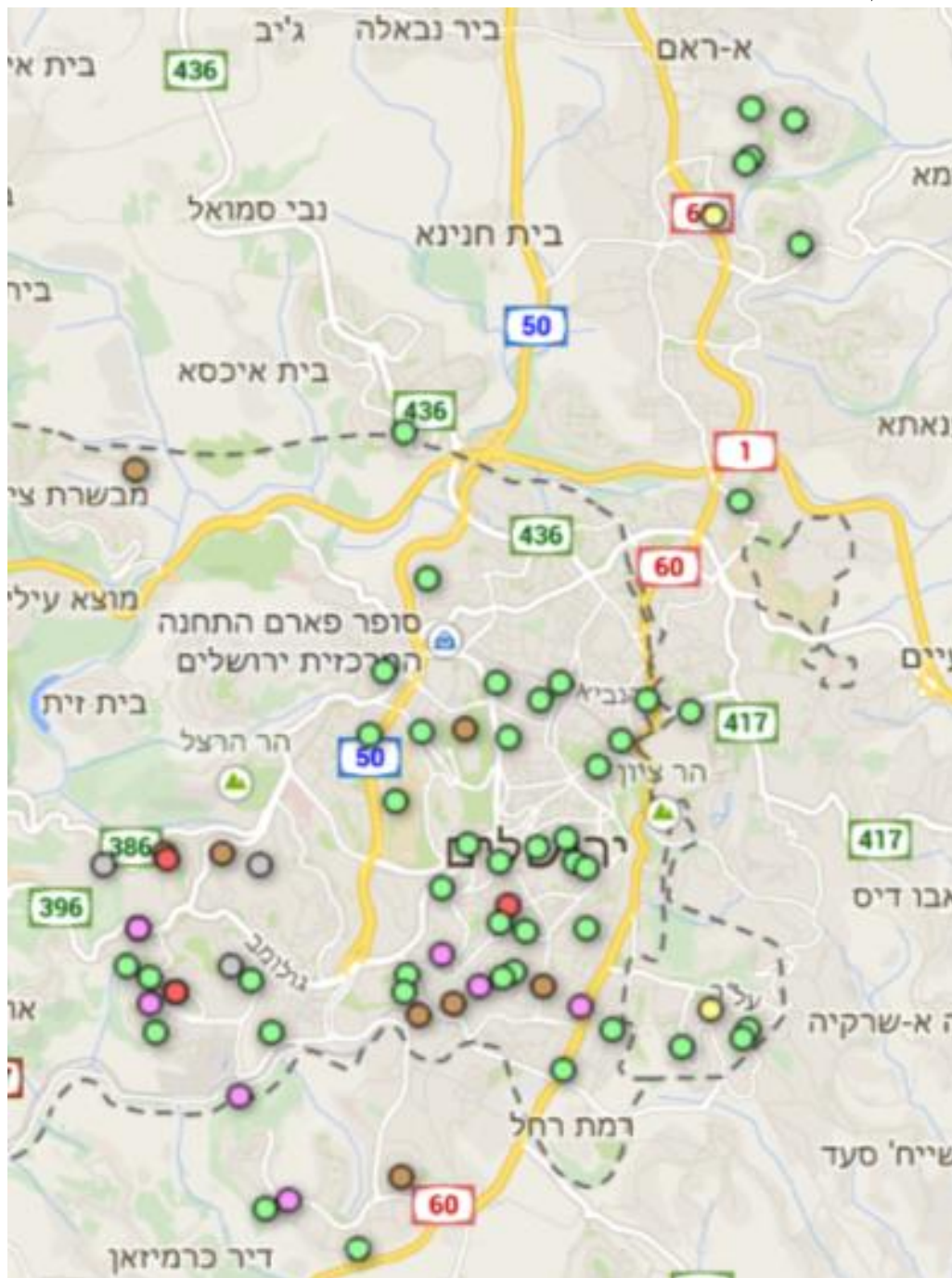
נספח 2- מיפוי גינות קהילתיות בישראל

מיפוי גינות קהילתיות בישראל שמופיע באתר 'התארגנות גינות קהילה בישראל'. המיפוי כולל הצגה של גינות טיפוליות ואתרי גינון וטבע יחודיים נוספים. סימון הגינות בצבעים שונים מעיד על יעוד הקרקע או התפקוד של הגינה: ירוק- שצ"פ; חום – הגינה הוקמה בשטח של מבנה ציבור; אדום – גינה פרטית בטיפול קהילה; צהוב – אתר חקלאות עירונית; אפור – גן מיוחד, אתר טבע עירוני; ורוד – גינה טיפולית. לקוח מתוך:

<https://www.google.com/fusiontables/embedviz?q=select+col3+from+1siRDalOGERfUdHWp6DfZcPHBC5VBbbQqhiD7Qqo&viz=MAP&h=false&lat=31.671134032629176&lng=35.00021002187496&t=4&z=6&l=col3&y=3&tmplt=3&hml=GEOCODABLE>

מיפוי גינות קהילתיות בירושלים שנעשה על ידי ארגון גינות קהילה בהתמקדות על העיר ירושלים. המיפוי כולל הצגה של גינות טיפוליות ואתרי גינון וטבע יחודיים נוספים. סימון הגינות בצבעים שונים מעיד על יעוד הקרקע או התפקוד של הגינה: ירוק- שצ"פ; חום – הגינה הוקמה בשטח של מבנה ציבור; אדום – גינה פרטית בטיפוח הקהילה; צהוב – אתר חקלאות עירונית; אפור – גן מיוחד, אתר טבע עירוני; ורוד – גינה טיפולית. לקוח מתוך:

<https://www.google.com/fusiontables/embedviz?q=select+col3+from+1siRDalOGERfUdHWp6DfZcPHBC5VBbbQqhiD7Qqo&viz=MAP&h=false&lat=31.671134032629176&lng=35.00021002187496&t=4&z=6&l=col3&y=3&t>

[mplt=3&hml=GEOCODABLE](#)

גינות קהילתיות בירושלים

גינה קהילתית היא התארגנות קהילתית למען קידום איכות החיים והסביבה סביב אתר גיאוגרפי מוגדר. הגינה מוקמת ומתוחזקת בשיתוף הקהילה ולמענה, משלבת בין אוכלוסיות שונות ופתוחה לכולם. הגינה מאפשרת יצירה או חיזוק של קהילה ומאפשרת גישה מיידית לטבע, חיזוק הקשר לאדמה וחיים מקיימים בעיר.

מטרות הגינה הקהילתית:

- שימור שטחים פתוחים בתוך העיר.
- חיזוק הקשר בין הפרט לקהילה.
- מפגש בין אוכלוסיות שונות: דתיים עם חילוניים, ערבים עם יהודים, אוכלוסיות בעלי צרכים מיוחדים עם הקהילה הנורמטיבית.
- הפיכת שטחים מוזנחים לבוסתנים.
- לימוד אקולוגיה מעשית וגינון אקולוגי בפרט.
- אימוץ חלקות ע"י הציבור לגידול מזון אורגני.
- חינוך לחיסכון במים ולקציר מי גשם בבית ובגינה.
- חיזוק הקשר בין האדם לאדמה.

בירושלים קיימות כיום כ-33 גינות פעילות ב-14 שכונות. הצרכים של הגינות בכל השלבים, יחסית זהים ונחלקים ל-4 תחומים מרכזיים: עבודה קהילתית- בניית הקהילה בגינה והפעלתה, חיבור הקהילה הכללית לגינה. הדרכה גינונית- הכשרה בסיסית לפני תחילת העבודה והכשרה מעמיקה יותר במהלך העבודה, ליווי גינוני. צרכים פיזיים (תשתיות, מים וכו') אירועים קהילתיים.

הגדרה של גינת קהילתית:

1. גינה של התושבים ובשבים, פתוחה לציבור.
  2. מתקיים בה באופן קבוע יום עבודה שבועי.
  3. מתקיימים בה לכל הפחות 3 אירועים קהילתיים במהלך השנה, עם 50 משתתפים לפחות (30 בגינות קטנות).
  4. לפחות 3 תושבים בגרעין המוביל (לוקחים אחריות, מקבלים החלטות, מבצעים משימות).
  5. לפחות 15 ממעגל הרחב (משתתפים בימי עבודה באופן שוטף)/ פוטנציאל להרחבה.
  6. תושב מרכזי אחד מהווה איש קשר ורכז הגינה.
  7. העבודה מתבצעת לפי תכנית גננית שנתית, בהנחיה וייעוץ האגרונומית של אייט"ק.
  8. מטופחת לאורך זמן.
  9. משמשת לפעילות קהילתית מגוונת, מעבר לפעילות הגננית בלבד.
  10. משמשת מנוף לקידום קיימות (קומפוסט/ שימוש חוזר/ מיחזור/ שימוש מושכל במשאבים/ צמצום פסולת).
  11. קידום מעורבות ותמיכה של מינהל קהילתי או ארגון מקומי.
  12. גידול הירקות, עצי פרי, תבלינים ונוי יעשו בצורה אורגנית, ללא חומרי הדברה.
- *קריטריונים אלו יחולו גם על גינות קהילתיות שעתידות לקום.

לקוח מתוך אתר עיריית ירושלים,

<https://www.jerusalem.muni.il/TargetAudience/Residents/CommunityAffairs/communitygardens/Pages/AboutGinot.aspx>

שקפים מתוך מצגת גינות קהילתיות של עיריית באר שבע, בהכנת רכז הגינות העירוני אחיקס אוברבוך מינואר 2014. בשקף העליון מופיע תרשים של מודל פיתוח גינות קהילתיות עירוני ובחלק התחתון מפת שכונות העיר באר שבע ובה סימונים של גינות קהילתיות. הגינות מסומנות לפי סוג – גינות במוסד ציבורי, גינות טיפוליות, גינות קהילתיות וגינות בהקמה.